

ŞEYBÂNÎ

İslam Klasikleri 28

el-Mehâric fi'l-Hiyel

Şer'i Çıkış Yolları

İmam Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/803)

Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebelerinden ve eserleriyle Hanefî mezhebinin büyük fıkıh âlimidir. 750 yılında Vâsıt'ta dünyaya geldi. Ailesi Abbâsî hilâfetinin kurulması üzerine Vâsıt'ı terk edip Kûfe'ye yerleşmiş ve Şeybânî burada yetişmiştir. On dört yaşından itibaren dört yıl Ebû Hanîfe'nin ilim meclisinde bulunan Şeybânî, hocasının vefatından sonra onun fikhî görüşlerini ve yöntemini başta Ebû Yûsuf olmak üzere talebelerinden öğrenmeye devam etti. Ayrıca Kûfe'deki hadisçilerin ve diğer âlimlerin ders halkalarına katılarak onlardan ilim tahsil etti. Daha sonra ilimde derinleşmek için Medine'de Mâlik b. Enes'ten, Mekke'de Süfyân b. Uyeyne'den, Dımaşk'ta Evzâî'den, Horasan'da Abdullah b. Mübârek'ten ve Basra'da çeşitli âlimlerden ders aldı. İlim yolculukları sona erdiğinde Bağdat'a yerleşti. Şöhretini duyanlar ondan hadis ve fıkıh dersleri almaya başladı. İlk defa Ebû Yûsuf'un tavsiyesiyle Hârûnürreşîd tarafından Rakka'ya kadı olarak tayin edildi. Hârûnürreşîd, Ebû Yûsuf'un vefatının ardından ehl-i re'yin lideri konumuna yükselen Şeybânî'yi başkadılığa getirdi ve hayatının sonuna kadar bu görevde kaldı. 805 yılında Hârûnürreşîd'in refakatinde gittiği Rey'de vefat etti ve oraya defnedildi.

Prof. Dr. Saffet KÖSE

1964 Balıkesir doğumlu, Balıkesir İmam Hatip Lisesi (1982) ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu (1986), aynı üniversitede İslam hukuku alanında yüksek lisans (1988) ve doktorasını (1994) tamamlamış olup, bu esnada İSAM'da da çalışmıştır (1986-92). Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak vazifeye başladı (1992), aynı üniversitede doçent (1997) ve profesör (2003) olarak görevini sürdürdü. Konya merkezli MEHİR VAKFI müteveli Heyeti başkanlığı görevinde bulundu. 2003 yılından itibaren yılda iki sayı olarak yayımlanan *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*'nin editörlüğünü yapmaktadır (sy.1-35). 2013 yılında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinin kurucu dekanlığına atanmış olup halen aynı üniversitenin rektörü olarak görevini sürdürmektedir. Arapça ve İngilizce bilmektedir. Alanı ile ilgili yayımlanmış kitap, makale ve ansiklopedi maddeleri bulunmaktadır.

Ankara Okulu Yayınları: 354

İslam Klasikleri: 28

Bu Proje T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Telif Hakları Genel Müdürlüğü Tarafından Desteklenmektedir

© Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Editör: Mehmet Azimli

Son okuma: Fatma Zehra Kurt

Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi

Baskı, cilt, kapak baskısı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Birinci baskı: Ocak 2021

ISBN: 978-605-7596-81-9

Ankara Okulu Yayınları

Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA

Tel: (0312) 341 06 90 GSM: 0542 382 74 12

web: www.ankaraokulu.net

e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.net

ankaraokuluyayinlari@gmail.com

el-Mehâric fî'l-Hiyel

Şer'î Çıkış Yolları

Şeybânî

**Çeviren
Saffet KÖSE**

**Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2021**

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN	7
ÖNSÖZ	9
KİTAP VE KONUSU	13
A. Hiyel ya da Hile-i Şer'iyye Kavramı	13
B. el-Mehâric fi'l-hiyel	15
1. Eserin Aidiyeti.....	17
2. Eserin Müellifi.....	31
C. el-Mehâric fi'l-hiyel'in Önemi.....	32
D. Tercümede Esas Alınan Metin	33
E. Metnin Yapısı.....	33
KİTÂBÜ'L-MEHÂRIC Fİ'L-HİYEL	35
Talak ve İstisna.....	37
Gayr-ı Menkuller.....	53
Bağış	60
Arazi Kirası	71
Kira Bedeli.....	74
Vekâlet	76
Sulh.....	85
Rehin, Kefil.....	96
Gayr-ı Menkul, Köle.....	105
Yemin ve İkrâh.....	117
Kocanın Yemini	119
Nikâh	125
Vasi ve Vasiyet	127
Nikâh	135
Şirketler.....	141
Kefil	148
Yemin ve Kefalet	152
Giyim ve Yemin.....	153
Alım-Satım.....	160
Evlere Giriş.....	164
Borç Yemini.....	171
Yeme-İçme.....	175

Emek-Sermaye Ortaklığı	179
Borçlar	180
Şuf'a	186
Adam Öldürme	193
DİZİN.....	199
EL-MEHÂRİC FÎ'L-HİYEL ORJİNAL METİN.....	209

EDİTÖRDEN

Ankara Okulu Yayınları “İslam-Klasikleri” projesi üst başlığı kapsamında yayınlanan serinin yirmi sekizinci (28.) kitabı olarak İslam fıkıhındaki spesifik bir konuyu irdeleyen bir eserle karşınızdayız.

İslam fıkıh geleneğinde Hanefi ekolüne mensup bir bilgini-miz olan Şeybânî veya aynı mantalitede bir bilginin derlediği toplumsal sıkıntıların nasıl aşılabacağına dair bir kafa yorma ameliyesi ile karşı karşıyayız. İşte bu eser bunun tipik ilk örneklerindendir.

İlk dönem algısını güzellikleriyle, olumsuzluklarıyla olduğu gibi önünüze sermeye devam ediyoruz. Toplumsal dertlere çözüm gayretini izlemek üzere sizi dönemin ilim önderlerinin yazdığı *el-Mehâric fî'l-Hiyel* adlı eserle baş başa bırakıyoruz...

Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli¹

Çorum-2021

ÖNSÖZ

Cenâb-ı Hakk'a hamdû sena; sevgili Rasûlüne salât, âlû ashabına ve etbâına selam; din-hayat bağlantısını İslam'ın iki ana kaynağı Kur'ân ve onun beşer formundaki ifadesi olan Sünnet üzerinden tutarlı yöntemle kurarak bize eşsiz bir miras bırakan ulemamıza rahmet olsun.

el-Mehâric fi'l-hiyel, hem konusu hem de aidiyeti açısından fıkıh edebiyatında dikkat çeken önemli eserlerdendir. Hiyel ya da hile-i şer'iyye kavram olarak sıkıntıya veya darlığa düşen Müslümana fıkıhın imkânları içinde meşru çözümler sunmak demektir. Tanımından da anlaşılacağı üzere hile-i şer'iyye modern hukuktaki kanunun izin vermediği bir sonucu, kanunun izin verdiği yolların arkasına gizleyerek elde etmek anlamına gelen 'kanuna karşı hile'den farklıdır. Hile-i şer'iyye (hiyel) kavramını kanuna karşı hile anlamında kullanan Mâlikî, Şâfi'î ve Hanbelî fukahasının özellikle Ebû Hanîfe'ye yönelttikleri ve eleştiri sınırlarını aşan ithamlar konusunun değerlendirilmesi noktasında bu eser bir fikir verecektir.

el-Mehâric fi'l-hiyel'in tercümesinin çok kolay olmadığını ifade etmek isteriz. Bu, sadece konunun özelliğinden değil metnin getirdiği zorluklardan da kaynaklanan bir husustur. Metnin yazma nüshalarının sınırlı oluşu ve bunların da birbirinden önemli bir farkının bulunmaması, farklılıkların da çok fazla yardımcı olamayışı sebebiyle matbu nüshadaki bazı problemleri aşmada yetersiz kalması bunların başında gelir. Bir örnek vermek gerekirse metinde yer alan bir buçuk satırlık bir ifade ile uzun süre meşgul olmak zorunda kaldık. Uzun uğraşlar sonunda bu ibarenin hem eksik hem de mevcut haliyle hatalı olduğunu tespit ettik. Bu tespit de kolay olmadı. Çünkü kelimelerin bir kısmının hatalı, bir kısmının da yer değiştirmiş olması sebebiyle kaynak taramalarından da sonuç almak güç oldu. Sonunda metnin 7-8 satırdan oluştuğunu, yoğun bir çaba sonrası bir başka eserde bulduktan sonra öğrenebildik. Bundan çıkan sonuç, bu kitabın

mevcut kaynak zenginliğinden yararlanıp diğer nüshaları ile de karşılaştırılarak tahkik edilmesidir. İmkânlar elverdiği ölçüde bu yönde bir gayretimizin olacağını belirtmek isteriz.

Yukarıdaki gerekçelere bağlı olarak tercüme sırasında sadece matbu metin ile yetinmedik. Zaman zaman eserin yazma nüshaları ile karşılaştırmalarda bulunduk. Bununla da kalmayıp benzer konuları farklı eserlerden de inceledik. Bu bağlamda İmam Muhammed'in *el-Asl*'ı içinde yer alan -ki bu bölüm *el-Mehâric* ile büyük ölçüde benzeşmektedir ve bu yönüyle *el-Asl*'a dâhil olup olmadığı da tartışmalıdır- hiyel bahsine, Hassâf'ın *Kitâbü'l-Hiyel*'ine, Sa'id b. Ali es-Semerkindî'nin *Cennetü'l-ahkâm*'ına, Serahsî'nin *el-Mebsût*'una özellikle onun hiyel bahsine ve diğer kaynaklara başvurduk. Konunun anlaşılmasını kolaylaştırması açısından bazı yerlerde ilgili ibarelere işaret ederek onları tercümede kullanma yoluna gittik.

Genel anlamda tercümenin, özellikle de bu tür klasik metinlerin çevirisinin zor ve riskli bir iş olduğunu belirtmemiz gerekir. Çünkü hangi tercüme olursa olsun her bir cümlesi "şöyle olsaydı daha iyi olurdu" ifadesinin muhatabıdır. Ancak bu noktada önemli olan tercümede anlamayı zorlaştıracak ifadeler bulunsa da müellifin söylemediğini ona söyletmemektir. Bu sadece müellifin değil aynı zamanda okuyucunun da mütercim üzerindeki en önemli hakkıdır. Dolayısıyla bundan mütercimin en ağır sorumluluğunun müellife tercüman olmak yani onu okuyucuya doğru şekilde sunabilmek olduğunu söylememiz lazımdır. Bu bir emanettir. Müellife söylemediğini söyletmek ya da hatalı söyletmek hem ona, hem okuyucuya, hem de o ilme haksızlıktır. Böyle olumsuz bir sonuçla karşılaşmamak için ilkesel anlamda kitabın yazıldığı dil ile tercüme edildiği dili ve kitabın konusunu iyi bilmek şarttır.

Metnin tercümesinde özellikle bir disipline ait klasik eserlerin çevirisinde o alanın kaynaklarına, kavramlarına, konularına hâkimiyet de önemlidir. Bu donanım, çeviride isabet için önemli olduğu kadar anlaşılmayı da kolaylaştırıcı bir husustur. Mütercimin anlamadan "kelimeleri çevirdiği" kısımları bir başkasına

anlatması mümkün olmayacaktır. Bu sebeple tercümede alan hâkimiyetinin önemli olduğunu bir kez daha hatırlatmak isteriz.

Tercümede aslolan metnin anlamını nakletmektir. Mesela Arab'ın "hamurdan kılı çıkarmak gibi...." ifadesinin Türkçe'deki karşılığı "tereyağından kıl çeker gibi" şeklindedir. Metinde, hamur anlamına geliyor diye "acîn" kelimesini buna göre çevirmek tuhaf olur. Ancak "Bir Molla Kasım gelir sığaya çeker." endişesinden dolayı mütercimlerin tercümede "kelime atlamama" refleksine bağlı olarak her bir kelimeye tercümede yer verme titizliği, dil zevki ve anlamayı kolaylaştırmaktan taviz vermekle sonuçlanmaktadır. Belki de esas başarı her ikisini de birleştirerek tercüme yapmaktır. O da büyük maharet ister. Bu tercümede hangisi vardır, takdir okuyucunundur.

el-Mehâric fi'l-hiyel hem yazılışı hem de konuları itibariyle oldukça eski bir metindir. Bu, kitabı anlamayı zorlaştıran bir husustur. Zira bir metni, bir sözü ya da bir kavramı tutarlı ve isabetli şekilde anlayabilme aynı zamanda bir atmosferi ve onu örgüleyen kültürel ortamın mevcudiyetini gerektirir. Tercüme edilen metni hem ifadelerin anlamı hem de tasavvur açısından kavramak için bahse konu iklim bugün neredeyse mevcut değildir. Dolayısıyla eser sadece bu konu ile ilgilenen özel bir topluluğa hitap etmektedir. Bu sebeple biz yine de anlamayı kolaylaştıracığına inandığımız yerlerde dipnotlarda bazı açıklamalar ve kavramlarla ilgili bilgilere yer verdik.

Metni tercüme ederken kitaptaki soru-cevap usulünü ve kazuistik/meseleci yöntemi olduğu gibi yansıtmaya gayret ettik. Ancak bazı hallerde metnin uzun olması nedeniyle bunun dışına çıkarak cümleleri bölüp orada tasvir edileni aktarmaya gayret gösterdik.

Kitabın muhtevası ile ilgili önemli gördüğümüz bir hususu da arz etmek isteriz. O da şudur: Hanefî mezhebi imamları, fıkıh öğretiminde farazi meseleleri çok kullanmışlardır. Bu yöntem, hiç olmamış hatta olmayacak olaylar üzerinden Türkçe'de "farz-ı muhâl= olmaz ama farzet ki oldu..." türünden meselelerle çözümelemeler yapmaktır. Bu kitapta da aynı yöntem mevcut-

tur. “Şöyle bir mesele olsa cevabın ne olur?” türünden sorularla çeşitli meseleler ele alınmıştır. Bunun amacı öğrencinin belki hiç olmayacak zor meseleleri çözerek realitelere dayalı olayları daha kolay çözmesini sağlamaktır. Ebû Hanîfe’nin bu yöntem ile ilgili soruya verdiği: “Bela gelmeden ona hazırlanıyoruz” cevabı da bunu ifade eder. Bu sebeple kitap içindeki ifadeler üzerinden değerlendirme yapmak, yorumlarda bulunmak isteyenler konunun bu yönünü dikkate almalıdırlar.

“Beşer, hata ile malûdür.” “Hatasız kul olmaz.” “Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz.” fehvasınca kitapta yapmış olduğumuz hatalar ya da bizden kaynaklanan eksiklikler olabilir. Bu kitaba ilgi duyan ilim erbabının tercümedeki hataları tarafımıza iletmeleri halinde sonraki baskılarda düzeltileceğini ve hem şahsım hem müellif hem de okuyucu adına müteşekkir kalacağımı ifade etmek isterim.

Çalışmamızın ilgililerine hayırlar getirmesini dilerim.

Bu tercüme bittikten sonra gözden geçiren Dr. Eyüp AKŞİT, Dr. İzzet MARANGOZOĞLU, Dr. Mahmut SAMAR ve Dr. Süleyman el-UMEYRÂT’a katkılarından dolayı; index’i hazırlayarak kullanmayı kolaylaştıran, Üniversitemiz İslami İlimler Fakültesi Ar. Gör. M. Ferruh ORUÇ’a teşekkür ederim.

Gayret bizden, tevfik Allah’tandır...

Prof. Dr. Saffet KÖSE
İzmir 2020

KİTAP VE KONUSU

el-Mehâric fî'l-hiyel adlı eser sadece müellifinin kim olduğu üzerinden değil tarihi ve konusu açısından da ilgiyi hak eden bir eserdir. Zira bu kitap ve hiyel konusu sadece Müslüman kitleleri değil Müslüman olmayanların da ilgisini çekmiştir. Dolayısıyla tercümeye başlamadan önce birkaç hususa değinmek zarureti hâsıl olduğundan önce bunları ele alıp sonrasında metnin tercümesine başlayacağız.

A. Hiyel ya da Hile-i Şer'iyye Kavramı

Hile-i şer'iyye darlığa düşmüş bir Müslümanın başvurduğu müftünün meşru ölçüler çerçevesinde gösterdiği çareleri ya da o darlıktan kurtuluş için işaret ettiği şer'î çıkış yollarını ifade eder. Bu kavram modern hukuktaki kanunun izin vermediği bir menfaati kılıfına uydurarak bir başka yoldan elde etmek anlamına gelen ya da şeklen hukuka uydurulmuş olmakla birlikte ruhuna aykırı olan eylemleri ifade eden kanuna karşı hileden farklıdır. Hile-i şer'iyyenin caiz, kanuna karşı hilenin caiz olmadığı konusunda İslam mezhepleri görüş birliği içindedirler. Ancak zaman zaman bu iki kavramın birbiri ile karıştırıldığı dikkati çekmektedir. Özellikle Hanefî mezhebi imamlarının kanuna karşı hileyi caiz gördüklerine dair diğer mezhep kaynaklarında yer alan bilgilerin kavram kargaşasından kaynaklandığını, bu sebeple bu türden iddiaların tutarlı olmadığını belirtmemiz gerekir. Mâlikî, Şâfi'î ve Hanbelî ulemasının hile-i şer'iyyeyi kanuna karşı hile anlamına alarak özellikle Ebû Hanîfe'ye hücum etmeleri sebebiyle biz hem doktora tezimizde hem de Diyanet İslam Ansiklopedisinde yazmış olduğumuz "Hiyel" maddesinde tanımlamayı üç mezhebin anlayışı üzerinden yaptık ve metin içinde bu iki kavramı ayırttık, aradaki farklara dikkat çektik, kavram kargaşasını analiz ettik. Ayrıca bu konuda bir de makale neşrettik. Konu ile ilgilenenler bu araştırmalara bakabilirler.²

2 "Hile-i Şer'iyye Konusunda Ebû Hanîfe'ye Yöneltilen İthamlar", *İHAD*, sy. 19 (2012), s. 149-162; "Hiyel", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, s. 170-178.

Haneîî kaynaklarda “Hile-i şer’iyyenin caiz olduğu, diğerk mezhep kitaplarında ise caiz olmadığı konusunda icma vardır.” yönündeki kayıtlar farklı muhteva üzerinde konuştuklarının ifadesidir.³ *el-Mehâric*’deki řu ifadeler konuya açıklık kazandırması açısından önemlidir:

Sordum: Bir adam karısını üç talakla boşar. Beklemesi gereken süreyi (iddeti) doldurduktan sonra bir başkası ile evlenir. Evlendiği kocası ile zifafa girer. Ama sonrasında adam onu boşar. Bu ikinci kocanın onu boşamasının akabinde kadın beklemesi gereken süreyi tamamladıktan sonra ilk kocası onunla evlenebilir mi?

Dedi ki: Evet evlenebilir.

Sordum: Şayet kadın evlendiği bu ikinci kocasına: “Benimle evlen ve ilk kocama beni helal kıl.” veya ilk koca ikinci kocaya: “Bu kadın ile evlen ve onu bana helal kıl.” yahut ikinci koca kadına: “Seninle seni ilk kocana helal kılmak için evleniyorum.” sözlerini demiş olsalardı kadın ilk kocasına helal olur muydu?

Dedi ki: Onlardan herhangi birisi bu sözleri söyleyecek olursa bu ikinci nikâh ile kadın ilk kocasına helal olmazdı.

Bu ifadelerde de açıkça görüleceği üzere “hile kastı” hukuki işlemlerde kanuna karşı hilenin esaslı unsurudur. Kuraldan kaynaklanan yasağı aşmak ya da emri ihmal kastı taşımayan işlemler kanuna karşı hile olarak değerkendirilemez. Bunu řu olay ile temellendirmek mümkündür: Azatlı cariyesi Berfire kendisine zekât olarak verilen etin bir miktarını Hz. Âişe’ye hediye etmişti. Bu et piştikten sonra yemek isteyen Hz. Peygamber’e -zekât almadığı dikkate alınarak- etin mahiyeti hatırlatıldığında; “Bu Berfire’ye zekât, bize hediyedir.”⁴ buyurmuştur.⁵

Burada Hz. Peygamber kendisine yasaklanan zekâtı almak maksadıyla bir işlemde bulunmuş değildir. İşlem doğal seyrinde

3 Bk. Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*, İstanbul 2020 (2. bs.).

4 Buhârî, “Zekât”, 62; Müslim, “Zekât”, 170-172; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 180.

5 İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VIII, 259; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, II, 300.

gelişmiştir. Zira bu et Berfire'ye sadaka olarak verilmiş ve onun mülkiyetine geçmiştir. O da mülkiyetindeki bu eti Hz. Âişe'ye hediye etmek suretiyle tasarrufta bulunmuştur. Burada hile kastı bulunmaması dolayısıyla bu olayı kanuna karşı hile olarak değerlendirmek tutarlı değildir. Burada esas sorun niyet ve kastın gizli olması dolayısıyla nasıl tespit edilebileceği ile ilgilidir. Bu, fıkıh kitaplarında genişçe sayılabilecek ölçüde ele alınmıştır.

Son söz olarak söylemek gerekirse hile-i şer'iyyenin caiz olduğu kanuna karşı hilenin caiz olmadığı konusunda mezhepler arasında görüş birliği vardır.

B. el-Mehâric fi'l-hiyel

Kitabın muhtevasına bakıldığında ve özellikle *el-Asl*'ın ilgili bölümü ile benzerliği sebebiyle Hanefî literatürünün bir ürünü olduğu anlaşılrsa da müellifinin kim olduğu konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Kitabın Ebû Yûsuf'a ait olduğu noktasında görüşler bulunsun da özellikle İmam Muhammed'e aidiyeti konusundaki görüş ağırlık kazanmış gibi gözükmektedir. Bununla birlikte metin incelendiğinde kitabın mezhep imamları dışında bir başkası tarafından telif edilmiş olabileceği düşüncesini güçlendirecek ifadeler rastlanmaktadır. Ancak tercümede dikkat çekildiği üzere nadir de olsa '*Zâhiru'r-rivâye*'deki görüşe aykırı bilgiye rastlamak da mümkündür. Biz kitabın müellifi ile ilgili tartışmaları, daha önce yapmış olduğumuz araştırmayı⁶ bu-
raya alarak bitireceğiz:

Hile-i şer'iyye konusunda eser yazma geleneğinin müçtehit imamlar döneminde başladığı konu ile ilgili çeşitli tartışmalardan anlaşılmaktadır. Bu eserin de içinde yer alan şahsiyetler ve muhtevası dikkate alındığında o dönemlere yakın olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple ilim çevrelerinde *el-Mehâric fi'l-hiyel*'in konu ile ilgili günümüze ulaşan ilk kitap olma özelliği taşıdığı fikri hâkimdir. Kitap Hanefîlerce ikrah halindeki nikâh akdi ve yemin, nezir, talak gibi tek taraflı irade ile bağlayıcı kabul edilen

6 Bk. Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*, İstanbul 1996, s. 28-48; a.mlf., "el-Mehâric", *D/Â*, XXVIII, İstanbul 2003, s. 361-363; a.mlf., "Fıkıh Literatürünün Tartışmalı İki Eseri: *el-Mecmû'u'l-Kebîr* ve *el-Mehâric fi'l-hiyel*", *İHAD*, sy. 3 (2004), s. 301-311.

tasarruflardaki⁷ hilelerle başlar ve bunlar diğer konuların arasında yeniden ele alınır. Kitabın büyük bölümünü de bu alanlardaki hileler oluşturur. Kitabın özellikle bu mevzularla başlaması ve bu tür hilelere ağırlık vermesinin sebebi Emevî halifelerinin kendilerine bey'at etmek istemeyen halktan yeminle bey'at alma yoluna başvurmalarıdır.⁸ Halkın tehdit altında yaptıkları bey'atten dönmelerini engellemek için de Hanefilerce ikrah halinde geçerli kabul edilen talak, yemin, köle ve cariyelerin azadı, bütün malların Allah yolunda sadaka olması ve yalın ayak-başı açık pir şekilde otuz defa Ka'be'yi ziyaret etme gibi meşakkatli bir işi nezrettirme yoluna gitmeleri⁹ olmalıdır.

Bu sebeple kitap ikrah halindeki bu tür tasarrufların "inşalah" şeklindeki istisna ifadesiyle geçersiz hale getirilebileceğini ifade eden hilelerle başlar ve bu tür hileler kitapta geniş yer tutar. Keza bazı âlimlerin kendi idarecilerinin zulmünden korunmak için başvurdukları hileler de eserde yer alır.¹⁰ Bu tür hilelerin caiz olduğu fikri Kitap ve Sünnetten getirilen delillere dayandırılır ve 'sahâbî kavli' yanında diğer âlimlerin görüşleriyle de desteklenir.

Bunun dışında kitap icâre, hibe, vekâlet, sulh, kefalet, alış-ve-rişler, vasiyet, şirket, havale, şuf'a ve cinayet konularındaki hilelere de yer verir. Eser, bu konularda zengin bir mirası günümüze taşıması açısından önemlidir.

Eser Joseph Schacht tarafından sonuna Serahsî'nin *el-Meb-sû't*'undaki "Kitabü'l-hiyel" ilavesiyle şahıs indeksi de eklenerek 1930 yılında Leipzig'de basılmış, aynı baskı ofset yoluyla Bağdat (Mektebetü'l-Müsennâ) ve İstanbul'da (Ahmet İhsan Matbaası)

7 Bu konuda bk. Saffet Köse, "İkrah'ın Sözlü Tasarruflara Tesiri Konusundaki Tartışmalar ve Sosyal Hayattaki Yansımaları", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXIII/2, Ankara 1996. s. 35-53.

8 Süyûtî, *Tarîhu'l-hulefâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Kahire 1384/1964. s. 201.

9 İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ* (nşr. Abdurrahman b. Muhammed), Riyad 1381-86, XXXIII, 36-37; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlamü'l-muvakkî'în* (nşr. Taha Abdurrauf Sa'd), Beyrut, ts. (Dâru'l-Cil), III, 74.

10 Mesela İbrahim en-Nehaî'nin Haccâc'ın zulmünden korunmak için saklandığı yeri bilenlere sorulduğunda, onların bunu bilmediklerine dair nasıl yemin edecekleri konusundaki hile için bk. s. 6-7.

tekrarlanmıştır. Pröbster, bu neşirde birçok okunuş hatası tespit ederek bunlara işaret etmiş,¹¹ Schacht ise ikisi dışında bunların iddia edilenin aksine baskı hatası olduğunu belirtmiştir.¹²

1. Eserin Aidiyeti

el-Mehâric fî'l-hiyel ile ilgili en önemli tartışma bu eserin kim tarafından telif edildiği konusundadır. Konu ile ilgili araştırma yapanların yazılarında da bir karmaşanın bulunduğu dikkati çekmekle birlikte müellif iddiasıyla daha çok Ebû Hanîfe (ö.150/767) ile talebeleri Ebû Yûsuf (ö.182/798) ve esasen de Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö.189/805) üzerinde durulmaktadır. Carl Brockelmann (ö.1956) ve Fuad Sezgin (ö.2018) bu eseri hem Ebû Yûsuf'un hem de İmam Muhammed'in eserleri içinde zikretmektedir.¹³ Ayrıca Sezgin bu eserin Ebû Hanîfe'nin telifi ve Ebû Yûsuf'un rivayeti olabileceğini söylerken eseri Ebû Hanîfe'ye nispet etmekte,¹⁴ Ziriklî¹⁵ (ö.1976) ve Kehhâle¹⁶ (ö.1987) de bu fikri desteklemektedir. Ancak Ziriklî aynı eseri İmam Muhammed'e de nispet etmektedir.¹⁷ Kitabı neşreden Joseph Schacht (ö.1969) ise eserin İmam Muhammed'e ait olduğundan şüphe etmemekte,¹⁸ Lammens,¹⁹ M. Manazir Ahsan,²⁰ Muhammed ed-Desûkî²¹ gibi araştırmacılar da bu görüşe katıl-

11 E. Pröbster, "Bücherbesprechungen-Notices of Book", *Islamica*, V, Leipzig 1932, s.584-585.

12 J. Schacht, "Sprechsaal, zu *Islamica*", *Islamica*, VI, Leipzig 1933, s.262.

13 Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur, Suppl.*, I, 288, 291; Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, Leiden 1967, I, 421, 431.

14 Sezgin, I, 431.

15 Ziriklî, *el-A'lâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IX, 5.

16 Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Beyrut, ts. (Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî), XIII, 104.

17 Ziriklî, VI, 309.

18 Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford 1971, s. 81; a. mlf., "Die arabishe hijal litteratur", *Der Islam*, XV, Berlin 1926, s.217; a. mlf., "Sprechsaal zu *Islamica*", *Islamica*, VI (1933), s.260-261; a. mlf., "Fî Târfihî'l-fıkhi'l-İslâmî-II", *el-Meşrik*, XXXIII/3, Beyrut 1935, s. 363, 365; a. mlf., "Fî Târfihî'l-fıkhi'l-İslâmî-III", *el-Meşrik*, XXXIII/4 (1935), s. 551-552; a.mlf., "al-Hiyal", *Encyclopaedia of Islam* (new edition), III, 512.

19 H. Lammens. "el-Hiyel ve'l-mehâric", *el-Meşrik*, XXIX (1931), s. 642-643.

20 M. Manazir Ahsan, *Social Life under the Abbassids*, London 1979, s. 21, 181, 183.

21 Muhammed ed-Desûkî, *el-İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, Devha 1407/1987, s. 183.

maktadır. E. Pröbster²² ile A. Fischer²³ gibi batılı araştırmacılar ise bu nisbeti isabetli bulmamaktadırlar.

a. Ebû Hanîfe'nin Hiyel Kitabı Yazdığı İddiaları ve el-Mehâric'in Ona Nisbeti

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Ebû Hanîfe'nin hiyel ile ilgili bir eser yazıp yazmadığı tartışmalıdır. Diğer mezhep alimlerine ait kitapların bazılarında onun hiyel ile ilgili bir kitap yazdığı ve bu kitapta bir müslümanı dinden çıkaracak ölçüde İslam'ın esaslarına aykırı hilelerin yer aldığı iddiaları bulunmaktadır.²⁴ Mesela Abdullah b. Mübârek'in (ö.165/781): "Kim Ebû Hanîfe'nin *Kitâbü'l-Hiyel*'ine bakarsa Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kılmıştır.",²⁵ "Kimin yanında Ebû Hanîfe'nin *Kitâbü'l-Hiyel*'i varsa ve onu kullanırsa yahut onunla fetva verirse onun haccı batıl ve karısı da boş olur."²⁶ dediği nakledilmektedir.

Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071) tarafından nakledilen ve Abdullah b. Mübârek'in söylediği iddia edilen Ebû Hanîfe hakkındaki bu sözlerin ona yakıştırılmasından başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* adlı eserine bu ithamlar bir başkası tarafından sonradan eklenmiştir. Çünkü Ebû Hanîfe aleyhinde sıralanan ve güvenilir olduğu iddia edilen sözlerin aynı eserde biyografileri verilen ve ağır şekilde tenkit edilen kimseler tarafından rivayet edilmesi bu sözleri şüpheli hale getirmektedir. Ayrıca Ebû Hanîfe hakkındaki rivayetlerin sonradan eklendiği fikrini şu açılardan güçlendirmektedir:

-Bu ifadelerin *Târîhu Bağdâd*'ın bazı nüshalarında altıda bir oranında daha az veya daha çok sayıda bulunması.

-Hanefilerin ağırlıkta olduğu Bağdat'ta *Târîhu Bağdâd*'ın yazılışından, Hatîb aleyhindeki ilk eseri kaleme alan Eyyûbîler'in

22 E. Pröbster, "Bücherbesprechungen-Notices of Book", *Islamica*, V, Leipzig 1932, s.582-583; a.mlf., "Sprechsaal zu Islamica", *Islamica*, VI (1933), s. 263-265.

23 A. Fischer, "Sprechsaal", *Islamica*, VI (1933), s.342.

24 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut, ts. (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye), XIII, 426, 427.

25 Hatîb el-Bağdâdî, XIII, 426.

26 Hatîb el-Bağdâdî, XIII, 427.

Dımaşk kolu hükümdarı el-Melikü'l-Muazzam Şerefeddin İsa b. el-Meliki'l-Âdil'e (1218-27) kadar geçen iki yüz yıl boyunca hiç kimsenin Hatîb'e reddiye yazmamış olması.²⁷

Öte yandan Abdullah b. Mübârek'ten gelen rivayetler arasında kuvvetli çelişkiler mevcuttur. Hatîb'in naklettiğine göre Abdullah b. Mübârek: "İnsanların en iyi kulluk yapanı olarak Abdülaziz b. Ebî Revvâd'ı (ö.159/775), en fazla vera sahibi olanını Fudayl b. İyâz (ö.187/703), en bilginini Süfyân es-Sevrî (ö.150/767), en fakihi olarak da Ebû Hanîfe'yi gördüm. Fıkıhta Ebû Hanîfe'nin bir benzerini daha görmedim."²⁸ demektedir. Yine Hatîb'in naklettiğine göre Şam'da Evzâ'î'nin (ö.157/774) Ebû Hanîfe hakkındaki bazı olumsuz sözleri üzerine evine gidip Ebû Hanîfe'nin kitaplarını getirerek Evzâ'î'ye gösteren ve onun hakkındaki olumsuz kanaati silen Abdullah b. Mübârek'tir.²⁹ Hatîb bir başka yerde de bizzat Abdullah b. Mübârek'in fikhî Ebû Hanîfe'den aldığını söylediğini nakletmekte ve onun hakkında güzel şeyler konuştuğunu haber vermektedir.³⁰ Bütün bunlardan sonra da Abdullah b. Mübârek'in "Kim Ebû Hanîfe'nin Kitâbü'l-Hiyel'ine bakarsa Allah'ın helal kıldığını haram, haram kıldığını helal kılar." şeklinde bir söz söylediğine yer vermektedir.³¹

Bu sözler arasındaki çelişki açıktır. Bir taraftan Ebû Hanîfe'nin hileye başvurarak haram-helalleri ters yüz ettiğini, diğer taraftan ondan fıkıh okuduğunu; Evzâ'î'nin Ebû Hanîfe hakkındaki olumsuz kanaatini Abdullah b. Mübârek'in değiştirdiğini, hatta insanların en fakihi olarak Ebû Hanîfe'yi gördüğünü naklederken daha sonra onunla ilgili oldukça sert ifadelerine yer vermektedir. Bu sebeple Ebû Hanîfe hakkında eserinde yer alan iddiaların kendisine ait olmadığı ve sonradan ilave edildiği intibai güçlü bir ihtimal olarak gözükmektedir.

27 Mahmud et-Tahhân, *el-Hâfiz el-Hatib el-Bağdâdî*, Beyrut 1401/1981, s.105-106, 307-309'dan naklen M. Yaşar Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, XVI (1997), s. 455.

28 *Târîhu Bağdâd*, XIII, 342-343.

29 *Târîhu Bağdâd*, XIII, 338.

30 *Târîhu Bağdâd*, XIII, 324, 355, 369-370.

31 *Târîhu Bağdâd*, XIII, 426.

Kaldığı Abdullah b. Mübârek Ebû Hanîfe'nin talebesi ve dostu idi. O fıkıhta ilk olarak Ebû Hanîfe'nin metodunu benimsemiş, fıkıh bablarına göre tasnif ettiği *es-Sünen fi'l-Fıkh* adlı eserinde onun usulünü esas almıştır.

İnsanların en fakihi diye nitelendirdiği Ebû Hanîfe hakkında övücü sözler söylemiş, şiirler yazmıştır.³² Mesela bir şiirinde ne şarkta ne garpta ne de Kûfe'de fıkıhı onun kadar iyi bilen birisinin bulunmadığını söylemiş ve onu aşağı görenleri zayıf delillerle gerçek dışı sözler söyleyen cahiller olarak tavsif etmiştir.³³

Bunlar dışında kaynaklarda onun Ebû Hanîfe'ye bağlılığını ifade eden kayıtlar mevcuttur. Mesela o Horasanlı bir heyetle Ebû Hanîfe'ye gelmiş ve tartışılan bir olaydan sonra Ebû Hanîfe'nin görüşünü çok beğenmiş ve onun elini sıkarak "İşte mezhlep budur." diye takdirlerini ifade etmiştir.³⁴

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir husus da şudur: Abdullah b. Mübârek'in *Kitâbü'l-Hiyel* ile ilgili söylediği bu sözler diğer kaynaklarda da mevcuttur. Ancak bu kaynaklarda Ebû Hanîfe kaydı yoktur.³⁵ İsbetli olan da bu olmalıdır. Zira sözü edilen kitabın İslam hukukunun özüne tamamen aykırı hükümler ihtiva ettiği bildirilmektedir. Âlimlerin tenkidine uğrayan en önemli konu da kitapta irtidatla ilgili bir tavsiyenin yer almasıdır. Olay şudur: "Ahmed b. Züheyr b. Mervân'ın anlattığına göre bir kadın kocasından muhâla'a yoluyla ayrılmak istemiş, kocasının da razı olmaması üzerine kadına irtidat yoluyla kocasından ayrılabilceği yönünde bir tavsiyede bulunulmuş, kadın da bu yolu tercih etmişti. Bu olayın kendisine anlatılıp *Kitabü'l-hiyel*'in gösterilmesi üzerine Abdullah b. Mübârek: "Kim bu kitabı yaymışsa o kâfirdir. Kim bu kitabı bir yerden diğerine taşımışsa o kâfirdir. Kimin yanında bu kitap bulunur ve ona razı olursa o kâfirdir." şeklinde tepki göstermiştir.³⁶

32 Raşit Küçük, "Abdullah b. Mübârek", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 123.

33 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Rıza Teceddüd), Tahran 1391/1971, s. 255.

34 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, İstanbul 1335-38, I, 119.

35 İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn* (nşr. Mahmud İbrahim Zâyed), Halep 1395-96/1975-76, III, 70-71; İbn Teymiyye, *İkâmetü'd-delîl (el-Fetâvâ'l-kübrâ III. cilt içinde)*, Kahire 1385/1965, s. 168-169; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâ-mü'l-muvakkı'tn*, Beyrut, ts. (Dâru'l-Cil), III, 176-177.

36 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 428.

Keza bu kitapta Ramazan orucunu tehir, zekât, hacc ve şuf'a hakkını ıskat, faizi helal kılma, akitleri feshetme, yalan söyleme, yalancı şahitliği meşrulaştırmak suretiyle hakları iptale götüren yolları caiz gösterme gibi İslâm'ın ruhuna ters konular bulunmaktadır.³⁷ Bu sebeple bu kitabı diğer âlimler de şiddetle tenkit etmektedirler. Hafs b. Gıyas (ö.194/810) bu kitabın üzerine Kitâbü'l-fücûr (günahlar/isyanlar kitabı) yazılmalıdır derken Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) de "Kimin yanında *Kitâbü'l-Hiyel* varsa ve onunla fetvâ verirse o, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) indirileni inkâr etmiştir."; Nadr b. Şümeyl (ö.203/819) de "Kitabü'l-hiyel'de 320 veya 330 mesele vardır ki tamamı küfrü gerektirir ve bu hileleri mübah sayan kâfir olur." demektedir.³⁸

Hakkında bu tür bilgiler bulunan bir kitabın sadece Ebû Hanîfe'ye değil mezhep imamlarından hiçbirisine nispet edilmesi uygun değildir. Kaldı ki Abdullah b. Mübârek'in fikirlerinin gerek irtidat gerekse diğer konularda Ebû Hanîfe'nin görüşleriyle örtüştüğü görülmektedir.

Bundan başka kitabı şiddetle tenkit eden Nadr b. Şümeyl de fıkıh konusunda insanları uykudan Ebû Hanîfe'nin uyandırdığını söyleyerek³⁹ onu takdir ederken kitabı tenkit etmektedir. Bunlar Ebû Hanîfe'nin isminin bu görüşlere mutaassıp birisi tarafından sonradan ilave edilmiş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zaten onun mevlasının: "Yâ Ebâ Abdîrrahman (Abdullah b. Mübârek)! Bu hile kitabını ancak şeytan ortaya koymuştur." dediğinde onun "Şeytandan daha fazla kötülüğü seven birisi vazetmiştir."⁴⁰ şeklindeki tepkisi de bunu göstermektedir.⁴¹ Oysa o, Ebû Hanîfe'yi insanların en fakihî ve ilmin beyni olarak tavsif ediyordu.⁴²

Yine İbn Ebî Hatim, (ö.327/939), Ukaylî (ö.323/935), İbn Hibbân (ö.354/965), İbn Adî (ö.365/976) ve Ebû Hanîfe'ye şiddetli şekilde karşı olan diğer müelliflerin onun hayatını anlatırken böyle bir rivayete yer vermemeleri de bir delil teşkil etmek-

37 İbn Teymiyye, s. 170; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 178.

38 Tûsî, *el-Mebsût*, Tahran 1351 ş., V, 95; İbn Teymiyye, s. 169; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 177.

39 Hatîb el-Bağdâdî, XIII, 345.

40 Hatîb el-Bağdâdî, XIII, 427.

41 Kevserî, *Te'nîbü'l-Hatîb*, Beyrut 1401/1981, s. 177.

42 Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, Kahire 1366/1947, s. 417-418.

tedir. Eğer bu müellifler bu türden bir bilgi tespit etmiş olsalardı buna mutlaka yer verirlerdi. Bu da gösteriyor ki bu rivayetlere onun ismi sonradan eklenmiştir.⁴³

Abdullah b. Mübârek'in hiyel kitabı ile ilgili görüşlerine Ebû Hanîfe'nin isminin eklenmesinin sebebi de onun Ebû Hanîfe'yi çok iyi tanımasından dolayı daha etkili olacağı kanaati olmalıdır. Ayrıca onun görüşlerini nakleden talebelerinden ve sika ravilerden de sahih bir isnatla böyle bir kitabın rivayet edildiğinin tespit edilmemesi onun böyle bir kitabının bulunmadığını göstermektedir. Ebû Hanîfe'nin içtihatlarının bağlamından koparılarak sun'î bir ortam meydana getirilip kullanılması ve sonucun da kendisine mâl edilmesi bu tür ithamlara sebebiyet vermiş olabilir.⁴⁴ Sözelimi Ebû Hanîfe'nin "kadının irtidadı halinde nikâhının düşeceği" içtihadı zamanla "kocasından ayrılmak isteyen kadın irtidat edebilir" şekline dönüşmüş (mesela bir dönem Semerkant bölgesinde kocasından kurtulmak isteyen kadınlar böyle bir yola başvurmuşlardır)⁴⁵ ve Ebû Hanîfe'nin "küfrü tek-lif küfrü gerektirir"⁴⁶ görüşüne rağmen⁴⁷ sonuç kendisine nispet

43 Kevserî, s. 177-178.

44 Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile (Hile-i Şer'iyye)*, İstanbul 1996, s. 29-48, 229-242; a.mlf., "Hiyel", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, 170-178.

45 bk.Yahya b. Ebî Bekr el-Hanefî, *Esîru'l-melâhîde*, Bekir Topaloğlu Özel Ktp., İSAM. vr. 75^b-76^a.

46 Yahya b. Ebî Bekir el-Hanefî, vr. 75^b-76^a; Semerkandî, *Cennetü'l-ahkâm*, Süleymaniye Ktp., Yeni Cami, nr. 1186/3, vr. 233^a.

47 Mesela Hanefîlere göre kalbi imanla dopdolu olduğu halde isteyerek küfür kelimesini söyleyen kâfirdir. Hatta küfre düştüğünü bilmese dahi bu böyledir (*el-Fetâva'l-hindîyye*, Bulak 1310, II, 283). Çünkü bu konuda bilgisizlik mazeret değildir (Tarablusî, *Mu'înu'l-hükkâm*, Kahire 1393/1973, s. 165). Hanbelî fukahâsından İbn Teymiyye (ö.728/1327) de bu gibi durumlarda Ebû Hanîfe'nin mezhebinin son derece katı olduğunu küfrü teklifin küfrü gerektirdiği görüşünü mezhepler içinde en açık bir biçimde ifade edenin Hanefîler olduğuna işaret ettikten sonra şunu ilave etmektedir: "Mezhep delalet etmese de bazı fasıklar Hanefî mezhebine göre kadın irtidat etmek suretiyle maksadına ulaşabilir." demişlerse de bu hatalıdır (İbn Teymiyye, s. 171). Talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) de bu konu da şöyle demektedir: "Hanefîlere göre bir kâfir ben müslüman olmak istiyorum der ve karşısındaki de biraz sabret derse kendisi kâfir olur. Mescid ve mushaf kelimelerini ism-i tasgir ile mescitçik, mushafçık şeklinde söyleyen de küfre düşmüştür (İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 179). Hatta küfrü gerektiren bir kelimeyi söyleyene gülenin bile kâfir olacağı bu mezhepçe kabul edilen bir görüştür (Tarablusî, s. 165). Daha açık bir hüküm şudur ki Hanefî fıkıh kitaplarında Ebû Hanîfe'nin "İnsanlara hile öğreten müftü hacredilir."

edilmiştir. Varlığından bahsedilen kitabın da -az önce işaret edildiği üzere- İslâm'ın temel esaslarına aykırı hileler yanında böyle bir tavsiyeyi de ihtiva ettiği ve tepkiyi de daha çok bu yüzden çektiği dikkate alınır sa Ebû Hanîfe'nin adının sonradan iddia edilen kitaba eklendiği tahmin edilebilir.⁴⁸ Şu ana kadar ona ait olabilecek bir hiyel kitabı ortaya çıkmamıştır. Onun görüşlerini nakleden talebelerinden ve sika ravilerden de sahih bir isnatla böyle bir kitabın rivayet edildiği tespit edilmemiştir.⁴⁹

Elimizde mevcut bulunan ve tercüme etmeye çalıştığımız *el-Mehâric fi'l-hiyel* adlı eserin ona ait olabileceği iddiaları pek isabetli gözükmemektedir. Nitekim özellikle bu eserle birlikte bazı önemli hiyel kitaplarını neşreden ve bu alandaki çalışmalarıyla tanınan ünlü oryantalist Joseph Schacht da Ebû Hanîfe'ye ait bir hiyel kitabı bulunmadığını ifade etmektedir.⁵⁰

Ayrıca üslup itibariyle kitabın kendisine nispetini güçleştiren bazı ifadeler dikkati çekmektedir. "Ebû Hanîfe'nin kavlince!", "Ebû Yûsuf dedi ki: Ebû Hanîfe'ye konusundaki hile ile ilgili soru sordum.", "Ebû Hanîfe'nin kavlince caiz değildir.", "Ebû Hanîfe ve diğerleri bunu mekruh görüyorlardı.", "... şu konuyu sordum: Dedi ki: Ebû Hanîfe bunun caiz olmadığını söylüyordu.", "Ebû Hanîfe'ye soruldu!", "Ebû Hanîfe'nin görüşüne gelince!" gibi ifadeler eserin bir başkasına ait olduğunu göstermektedir.

b. *el-Mehâric fi'l-hiyel*'in Ebû Yûsuf'a Nisbeti

Ebû Yûsuf'un hiyel ile ilgili bir kitap yazdığı bazı kaynaklarda ifade edilmektedir. *el-Mehâric fi'l-hiyel*'in de Ebû Yûsuf'a ait olduğu konusunda bazı iddialar bulunmaktadır. Bunun yanında bu eser bazı kütüphane kataloglarında onun adına kayıtlıdır.⁵¹ Nitekim elimizdeki bu kitap da "Bu Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrahim'den (rivayet edilen) *el-Mehâric* olarak isimlendirilen

görüşünün örneklerinden birisi olarak irtidadı tavsiye eden müftü zikredilmektedir (İbn Abidîn, *Reddû'l-muhtar*, Kahire 1272-1324, V, 93).

48 Geniş bilgi ve tartışmalar için bk. Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*, s. 29-37; a.mlf., "Hile-i Şer'iyye Konusunda Ebû Hanîfe'ye Yöneltilen İthamlar", *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi Sempozyumu*, Bursa 16-19 Ekim 2003, s. 5-6.

49 Kevserî, s. 77.

50 Schacht, "Die arabische hijal literatür", s. 221.

51 Köse, s. 37.

Kitâbü'l-Hiyel'in sonudur." şeklinde bitmektedir." Ancak kitabın içinde kendisinden nakledilen hileler bulunmakla birlikte bunların tamamı ona ait değildir. Ayrıca "Ebû Yûsuf'un kavline gelince", "Ebû Yûsuf'a soruldu!", "Ebû Yûsuf'un kavlince caiz değildir.", "Ebû Hanîfe ve arkadaşlarının görüşlerine gelince!", "Ebû Yûsuf'a dedim ki...", "Bunun üzerine Ebû Yûsuf'a şunu sordum." gibi ifadeler kitabın Ebû Yûsuf'a nispetini güçleştirmektedir. Bazı araştırmacılar kaynaklarda ona nispet edilen hiyel kitabının kayıp olduğunu söylemektedirler.⁵²

c. el-Mehâric fî'l-hiyel' İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye Nisbeti

el-Mehâric fî'l-hiyel'in İmam Muhammed'e nispetine gelince bu konuda da ciddi tartışmalar mevcuttur. Bundan önce kendisinin böyle bir eserinin bulunup bulunmadığı ilk dönemlerden itibaren tartışılmaktadır. Kaynaklarda iki talebesinden birbiriyle çelişen iki görüş nakledilmektedir. Kendisinin eserlerini de rivayet eden talebelerinden Ebû Süleyman el-Cûzcânî (ö.200/815?) onun böyle bir kitap yazmadığını,⁵³ İmam Muhammed'in *Kitâbü'l-Hiyel* yazdığı iddiasının Hanevî ulemasını küçük düşürmek için yapılmış bir iftiradan ibaret olduğunu söylemekte,⁵⁴ sözü edilen kitabın kime ait olduğu kendisine sorulduğunda da verdiği cevapla ilgili "Kerh sahafları",⁵⁵ "Kerh'li bir sahaf",⁵⁶ "Bağdat sahafları",⁵⁷ "Varrak adında bir şahıs"⁵⁸ şeklinde dört farklı rivayet mevcuttur.

Katib Çelebi (ö.1067/1657) de onun eserleri arasında böyle bir kitaptan bahsetmemektedir.⁵⁹ Bazı araştırmacılar bu du-

52 Schacht, "Die arabische hijal literatür", s. 217; Ali Hasan Abdülkadir, *Nazratün âmme fî târihi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1965, s. 239.

53 İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Hamevî, *Gamzû uyûni'l-besâir* ile), Beyrut 1405/1985, IV, 219.

54 Serahsî, *el-Mebsûr*, Kahire 1324-31, XXX, 209.

55 Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *en-Nevâzil*, Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 224, vr. 355^{a-b}; a.mlf., *Uyûnü'l-mesâil* (nşr. Seyyid Muhammed Mühennâ), Beyrut 1419/1998 s. 205.

56 Sa'îd b. Ali es-Semerkandî, *Cennetü'l-ahkâm ve cünnetü'l-hisâm*, vr. 163^b.

57 Serahsî, XXX, 209.

58 Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye* (nşr. Abdülfettah Muhammed Hulv), Kahire 1393-99/1973-79, III, 576.

59 *Keşfü'z-zunûn* (nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1360-62/1941-43, I, 694-695.

rumu Katib Çelebi'nin konunun derinliğine inmemesi ve hiyel konusundaki eserlerin en meşhuru olan Hassâf'ın (ö.2611864) *Kitâbü'l-Hiyel*'i ile yetinmesiyle izah etme eğilimindedirler.⁶⁰ Ancak Katib Çelebi'nin hakkında bu kadar tartışma yapılan, türünün ilk eseri olabilecek ve müellifinin mezhep imamı olması sebebiyle daha sonra bu alandaki düşüncenin şekillenmesinde önemli ölçüde belirleyici olma niteliği kazanabilecek bir kitabı, sırf bu sebeple zikretmediği iddiası pek tutarlı gözükmemektedir.

İmam Muhammed'in diğer bir talebesi olan Ebû Hafs el-Ke-bîr (ö.217/832) İmam Muhammed'in böyle bir eser telif ettiğini söylemekte⁶¹ Serahsî (ö.483/1090) de bu görüşü tercih etmektedir.⁶² Ebû Bekir b. Muhammed b. Hamza es-Semerkandî hocasından rivayetle böyle bir kitaptan söz etmektedir.⁶³ İbnü'n-Nedîm (ö.385/995) İmam Muhammed'in eserleri içinde *Kitâbü'l-Hiyel*'i de saymaktadır.⁶⁴

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) caiz gördüğü hilelere örnek verirken bunlardan bazılarını İmam Muhammed'in *Kitâbü'l-Hiyel*'inden naklettiğini belirtmektedir.⁶⁵ Bazı araştırmacılar Ebû Hafs rivayetinin Hakimü's-Şehîd el-Mervezî (ö.334/945) tarafından ihtisar edildiğini ve Serahsî'nin *el-Meb-sûl*'undaki "Kitâbü'l-Hiyel" in bu ihtisarin şerhi olduğunu belirtmektedirler.⁶⁶

Safedî (ö.764/1363) de bir olay münasebetiyle İmam Muhammed'e ait bir hiyel kitabından söz etmektedir: İmam Muhammed Irak'a *Kitâbü'l-Hiyel* ile geldiğinde birisi kendisini Halife Harun er-Reşîd'e (ö.193/809) "Onda zındıkların kitabı var." diye şikâyet eder. İmam Muhammed de bunu haber alır ve teftişten önce كتاب الحيل deki "ح" üzerine bir nokta koyarak "خ" ya çevirip كتاب الخيل (Atlar kitabı) haline getirir ve böyle bir hile ile kurtulur.⁶⁷

60 Muhammed ed-Desûkî, *el-İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, Devha 1407/1987, s. 181.

61 Serahsî, XXX, 209.

62 Serahsî, XXX, 209.

63 Sa'îd b. Ali es-Semerkandî, *Cennetü'l-ahkâm*, vr. 164^a.

64 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 257.

65 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkı'în*, III, 383.

66 Muhammed Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, Kahire 1366/1947, s. 419; Ali Hasan Abdülkadir, s. 239; Schacht, "Die arabische hijal literatür", s. 217.

67 Safedî, *el-Vâfi* (nşr. İhsan Abbas-Şükrî Faysal), Wiesbaden 1981-82, II, 334.

Bazı araştırmacılar İmam Muhammed'in bu iki talebesinin farklı kitaplar üzerinde konuştuklarından hareketle iki farklı rivayeti telif yoluna gitmişlerdir. Buna göre Cûzcânî'nin üzerinde durduğu kitap İslâm hukukunun ruhuna aykırı hükümler taşıyan bir muhtevaya sahiptir. Ebû Hafs'ın konuştuğu kitap ise problemler karşısında hukuki çözümlemeleri ihtiva eden ve dinin özüne muhalif olmayan çıkış yollarını gösteren bir içerik taşımaktadır. Bu görüşleri savunanlar bu iki talebenin farklı zamanlarda İmam Muhammed'in yanında bulunduklarını ve hocalarından birbirlerinin duymadığı farklı konuları dinlediklerini söylemektedirler.⁶⁸

Az yukarıda işaret edildiği üzere klasik literatürümüzde İslâm'ın özüne aykırı hükümler içeren ve düşük kimselerin elinde dolaşan bir hiyel kitabından bahsedilmekte ve bu eser açıkça küfre sebebiyet veren, hakkı iptale götüren, batılı hak gösteren, şer'î vecibeleri düşüren, dinin maksatlarına ters düşen hileleri ihtiva eden özellikleri sebebiyle şiddetle tenkit edilmektedir.⁶⁹ Ancak bunu diğer mezhep imamı gibi Hanefî mezhebi imamlarından birisine de nispet etmek mümkün değildir. Çünkü onların bu konudaki görüşleri kaynaklarda açık bir şekilde yer almaktadır.⁷⁰ Muhammed b. Sima'a'nın (ö.233/847) naklettiğine göre bizzat böyle bir kitap hakkında İmam Muhammed "Bu kitap (Kitâbü'l-Hiyel) bizim değildir, bizim kitaplarımız arasına karıştırılmıştır." demektedir.⁷¹

Böyle bir kitabı bazı âlimlerin Hanefî mezhebi imamlarına nispet etme eğiliminde olmalarının sebebi onların meşru çözüm yolu bulma noktasındaki becerileriyle meşhur olmaları ve daha sonra her türlü hileye cevaz verdiklerinin zannedilmesi, ikinci olarak da kötü niyetli bazı insanların Hanefî mezhebinin içtihat-

68 Ebû Zehre, s. 419; M. Zâhid el-Kevserî, *Hüsnu't-tekdâf*, Kahire 1387/1968, s. 86.

69 bk. Mustafa Baktır, "İslam Hukukunda Hile-i Şer'iyye", *İslâmî Araştırmalar*, sy. 2, Ankara 1986, s. 79; Köse, s. 32-34.

70 Saffet Köse, "Hiyel", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 170-178.

71 Zehebi, *Menâkıbü'l-İmâm Ebî Hanîfe* (nşr. Muhammed Zahid el-Kevseri-Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1366, s. 54; a.mlf., *Beyânü zağlî'l-ilm* (nşr. Muhammed Zahid el-Kevserî), Dimaşk 1347, s. 15, not: 1; Kevserî, *Bülûğü'l-emânî*, Kahire 1388/1969, s. 83; a.mlf., *Hüsnu't-tekdâf*, s. 85.

larını amaçlarına ulaşmak için tabii ortamından çıkararak kullanmaları ve bunun da mezhebe mâl edilmesi olmalıdır.

Elimizde mevcut olan *el-Mehâric fî'l-hiyel*'in özellikle İmam Muhammed'e ait olduğu konusunda yaygın bir kanaat vardır. Eseri neşreden Joseph Schacht kitabın nikâh bölümünde “**قال محمد**” (Muhammed dedi) ibaresiyle⁷² İmam Muhammed'in kendisini müellif olarak takdim ettiğinden hareketle ve Serahsî'nin *el-Mebsût*'undaki Kitâbü'l-Hiyel ile *el-Mehâric fî'l-hiyel* arasında muhteva, üslup ve tertip-tanzim bakımından benzerlik bulunduğu düşüncesine dayanarak⁷³ bu kitabın İmam Muhammed'e ait olduğunda ısrarcıdır.

E. Pröbster ise Schacht'ın bu konuyu ciddi olarak tetkik etmediğini, İmam Muhammed'in *Kitâbü'l-asl* adlı eseri veya *el-Mebsût* ile karşılaştırarak ele alması gerektiğini, onun bunu ihmal ettiğini, zira *el-Mebsût*'un Hiyel bölümü ile diğer konuları arasında bir paralellik bulunduğunu, bunun da Kitâbü'l-Hiyel'in diğer konuların bir hulasası olabileceğini gösterdiğini söyler.

Ayrıca Probster, kitabın sonunun “Bu, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrahim'den (rivayet edilen) *el-Mehâric* olarak isimlendirilen *Kitâbü'l-Hiyel*'in sonudur.” şeklinde bitmesini de delil gösterir ve İmam Muhammed'e ait bir kitabın sonunun böyle bitmemesi gerektiğine vurgu yapar.

Bundan başka “Bâbü nikâhi's-şübhe”⁷⁴ konusunun *el-Mebsût*'ta geçen şeklinde “**وقد استحسّن بعض العلماء**” “Âlimlerden bazıları istihsan delilini kullanarak... hükmetti.”⁷⁵ ifadesinde Ebû Hanî-

72 *el-Mehâric fî'l-hiyel*, s. 48; a.e. Süleymaniye Ktp., Molla Çelebi, nr. 57, vr. 180^b.

73 Schacht, “Die arabische hijal literatür”, s. 217; a.mlf., “Sprechsaal, zu Islamica”, *Islamica*, VI, Leipzig 1933, s. 260; E. Pröbster, “Bücherbesprechungen-Notices of Book”, *Islamica*, V, Leipzig 1932, s. 581-582.

74 Olay şudur: Kûfe'de iki erkek kardeş, iki kız kardeşle nikâhlanmışlardır. Ancak zifaf gecesi eşlerini karıştırmışlar ve sabah birbirlerinin eşleri ile zifafa girdikleri ortaya çıkmıştır. Konu Süfyân es-Sevrî gibi diğer âlimlerin de bulunduğu mecliste tartışılmıştır. Ebû Hanîfe damatları çağırtmış ve zifafa girdikleri kadınlara razı olup olmadıklarını sormuş, onlardan olumlu cevap alınca nikâhlı bulundukları kadınları boşamalarını istemiş ve zifafa girdikleri kadınlarla nikâhlarını kıymıştır. Bu çözüm orada bulunanlarca takdirle karşılanmıştır.

75 Serahsî, XXX, 304.

fe'nin isminin gizlendiğini *el-Mehâric fi'l-hiyel*'de ise “وسئل أبو حنيفة” “Ebû Hanîfe'ye soruldu!” şeklinde onun isminin açıkça zikredildiğini,⁷⁶ bu farklılığın da kitabın İmam Muhammed'e ait olmadığını gösterdiğini söylemektedir.⁷⁷ Serahsî'nin ifadelerinden⁷⁸ bunun ciddi bir itiraz noktası olduğu anlaşılmaktadır.

Schacht ise ona verdiği cevapta “Alimlerden bazıları istihsan delilini kullanarak ... hükmetti.” şeklinde başlayan ibarede tartışılan eserin Kitâbü'l-Hiyel değil Kitâbü'r-Radâ' olduğunu ve Kitâbü'l-Hiyel'de Ebû Hanîfe'nin isminin açıkça zikredildiğini; Kitâbü'l-Hiyel'in *el-Mebsût*'un tamamının bir hulasası olabileceği iddiasının da ancak yeminlerle ilgili konulardaki hilelerde geçerli olabileceğini ileri sürerek Pröbster'in iddialarını reddeder.⁷⁹

Pröbster kitabın başlangıç ve bitiş ibareleri ile kitabın birbirlerinden farklı bir dizi isnat ihtiva etmesinin Schacht'ın tezinin hatalı olduğunu gösterdiğini söyler.⁸⁰

Ayrıca Pröbster *el-Mebsût*'un XXX. cildi 304. sayfasında geçen “el-Kitab” kelimesi ile Kitâbü'r-radâ'ın değil Kitâbü'l-Hiyel'in kastedilmiş olabileceğini, aynı yerdeki Kitâbü'l-Hiyel ile alakalı olarak iddia edilen sebebin XXX. cilt 287. sayfadaki Kitâbü'r-radâ' ile ilgili olarak ileri sürülen sebepten farklı olduğunu belirterek Schacht'ın itirazlarına cevap verir.⁸¹

Bu tartışmalara katılan A. Fischer de Schacht'ın delillerinin geniş ölçüde dikkatten uzak bulunduğunu söyleyerek⁸² kitabın İmam Muhammed'e ait olduğu fikrine katılmaz ve bu konudaki tartışmada Pröbster'i haklı bulur.

Lammens ise kitabın eski bir eser olduğunu ve hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde İmam Muhammed'e ait olduğunu iddia eder.⁸³

76 *el-Mehâric fi'l-hiyel*, s. 48.

77 E. Pröbster, “Bücherbesprechungen-Notices of Book”, s. 583-584.

78 Serahsî, XXX, 304.

79 Schacht, “Sprechsaal, zu Islamica”, s. 260-261.

80 “Sprechsaal, zu Islamica”, *Islamica*, VI (1933), s. 263.

81 E. Pröbster, “Sprechsaal, zu Islamica”, s. 264.

82 A. Fischer, “Sprechsaal”, *Islamica*, VI (1933), s. 342.

83 H. Lammens, “el-Hiyel ve'l-mehâric”, *el-Meşrik*, XXIX (1931), s. 643.

İmam Muhammed'in Zâhiru'r-rivâye kitaplarından *Kitâbü'l-Asl fi'l-furû*'da hacimli sayılabilecek ölçüde bir hiyel bölümü mevcuttur.⁸⁴ Bu kısmın *el-Mehâric fi'l-hiyel*'in konuları ve özellikleri ile büyük bir benzerlik arzettiği dikkati çekmektedir.

Ancak hem bu eserin hem de *Kitâbü'l-Asl*'daki hiyel bölümünün İmam Muhammed'e nispetini güçleştiren ve büyük ölçüde Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in bazı görüşlerinden hareketle sonradan derlendiği intibai veren bazı ipuçları vardır. Serahsî İmam Muhammed'in hiyelle ilgili kitabının Abdullah b. Büreyde'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği "Kendisine, Allah'ın kitabından bir ayetin sorulması üzerine soruyu sorana ona cevap vermeden mescitten çıkmayacağını söyleyip ve kalkıp mescitten çıkacağı zaman da ayağının birisi dışarıda diğeri içerde olduğu halde bu ayeti haber verdi." şeklindeki hadis ile başladığına dikkat çekmektedir.⁸⁵ Bu hadis *el-Mehâric fi'l-hiyel*'de 4. sayfa 19. meselede zikredilmiştir.

Yine Serahsî, İmam Muhammed'e ait hiyel kitabının iki erkek kardeşin iki kız kardeşle yaptıkları evlilikte hata neticesi birbirlerinin nikâhlısı ile zifafa girmelerinden sonra olayın sabah ortaya çıkmasıyla Ebû Hanîfe'nin konuya bulunduğu çözümle sona erdiğini bildirmektedir.⁸⁶ Oysa bu olay kitabın ortalarında yer almaktadır.⁸⁷ *Kitâbü'l-Asl*'daki hiyel bölümünün başlangıcı Serahsî'nin tespiti uymaktadır; ancak bitiş çok farklıdır.⁸⁸ Yine *el-Mehâric fi'l-hiyel*'de yer alan bazı ayrıntılar *Kitâbü'l-Asl*'daki hiyel bölümünde yoktur.

Bir başka önemli konu da İmam Muhammed, şuf'a hakkını hileye başvurarak düşürmenin ya da şuf'a hakkına sahip olan kimsenin (şefi') bu hakkını kullanmaya olan rağbetini azaltacak davranışlarda bulunmanın tahrîmen mekruh olduğu görüşündedir⁸⁹ ki tahrîmen mekruh ona göre haramı ifade eder.⁹⁰ Oysa

84 Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 90, IV, vr. 1^b-19^b.

85 Serahsî, XXX, 210.

86 Serahsî, XXX, 244.

87 *el-Mehâric fi'l-hiyel*, s. 48; vr. 180^b.

88 Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Asl*, IV, vr. 8^b.

89 Serahsî, XXX, 240.

90 Mevsilî, *el-Ihtiyâr*, IV, 153.

hem *el-Mehâric fi'l-hiyel*'de⁹¹ hem de *Kitâbü'l- Asl*'daki hiyel bölümünde⁹² şuf'ayı düşürme ile ilgili hilelere yer verilmektedir.

Bunun dışında *el-Mehâric fi'l-hiyel* ve *Kitâbü'l-Asl*'daki hiyel bölümünün tertibi, düzeni ve bazı ifadeleri de her iki eserin sonradan derlendiği fikrini güçlendirmektedir. Konuların ele alınışında geleneksel disiplinden uzak bir dağınıklık göze çarpmakta ve sistematik bütünlük görünmemektedir. Mesela 48. sayfada "nikâh"la ilgili hilelerden sonra "vasi" ve "vasiyet"le ilgili hilelere yer verilmiş ve akabinde "nikâh"la ilgili yeni bir başlık açılmıştır (s.53-57). Yine 43. sayfada "yemin" ile ilgili konular işlendikten sonra araya "nikâh" (s.48), "vasiyet" (s.49), tekrar "nikâh" (s.53), "şerike" (ortaklık) (57), "damân ve kefalet" (s.61) konuları girildikten sonra yine "yemin" konusuna dönmüştür (63). Bunun yanı sıra 57. sayfada "şerike" bahsi işlenmiş araya başka konular alındıktan sonra "mudârebe"ye yer verilmiştir (s.76).

Kitabın birçok yerindeki soru-cevap üslubu da dikkat çekiçi bir husustur. Keza "Ebû Hanîfe ve ashabının görüşlerine gelince!" "Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed bu hadisla amel ediyordu.", "Ya'kûb [Ebû Yûsuf] ve Muhammed üç günden daha fazlasını caiz görüyorlardı.", "Bu bize göre caizdir." "Ebû Yûsuf'a göre de caizdir." "İmam Muhammed caiz olmadığını söylemektedir." gibi ifadeler bu eserlerin başkası tarafından derlendiğine büyük ölçüde delalet etmektedir. Hatta "Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un kavline kıyasla şöyle şöyle yapabilir."⁹³ şeklindeki ifade, bazı görüşlerin daha sonra *tahrîc*⁹⁴ yoluyla ortaya konulduğunu, yine "fukahadan bazısı"⁹⁵ gibi mezhep imamlarının kullanması adetten olmayan ve daha çok, ileriki zamanlara ait ifadeler eserlerin mezhep imamları devrinden sonraya ait olduğu düşüncesi ni destekler mahiyettedir.

91 s. 80-84; vr. 189*-190*.

92 vr. 16^b-17^b.

93 *Kitâbü'l-Asl*, vr. 7^b; *el-Mehâric*'de sadece Ebû Yûsuf'un adı geçmektedir, s. 55.

94 *Tahrîc*: Mezhep imamlarından sonra o mezhebe mensup âlimlerin meseleleri doğrudan naslardan hareketle çözümleme yoluna gitmeleri yerine mezhebin ilkelerini işleterek sonuca varmaları anlamında kullanılan bir kavramdır.

95 msl. *el-Mehâric fi'l-hiyel*, s. 32; *Kitâbü'l-Asl*, vr. 6^b, 7^a.

Keza bunlar hem *el-Mehâric fi'l-hiyel*'in hem de *Kitâbü'l-Asl*'daki hiyel bölümünün rivayet düzeninde bir tutarlılık olmadığını göstermektedir. Birbirinden farklı bir dizi isnat ihtiva etmekte, çoğu kere de bu zincir bırakılmakta ve doğrudan hileler verilmektedir. *el-Mehâric fi'l-hiyel*'de Ebû Yûsuf'tan nakledilen hileler *Kitâbü'l-Asl*'daki hiyel bölümünde doğrudan doğruya kaydedilmektedir. Bütün bunlar *el-Mehâric fi'l-hiyel* ile *Kitâbü'l-Asl*'daki hiyel bölümünün sonradan derlendiği fikrini güçlendirmektedir.

2. Eserin Müellifi

Fıkıh tarihi ve literatürü ile ilgili araştırma yapanları, ilk “hiyel” kitabının kim tarafından yazıldığı ve bugün elimizde bulunan *el-Mehâric fi'l-hiyel*'in müellifinin kim olduğu sorusu oldukça meşgul etmiştir. Mezkûr eserin İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye ait olduğu, dolayısıyla ilk hiyel kitabının da bu olduğu yönünde yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Nitekim bu alandaki çalışmalarıyla tanınan ve eseri neşreden ünlü oryantalist Joseph Schacht'ın (ö. 1969) bu fikirde ısrarlı olduğu yazdığı eserlerden, makalelerden ve konu etrafında çağdaş araştırmacılarla yaptığı tartışmalardan⁹⁶ anlaşılmaktadır. Bunlara daha önce yer verilmişti. Ancak kitaptaki üslup, düzen, kendisine nispet edilen İmam Muhammed'in görüşleriyle ilgili bazı çelişkiler bu kitabın Hanefî mezhebi imamlarından birisine nisbetini güçleştirmektedir. Bize öyle geliyor ki bu eser üç Hanefî imamının bazı görüşlerinden de istifade edilerek bir başkası tarafından daha sonra derlenmiştir. Kitapta öyle ifadeler dikkati çekmektedir ki bu ifadeleri bir müellifin söylemesi ve bu söylemin gelenek içinde bir yere oturtulması güçtür. Mesela “Evet bu bize göre [Ebû Hanîfe] caiz olur. Yine böyle bir işlem Ebû Yûsuf'a göre de caizdir. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ise caiz olmadığını söylemektedir.”⁹⁷ şeklindeki ifade bile bu eserin Hanefî imamlar ta-

96 Bu tartışmalar bazen oldukça sert ve nezaket sınırlarını zorlayacak bir üslupla yapılmıştır. Mesela A. Fischer, Schacht'ın 30 yerine “birkaç” 1 veya 2 için de “çok sayıda” ifadesini kullandığını ve bir göz doktoruna gözükmesinin kendisi açısından isabetli olacağını söylemektedir (*Islamica*, VI, 341, dipnot: 1).

97 Matbu kitabın nâşiri Joseph Schacht (ö.1969), “İmam Muhammed der ki: Caiz olmaz.” ifadesini köşeli parantez içine almıştır. Bunun sebebi eserin ona ait olduğunu düşündüğü için bu ifadeyi sorunlu bulmasındandır. Oysa

rafından telif edildiğini söylemeyi zorlaştırmaktadır. Keza İmam Muhammed'e nisbeti de bir o kadar güç gözükmektedir.

Başkaca hiçbir delil olmasa bile kaynaklarda İmam Muhammed'in şuf'a (satılan gayr-ı menkulü öncelikli satın alma) hakkını hile ile düşürmeye şiddetle karşı çıktığı (kerahe şedîde) açıkça ifade edilirken⁹⁸ bu eserde şuf'a hakkını düşürmeye dönük epey hile örnekleri sunulmaktadır. İmam Muhammed sadece şuf'a hakkının düşürülmesine dönük hilelere karşı çıkmamış şefi'in bu hakkını kullanmaya rağbetini azaltacak davranışlarda bulunmayı dahi hoş karşılamamıştır. Çünkü şuf'a hakkı komşudan zararı kaldırmak için meşru kılınmıştır. Ona göre bu türden hileler yapıp komşuyu engellemek, ona zarar vermeye kastetmek anlamına gelmektedir.⁹⁹ Ebû Hanîfe'den ise bu konuda bir hile zikredilmemiş olması da bu kitabın ona aidiyetini güçleştirmektedir.¹⁰⁰ Metin içinde birçok yerde geçen Ebû Yûsuf'a sordum ifadesi de kitabın Ebû Yûsuf tarafından yazılmış olmasını mümkün kılmamaktadır. Bu ifadede ona soru soran birisi vardır ve kaydı yapan da odur.

Kitapta Hanefî mezhebinin içtihatlarına aykırılık taşıyan bilgilere de rastlanılmaktadır. Bunlara metin içinde işaret edilmiştir. Bu, kitabın Hanefî mezhebi imamlarından birisine nisbetini güçleştiren bir husustur.

Sonuç olarak burada söylenebilecek olan şey şudur: Bu kitap Hanefî mezhebi imamlarının görüşlerinden derlenerek onlardan sonra hazırlanmıştır. Muhtemelen derleyen de onların öğrencilerinden birisidir.

C. el-Mehâric fî'l-hiyel'in Önemi

Hiyele dair eserlerin mezhep imamları döneminden itibaren yazılmaya başlandığı yapılan tartışmalardan anlaşılmaktadır.

eserin yazma nüshalarında bu türden bir farklılık yoktur. Bizim kanaatimize göre bu eserin İmam Muhammed'e aidiyeti tartışmalıdır ve delillerinden birisi de bu ibaredir.

98 Serahsî, *el-Mebsût*, Kahire 1324-30, XXX, 240; İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, Beyrut 1424/2004, VII, 318.

99 Serahsî, XXX, 240.

100 İbn Mâze, VII, 318.

Mevcut literatür dikkate alındığında muhtevası ve üslubundan *el-Mehâric fi'l-hiyel*'in konusunun en eskisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle bu eser kaynak sıralamasında öncelikli bir yere sahiptir.

D. Tercümede Esas Alınan Metin

Tercümede Joseph Schacht tarafından Leipzig'de 1930 yılında neşredilen nüsha esas alınmış, zaman zaman Burdur Kütüphanesi nr. 1210; Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa bölümü nr. 962 ve Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla nr. 57'deki (vr. 168^a-190^b) yazma nüshalarla karşılaştırmalar yapılmıştır. Ayrıca Hanefî literatürünün en sağlam eserlerinden (Zâhiru'r-rivâye) *el-Asl*'daki Hiyel bölümüne başvurulmuştur. Bununla metindeki bazı hatalar ya da az da olsa farklılıklara dikkat çekilmiş, konunun anlaşılmasına katkı olabileceği düşüncesiyle yer yer açıklamalar kaydedilmiştir. Bunun dışında ihtiyaç duyulduğu anlarda Hanefî mezhebinin kaynak değeri taşıyan diğer eserlerinden de yararlanılmıştır.

E. Metnin Yapısı

el-Mehâric fi'l-hiyel'de İslâm hukuku klasiklerinin yazım tarzına bağlı kalınarak kazuistik/meseleci yöntem izlenmiştir. Karşılaşılan her bir meselenin hükmüne dair fikhî hükümlerin belirlenmesi çabasıdan ibaret olan bu yöntem ile binlerce meseleye cevap aranmış ve elde edilen bilgiler kaynaklara geçmiştir. Bu kitapta da aynı yöntem izlenmiştir.

Metinde dikkati çeken diğer bir özellikle Hanefî literatüründe görülen farazi meseleler üzerinden izahların yapılmış olmasıdır. Bu yöntem fıkıh öğretiminde öğrenciye mekele kazandırmanın bir aracı olarak ve özellikle Ebû Hanîfe tarafından kullanılmıştır. Bu yolla binlerce meselenin çözümlemesi yapılmıştır. Ebû Hanîfe'ye bunun sebebi sorulduğunda o, "Bela gelmeden ona hazırlanıyoruz." diye cevap vermiştir.¹⁰¹ Çünkü bu yolla öğrenci hem hiç vuku bulmamış ya da olması pek imkân dâhilinde olmayan meseleleri çözerken kazandığı fıkıh melekesi ile reel meseleleri daha

101 Ebû Hayyân et-Tevhidî, *el-Besâir ve'z-zehâir* (nşr. VEDAD el-Kâdî), Beyrut 1408/1988, VI, 81.

kolay çözebilecek meleke kazanmaktadır. Bu kitapta da bu tarzda ele alınan birçok mesele dikkati çekmektedir. Bu açıdan eserde özellikle bugünün zihin dünyasına ters gelebilecek bazı meselelerin değerlendirilmesinde bu hususun gözden uzak tutulmaması gerekir. Aksi takdirde İslâm ahlakına müeyyide giydirilmiş elbise-den ibaret olan İslâm hukukunu ve bu yolda çaba sarfeden ulema-yı hak etmedikleri bir dil ile suçlamaya kapı aralanmış olacaktır.

Kitapta istisna sayılabilecek bölümler bulunsa da soru-cevap şeklinde bir usulün takip edildiği görülmektedir. Soruyu soranın kim olduğu bilinmese de cevabın Hanefî imamlarının görüşüne göre kaydedildiği görülmektedir.

Kitapta, Hanefî literatüründeki bilgilere aykırılık taşıyan bazı tercihlerden söz etmek mümkündür. Bunların sayısının çok olmadığı anlaşılmaktadır. Örnek vermek gerekirse: "Kitapta falana gömlek giydirmeyeceğine yemin eden birisinin o şahsa bir kumaş bağışlayıp ondan kendisine bir gömlek diktirmesini istemesinin yeminini bozmayacağı ifade edilmektedir. Oysa *el-Asl* (IX, 460) ve *el-Mebsûr*'ta (XXX, 231) yeminin bozulacağı ifade edilmekte ve sebebi üzerinden fikhî analizler yapılmaktadır."

Bir başka örnek de şudur: "Bir adamın falandan alacağını (bizzat ya da yargı yoluyla) talep etmeyeceğine yemin edip sonra da onu takibe alması yani alacağını alıncaya kadar peşine takılmasının (mülâzemet) yeminini bozacağı kaydedilirken diğer kaynaklarda yeminin bozulmayacağı ifade edilmektedir ki mezhebin görüşü bu yöndedir. Zira talep, dil ile; takip, beden ile olur (bk. Şeybânî, *el-Asl*, IX, 479-480; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, IV, 399)."

"Keza asla falanın bir lokmasını yemeyeceğim diye yemin eden adamın o kimsenin bir başkası ile ortak olduğu yiyecekten yemesi ile yemininin bozulmayacağı ifade edilirken *el-Asl*'da bu durumda yeminin bozulacağına dair ifade vardır (IX, 482-483), Kâsânî'nin *Bedâi'u's-sanâi'* adlı eserinde de bozulacağı kayıtlıdır. Çünkü yemin yiyeceğin her bir parçası ile ilintilidir. Bu da yemin ettiği kişinin yiyeceğinde vardır (III, 65)."

Bütün bu konular açısından kitabın özel bir incelemeye tabi tutulmasına ihtiyaç vardır.

Kitâbü'l-mehâric fi'l-hiyel

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman-Rahîm olan Allah'ın adıyla

Talak ve İstisna¹

Talak ve İstisna Konularına Dair Fıkhî Çözümler (Hileler)

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin haber verdiğine göre [5] Ebû Yûsuf, Ebû Hanîfe'ye şöyle bir soru sormuş:

Bir adam karısına “sen boşsun” diyerek onu üç veya bir talakla boşasa bu talakın vaki olmaması ve kadının kocasına dönmesi, böylece boşanmamış hali üzere kalması için meşru bir çözüm yolu var mıdır?

Ebû Hanîfe: Evet, vardır!

Ebû Yûsuf: Peki bu meseledeki çıkış yolu nedir?

Ebû Hanîfe: “Üç veya bir talakla boşsun” deyip peşinden “inşallah/Allah dilerse” (istisna) derse ve bu inşallah ifadesini de sözünün hemen ardından yaparsa talak vaki olmaz.

Nitekim bunun gibi “sen üç talakla ya da bir talakla boşsun” şeklinde talaka [veya herhangi bir şeye]² yemin eder ve yeminin hemen ardından istisna yaparsa (inşallah derse) yeminini bozmuş olmaz.³

Dedim ki: Kölesine, “hürsün inşallah” derse de mi sonuç aynıdır? Evet, cevabını verdi.⁴ Sizden başka bunu söyleyen var mı? diye sordum. Evet dedi ve Rasûlullah'tan (sas.) bu hükmü beyan eden hadisler olduğunu söyledi.

Muhammed eş-Şeybânî → Ebû Yûsuf → Ebû Hanîfe → Hakem b. Uteybe → Abdullah [b. Ömer] ve Ali b. Ebî Tâlib isnadıyla gelen (mevkuf) bir rivayete göre bu ikisi (Abdullah ve Ali) şöyle dediler:

“Kim karısının talakı veya kölesinin hürriyeti üzerine yemin eder de peşinden sözünün hemen ardından inşallah diyerek istisna yaparsa talak ve köle azadı gerçekleşmez.”⁵

1 Orijinal başlıklara dokunmamak şartıyla kitabın daha iyi anlaşılması açısından kısa başlıklar ihdas ettik (ed.).

2 Bk. Şeybânî, *el-Asl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Karaçi, ts. (İdâretü'l-Kur'ân ve'l-'ulûmî'l-İslâmiyye), III, 193, 243; Serahsî, *el-Mebsût*, Kahire 1324-31, VIII, 143.

3 Bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sandî*, Kahire 1327-28/1910, III, 157.

4 Yani köle hür olmaz.

5 Bk. Zeyla'î, *Nasbu'r-râye* (nşr. Muhammed Avvâme), Beyrut 1418/1997, III, 234, 301.

Şurayh (ö. 80/699)⁶ der ki: “Talâkı önce, inşallah ifadesini sonra söylerse talak vaki olur. Şayet inşallah ifadesini önce, boşamayı sonra söylerse talak vaki olmaz.”

Ebû Yûsuf der ki: “Biz Şurayh’ın değil, Hz. Ali (r.a.) ve Abdullah b. Ömer’in sözüne (rivayetine) itibar ediyoruz.

Muhammed eş-Şeybânî → Ebû Yûsuf → Muhammed b. Abdillâh el-Arzemî → Atâ b. Ebî Rabâh → Abdullah b. Abbâs isnadıyla gelen rivayete göre İbn Abbâs şöyle demiştir:

“Kim karısının talâkı veya kölesinin hürriyeti üzerine yemin eder ve hemen inşallah diyerek istisna yaparsa talak ve köle azadı vaki olmaz.”⁷

Ebû Yûsuf → Hasan b. Umâre → Hakem [b. Uteybe] → İbrahim [en-Neha’î] senediyle bu ifadenin bir benzerini nakletmiştir.

Muhammed eş-Şeybânî → Ebû Yûsuf → Ebû Hanîfe → Hammâd [b. Ebî Süleyman] → İbrahim [en-Neha’î] senedi ile (gelen bir rivayette) İbrahim şöyle demiştir:

“Kim karısının talâkı veya kölesinin hürriyetine dair yemin eder ve peşinden inşallah diyerek istisna yaparsa ne talak ve ne köle azadı vaki olur.

- [6] Kim bu tür bir yemin ile bir şeye yemin eder ve peşinden inşallah diyerek istisna yaparsa yeminine sadıktır ve onu bozmadır, kendisine herhangi bir yükümlülük doğmamıştır.”

Kim bir adak (nezir) adayacağına dair yemin eder (mesela şöyle yaparsam vallahi şu üzerime borç olsun gibi) yahut (şöyle yaparsam ya da şöyle yapmaz isem vallahi ehl-i kiblede olmayayım gibi) ağır bir yemin (yemin-i mugalleza) ile bir yükümlük altına girerse ve peşinden de inşallah diyerek istisna yaparsa sözünde durmuş ve yemininin sorumluluğundan çıkmış olur.

Ebû Yûsuf, Ebû Bekr en-Nehşelî’nin Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn’in bu konuda şöyle dediklerini nakleder: “Bu durumda boşama vaki olur. Çünkü Allah boşamayı dilemiştir.” Ebû Yûsuf der ki: “Hasan el-Basrî ve İbn Sîrîn’in görüşleri bize ulaştı; ancak biz bu görüş ile amel etmiyoruz.”⁸

6 Tâbi’ünden meşhur Kûfe kadısı.

7 Bk. Şeybânî, *el-Asl* (nşr. Mehmet Boynukalın), Beyrut 1433/2012, IX 446.

8 Metinde geçen “Hasan’ın İbn Sîrîn’den naklettiği...” ifadesi hatalıdır. Bu görüş her ikisine de aittir. Nitekim *el-Asl*’da da böyledir (IX, 447).

Ya'kûb (Ebû Yûsuf) → Ma'rûf b. Vâsıl → Muhârib b. Disâr Hz. Peygamberden (sas.) rivayet ederek (merfû) demiştir ki:

H. Peygamber'e bir adam geldi. H. Peygamber (sas.) ona: "Evlendin mi?" diye sordu.

Adam: "Evet!" diye cevap verdi.

H. Peygamber (sas.): "Sonrasında ne oldu?" diye sordu.

Adam: "Onu boşadım." dedi.

H. Peygamber (sas.) ona: "Bir şeylerden şüphelendin de mi/kendince boşamayı gerektiren bir sebep gördüğün için mi onu boşadın?" diye sordu.

Adam: "Hayır!" diye cevap verdi.

H. Peygamber (sas.): "Bazen böyle şeyler olabiliyor." buyurdu.

Sonra adam tekrar H. Peygamber'e geldi. H. Peygamber (sas.) de ona "Evlendin mi?" diye sordu.

Adam: "Evet" diye cevap verdi.

H. Peygamber (sas.): "Sonrasında ne oldu?" diye sordu.

Adam: "Onu boşadım." dedi.

H. Peygamber ona: "Bir şeylerden şüphelendin de mi/kendince boşamayı gerektiren bir sebep gördüğün için mi onu boşadın?" diye sordu.

Adam: "Hayır!" diye cevap verdi.

H. Peygamber: "Bazen böyle şeyler olabiliyor." buyurdu. Sonra H. Peygamber (sas.) üçüncüsünde ona:

"Helal kıldıkları arasında Allah'a talaktan daha sevimsizi yoktur." buyurdu.⁹

H. Peygamber (sas.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "İslâm'da kurulan evler içinde Allah'a nikâhtan daha sevimlisi yoktur. Helal kıldıkları içinde de O'na talaktan daha sevimsiz geleni yoktur."

İsmail b. Ayyâs el-Ansî¹⁰ → Humejd el-Lahmî → Mekhûl → Mu'âz b. Cebel → Rasûlullah (sas.) şöyle buyurdu:

9 Beyhakî, *es-Sünenü's-sağır* (nşr. Abdülmü'tî Emin Kal'acî), Karaçi 1410/1989, III, 111; a.mlf., *es-Sünenü'l-kebir* (nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ), Beyrut 1424/2003, VII, 527.

10 Metinde *el-Absf* geçiyorsa da doğrusu *el-Ansf* olmalıdır.

"Yâ Mu'âz! Allah yeryüzünde kendisine bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktan daha sevimli gelen bir şey yaratmadı. Yine yeryüzünde kendisine boşanmaktan daha sevimsiz gelen bir şey yaratmadı."¹¹

Bir adam kölesine: "Allah dilerse (inşallah) sen özgürsün!" dediğinde yemininde durmuştur ve bu istisna "inşallah" sözü onun lehinedir (köle hür olmaz).¹² Yine bir adam eşine: "Sen boşsun inşallah!" dediğinde "inşallah" sözü kendi lehinedir ve boşaması gerçekleşmiş olmaz." Hz. Peygamber'in hadisi varken, sahabenin ve onlardan sonra gelen kuşağın (tâbi'ün) görüşleri ortada iken, keza talak dışındaki konularda da inşallah diyerek istisna etmeyi konu alan hadisler mevcut iken Hasan el-Basrî ve İbn Sîrîn'in görüşleri ile nasıl amel edebiliriz ki!

Ya'kûb → Abdullah b. Amr el-Cühenî → Leys b. Ebî Süleym → Tâvûs → Rasûlullah (sas.) şöyle buyurdu:

"Kim bir şey üzerine yemin eder ve inşallah derse yemininden [7] doğan sorumluluktan kurtulmuş olur."¹³ Leys diyor ki: Tâvûs'a: "Bu hüküm boşama ve kölenin hürriyetine kavuşturulması (azat) konusunda da geçerli mi?" diye sordum. "Evet, talak ve kölenin özgürlüğüne kavuşturulması konusunda da geçerlidir; şu kadar var ki talak ve kölenin özgürlüğüne kavuşturulması konusu Rasûlullah'tan (sas.) merfû¹⁴ olarak rivayet edilmemiştir." diye cevap verdi.

Ya'kûb → Hasan b. Umâre → Hakem → Mücâhid → Abdullah b. Abbâs:

"Kim bir şey üzerine yemin eder de peşinden inşallah derse [yeminin aksine davranırsa bile] yeminini bozmuş olmaz, kefarete de gerekmez."¹⁵ demiştir.

11 Muhârib: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Allah, kendisine talaktan daha sevimsiz bir helal yaratmamıştır." İbn Ömer: Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Helaller içinde Allah'a en sevimsiz olanı talaktır." (Ebû Dâvûd, "Talak", 3).

12 Bir adam kölesine "sen özgürsün inşallah" dese köle azat olmuş olmaz (Alâüddîn es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, Beyrut 1414/1994, II, 266). Bu görüş Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göredir. Ebû Hanîfe'ye göre köle azat olmuş olur (Zeyla'î, *Tebyfnü'l-hakâik*, Bulak 1313, II, 243; Haddâdî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, Kahire 1322, II, 102).

13 Bk. Ebû Dâvûd, "Eymân", 9; Nesâî, "Eymân", 18, 39; İbn Mâce, "Keffârât", 6.

14 Merfû hadis: Hz. Peygambere aidiyeti kesin kabul edilen hadisler.

15 Abdürrezzâk, *el-Musannef* (Habîburrahman el-Azamî), Beyrut 1403, VIII, 516.

Ya'kûb → Ebû Yahyâ → Babası → Berâ' b. Âzib → Ali b. Ebî Tâlib (Hz. Ali şöyle demiştir):

“Kim bir şey üzerine yemin eder ve inşallah diyerek istisna yaparsa [yemine aykırı davransa bile] yeminini bozmuş olmaz.”

Ebû Yûsuf → Ebû Hanîfe → Kasım b. Abdurrahman → Abdullah b. Mes'ûd (Abdullah şöyle demiştir):

“Kim bir şey üzerine yemin eder ve inşallah derse istisna yapmış olur ve [yemin ettiğini yapsa bile] yeminini bozmuş olmaz.”¹⁶

Ya'kûb → Ebû Hanîfe → Hammâd → İbrahim:

“Bu şekilde yemin eden yeminini geçersiz kılar/yeminin sorumluluğundan kurtulmuş olur.” Ebû Yûsuf'a: Birisinden bir şeye yemin etmesi istense, o da zalim olsun mazlum olsun bir başka şeye niyet ederek yemin etmek istese bu konuda nasıl hareket edilmelidir? diye sordum.

Dedi ki: Ya'kûb → Ebû Hanîfe → Hammâd → İbrahim:

“Yemin etmesi istenen kişi mazlum (haksızlığa uğramış) ise yemini, niyet ettiği şey üzeredir. Zalim (haksız taraf) ise yemini, ondan yemin etmesini isteyeninin niyet ettiğine göredir.”

Ebû Mâlik Abdurrahman b. Mâlik b. Miğvel el-Becelî → Sa'd b. Ebî Sa'îd el-Mukrî → Babası → Ebû Hureyre → Rasûlullah (sas.):¹⁷

“Yeminin hasmının/muhatabının seni tasdik ettiği (onun niyet ettiği) şey üzeredir.”¹⁸

Abdurrahman diyor ki: “Bu hadisin ne anlama geldiğini bilemedim ve Süfyân es-Sevrî (ö.161/778) ile karşılaştığımda ona sordum. Çünkü o bizimle birlikte bu hadise tanıklık etmişti.” Süfyân bana dedi ki:

16 Bk. Abdürrezzâk, VIII, 516.

17 Bk. Müslim, “Eymân”, 20; Ebû Dâvûd, “Eymân”, 7; İbn Mâce, “Keffârât”, 14; Dârimî, “Nüzûr”, 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, II, 228, 331.

18 Bir adam birinden bir hak dâva eder ve muhatabından yemin isterse, yemin istenen şahıs da niyetini gizleyerek başka bir şeye yemin ederse yemini, yemin isteyeninin niyetine göre geçerlilik kazanır; niyetini gizlemesi ona bir fayda vermez. Mesela bir adam birisinin bilgisayarını çalar ve karşı taraf da çalmadığına dair ondan yemin etmesini isterse, bu durumda adamın ‘cep telefonunu çalmadığına niyet edip’ ben çalmadım diye yemin etmesi geçerli değildir. Bu durumda yemin, yemin isteyeninin niyetine göredir.

"Ey Şaşkın! Rasûlullah'ın (sas.): "Yeminin, senden yemin isteyen muhatabının doğruladığı (onun niyet ettiği) şey üzeredir." buyurduğu hadisinin anlamı şudur:

"Eğer sen zalim isen yemin, ne üzerine istenmiş ise o istenen şey üzerinedir (yemin isteyen niyetine göredir). Eğer mazlum isen yemin, senin niyet ettiğin şey üzerinedir."

Ona, bir kimse sultanın veya onun dışında zorba birinin yemin istemesine karşı birisinin hakkını zayi etmemek veya haksızlığa sebep olmamak için onu evirip-çevirip (te'vil) başka bir şeye niyet ederek yemin etmesi hakkında ne düşünüyorsun diye sordum?

Dedi ki: Böyle hareket etmesinde (bir başka şeye niyet ederek yemin etmesinde) bir sakınca yoktur (lâ be'se).

[8] Seleme b. Sâlih → Yezîd el-Vâsîfî → Abdülkerîm → Abdullah b. Büreyde (Abdullah şöyle demiştir):

Mescidde bulunduğu bir sırada Rasûlullah'a (sas.) Allah'ın Kitabı'ndan bir ayet soruldu. Rasûlullah (sas.) da: "Bu soruya cevap vermeden mescitten çıkmayacağım dedi. Daha sonra oturduğu yerden kalktı ve ayağının birisini mescidin kapısından dışarı attı ve diğer ayağı da içeride iken sorulan ayet hakkında o kişiye cevap verdi."¹⁹

[Tevriyeli Sözler (Ma'ârif)]²⁰

Ya'kûb → Kays b. er-Rebî' → Süleyman et-Teymî → Ebû Osman en-Nehdî → Ömer b. el-Hattâb (ra.):

19 Bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkadir Ata), Beyrut 1424/2003, X, 106.

20 Tevriye, yakın ve uzak iki anlamlı kelimeler için kullanılan ve söz sanatı (bedî') olarak uzak anlamını kastetmek şeklinde tanımlanır. Burada hedef konuşanın uzak manayı kastettiği, dinleyenin yakın manayı anlamasıdır. Mesela fanatik Şîî bir grubun içine düşmüş Sünnî kişiye: "Hz. Peygamberden sonra insanların en faziletlisi kimdir?" diye sorulmuş o da: "Kızı nikâhı altında bulunandır." diye cevap vermiş ve onlardan kurtulmuştur. Burada cevap veren tevriye yapmıştır. Zira o, bu sözle onlar için uzak mana olan Hz. Ebû Bekir'i kastetmiştir. Çünkü Hz. Ebû Bekir'in kızı Hz. Âişe Hz. Peygamberin nikâhı altındadır. Onlar ise kendilerine yakın mana olan Hz. Ali'yi anlamışlardır. Çünkü Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma Hz. Ali'nin nikâhı altındadır.

“Tevriyeli sözlerde Müslümanı yalandan kurtaran bir imkân vardır.”²¹

Yahyâ Ebû Bekir → el-Hâris b. Ubeyd → Ma'mer → Zührî:

Abdullah b. Revâha²² (ö.8/629) bir cariyesi ile cinsel ilişkiye girmişti. Eşi, Abdullah'a:

“Sen şöyle şöyle yaptın öyle mi?” diye sordu.

Abdullah: “Hayır!” diye cevap verince eşi: “O zaman (cünüp değilsen) hadi Kur'ân oku bakalım!” dedi. O da ayetlerden iktibas ettiği şu şiiri okudu:

Şahid oldum ki Allah'ın va'di haktır.²³

Ateş kâfirlerin barınağıdır.²⁴

Arş, suyun üzerinde deverandadır.²⁵

Arşın üzerinde de Âlemlerin Rabbi vardır.²⁶

Onu seçkin melekler taşıyor.²⁷

Allah'a yakın kılınan melekler.²⁸

Abdullah: [Kendi kendime] dedim ki “Sen benden Kur'ân okumamı istiyorsun ben ise şiir okuyorum.”

Sonra hemen Rasûlullah'a (sas.) geldim, olayı kendisine anlattım, söz konusu beyitleri ona okudum. Hz. Peygamber: “Sakıncası yok!” buyurdu.

Kays b. Mûsâ b. Yezîd b. Amr el-Kettânî'nin haber verdiği göre;

Abdullah b. Revâha bir cariye satın aldı ve bunu eşinden gizledi. Ancak eşi bunu haber aldı ve bir gün kocasına: “Bana gelen

21 Bk. Buhârî, *el-Edebü'l-müfred* (nşr. M. Fuad Abdülbâkî), Beyrut 1409/1989, s. 305.

22 Sahabenin şairlerindendir ve ordu komutanıdır. Mûte savaşında şehit düşen 3. komutandır.

23 Nisâ' (4), 122; Yunus (10), 4; 55; Kehf (18), 21; Kasas (28), 13; Rum (30), 60; Lokman (31), 9, 33; Fâtır (35), 5; Gâfir (40), 55, 77; Câsiye (45), 32; Ahkâf (46), 17.

24 Ankebût (29), 68; Zümer (39), 32.

25 Hûd (11), 7.

26 Yûnus (10), 3; Ra'd (13), 2; Tâhâ (20), 5; Furkân (25), 50; Secde (32), 4; Hadîd (57), 4.

27 Gâfir (40), 7.

28 Nisâ' (4), 172.

haberlere göre sen bir cariyeye satın almışsın.” dedi. Abdullah b. Revâha da “ben böyle bir şey yapmadım” dedi.

Eşi: “Evet satın almışsın ve bana ulaşan bilgilere göre sen satın aldığın cariye'nin yanında imişsin ve şu anda ben senin cünüp olduğunu düşünüyorum, eğer sözünde doğru isen haydi bana Kur'ân'dan ayetler oku!” deyince Abdullah şunu okudu:

Şahid oldum ki Allah'ın va'di haktır.²⁹

Ateş kâfirlerin barınağıdır.³⁰

[9] Eşi 'biraz daha oku' deyince şunu ilave etti:

Arş, suyun üzerinde deverandadır.³¹

Arşın üzerinde de Âlemlerin Rabbi vardır.³²

Eşi 'biraz daha devam et' deyince şunu ilave etti:

Onu seçkin melekler taşıyor.³³

Allah'a yakın kılınan melekler.³⁴

Eşim dedi ki: “Kur'ân okumandan anladım ki senin cariyeye edindiğini söyleyenler yalan uydurtuşlar.”

Sonra bir gün eşi Abdullah'ın gözden kaybolduğunu farketti, izinden gitti ama onu yakalayamadı. Fakat bir süre sonra zannını güçlendirecek bir emareye rastlayınca [onu söz konusu cariyeye ile yürürken görünce]³⁵ da:

“İşte şimdi sözüm doğru çıktı (gel kabul et).” dedi ama Abdullah bunu da inkâr etti. Kadın, sözünde doğru isen Allah'ın Kitabı'ndan üç ayet oku dedi. Abdullah da şunu söyledi:

*Rasûlullah aramızda Allah'ın Kitabı'nı okurken
Sabahın aydınlığı onunla bilinir şafak gibi sökerken*

29 Nisâ' (4), 122; Yûnus (10), 4; 55; Kehf (18), 21; Kasas (28), 13; Rûm (30), 60; Lokmân (31), 9, 33; Fâtır (35), 5; Gâfir (40), 55, 77; Câsiye (45), 32; Ahkâf (46), 17.

30 Ankebût (29), 68; Zümer (39), 32.

31 Hûd (11), 7.

32 Yûnus (10), 3; Ra'd (13), 2; Tâhâ (20), 5; Furkân (25), 50; Secde (32), 4; Hadîd (57), 4.

33 Gâfir (40), 7.

34 Nisâ' (4), 172.

35 Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, Beyrut 1415, XIII, 30; Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî*, Beyrut 1416/1995, I, 268-269.

*O, dalaletten sonra gösterdi hidayeti
Kalplerimiz kani
Söylediklerinin olduğuna vaki
Kâfirlere yatakları verirken ağırlık
O geceyi geçirir uyanık
Zan değil, kesinlikle biliyorum
Mahşerde haşrolunacağım
Allah'a döndürüleceğim
Rasûlullah aramızda Allah'ın Kitabı'nı okurken
Sabahın aydınlığı onunla bilinir şafak gibi sökerken
O geceyi geçirir uyanık
Kâfirlere yatakları verirken ağırlık*

'Biraz daha devam et' deyince şunu ilave etti:

*O, dalaletten sonra gösterdi hidayeti
Kalplerimiz kani
Söylediklerinin olduğuna vaki*

'Biraz daha devam et' deyince şunu ilave etti:

*Zan değil, kesinlikle biliyorum
Mahşerde haşrolunacağım
Allah'a döndürüleceğim*

Bu, Rasûlullah'a (sas.) haber verilince o güldü, hatta yüzünde neşesinin parıltıları göründü ve sonra şöyle dedi: "Yemin ederim ki bu, sözün tevriyeli/kinayeli olanıdır. Allah seni bağışlasın Ey İbn Revâha! Sizin en hayırlınız kadınlarına hayırlı olanlardır."³⁶ Şimdi bana söyle! Sen bunları söyledikten sonra eşin sana nasıl cevap verdi? Abdullah şöyle dedi: Eşim bana söyledi ki: "Aramızda Allah var! Okuduğun Kur'ân'a gelince ben sana karşı sû-i zanda bulunduğuma hayıflanıyorum/zannımda yanıldığımı kabul ediyorum ve senin doğru söylediğini tasdik ediyorum." Abdullah dedi ki: Bunun üzerine Rasulullah (sas.) bana şöyle buyurdu: "Ben senin eşini dinin inceliklerini kavramış birisi olarak gördüm."³⁷

Ya'kûb → Kays b. er-Rebî' → Hammâd → İbrahim: Kendisine (İbrahim) şöyle bir soru sorulmuştur:

36 "Sizin en hayırlınız kadınlarına hayırlı olanlardır." hadisi farklı formlarda hadis kitaplarında yer almaktadır (İbn Mâce, "Nikâh", 50; Tirmizî, "Radâ", 11; Dârimî, "Nikâh", 55; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 250, 472).

37 Muhtemelen Hz. Peygamber (s.a.s.) kadının kocasının cariyesiyle beraber olup olmadığını anlamak için cünüplüğüne bakmasını ve bunu da Kur'ân okutarak anlamaya çalışması yönünde gösterdiği inceliği takdir etmektedir!

- [10] Bir adam haksız şekilde birisi üzerinde bir hak iddiasında bulunmakta adam ise reddetmektedir.³⁸ Bu zalim istediği cevabı alamayınca zor kullanarak ona: "Vallahi Beytullah'a yürüyerek gideceğim." diye yemin ettirmiştir. Bu olayda şer'î çözüm/meşru çıkış yolu nedir? İbrahim [en-Neha'î] ona: "Beytullah'a kadar yürüyeceğine yemin et ve bununla mahallendeki mescidi kastet. Böyle yaptığında yeminini bozmuş olmazsın." diye cevap vermiştir.³⁹

Ya'kûb → Kays b. er-Rebî' → A'meş → İbrahim: Bir adam kendisine (İbrahim) şöyle bir mesele getirmiştir:

"Birisi şu şu yerlere gelmemi emrediyor; ancak benim buna gücüm yetmiyor. Benim için çare nedir?" İbrahim ona: "Vallahi ben ancak bana başkasının rehberlik ettiği şeyi görürüm." demesini, bununla da: "Ben ancak Rabbimin bana gösterdiğini görürüm." sözünü kastetmesini söyledi.⁴⁰

Ya'kûb → Kays → Hişâm b. Hassân → İbn Sîrîn:

Bâhile kabilesinden bir adamın baktığına çok nazarı değerdi. Şurayh'ın katırını gördü ve çok hoşuna gitti. Şurayh bunu farket-ti ve kendisine şöyle dedi: "O çökünce, kaldırılincaya kadar kalkmaz." [Yani onu kaldıran kudretiyle Allah'tır].⁴¹ Bunun üzerine adam: "Öf! Öf!" diyerek homurdandı.⁴²

Ya'kûb → Mis'ar b. Kidâm → Abdülmelik b. Meysera → en-Nezâl b. Sebra:

Huzeyfe [b. Yemân] Osman'a, bazı şeyleri söylemediğine Allah adı vererek yemin ederdi. Oysa biz onları söylediğini duyardık. Kendisine: "Ey [Ebû] Abdillâh! Biz senin bazı şeyleri söylemedim, diye Osman'a yemin ederken duyduk; oysa biz, seni onları

38 Şeybânî, *el-Asl*, IX, 405.

39 Bu yeminde zalim Ka'be'yi anlamakta yemin eden ise kendi mahallesinin mescidini kastetmektedir. Mahalle mescidi de Beytullah'ın şubesidir ve o da Allah'ın evidir.

40 Bu söz ile dinleyen onun gözünde bir rahatsızlık olduğunu, istenilen yere gelemeyeceğini düşünür. Oysa onun söylediği söz de doğrudur. Böylece söyleyen bir anlam kasteder, dinleyen başka bir mana anlar. Her ikisi de doğru olduğundan sözü söyleyen yalan söylemiş olmaz (bk. Serahsî, *el-Mebsût*, XXX, 213).

41 Şeybânî, *el-Asl*, IX, 405.

42 Böylece katır onun göz değmesinden (nazar) kurtuldu ya da Şurayh böyle bir hile ile onun nazarından katırını kurtardı.

söylerken duyduk!" dedim. O da: "Ben, tamamının gitmesi korkusuyla dinimin bir kısmını bir kısmı ile satın alıyorum" dedi.⁴³

Ya'kûb → Mis'ar b. Kidâm → Vebera [b. Abdirrahman] → Abdullah b. Ömer:

"Bana, yalan yere Allah adına yemin etmem, başkası adına doğru olarak yemin etmemden daha sevimlidir."⁴⁴

Ya'kûb → Kays b. er-Rebî' → el-A'meş → İbrahim: Bir adam İbrahim en-Neha'î'ye gelerek şöyle dedi:

Bir adam hakkında kötü sözler söyledim. Bu haber ona ulaştı. Burada nasıl bir çıkış yolu var ve ben ondan nasıl özür dileyeyim (bu işten nasıl sıyrılırım?). İbrahim ona dedi ki: O kişiye şöyle deyiver: "Vallahi Allah biliyor ki ben, senin için bu konuda hiçbir şey söylemedim." [Dinleyen bunu bu şekilde anlar ama ibare: "Benim bu konuda senin için söylediğim her şeyi Allah Te'âlâ biliyor." şeklinde anlamaya da uygundur ve sözü söyleyen de bu anlamı kastetmektedir].⁴⁵ Zira sen "ما قلت" dediğinde iyi bir şey mi yoksa kötü bir şey mi söyledin? Onu Allah bilir. [Başka bir rivayette] Neha'î sözüne şöyle devam etti: "Allah, demediğini/gönlünden geçirdiğini de bilir."⁴⁶

Ya'kûb → Hasan b. Umâre → Hakem → Mücâhid → Abdullah b. Abbâs (ra.):

43 Huzeyfe b. Yemân ile Hz. Osman arasında bazı sorunlar vardı. Onun hakkında konuşunca ve bunlar Hz. Osman'a ulaşınca Huzeyfe tevriyeli sözlerle bunları kamufle eder ve tevriyeye dayanarak yemin ederdi. "Ben, tamamının gitmesi korkusuyla dinimin bir kısmını bir kısmı ile satın alıyorum." sözü ile tevriyeli sözlerle yalandan kurtuluyorum ve muhatabımı da karmıyorum demek istiyordu (bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, nşr. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad 1409, VI, 474; İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, 1419/1999, s. 72, 84; Serahsî, XXX, 214).

44 İbn Abdurrezzâk, *el-Musannef* (nşr. Habiburrahman el-A'zamî) Beyrut 1403, VIII, 468; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 79.

Bundan maksat Allah'tan başkası adına yemin etmeyi engellemedeki cidiyeti göstermektir. Burada bir hakikat da ifade edilmektedir. Çünkü Allah adına yalan yere yemin etmek büyük günah iken başkası adına yemin etmek şirktir. Nitekim hadiste şöyle buyrulur: "Kim Allah dışında bir varlık adına yemin ederse şüphesiz o küfre ya da şirke düşmüştür." (Tirmizî, "Nüzûr", 9; Nesâî, "Eymân", 4; İbn Mâce, "Keffârât", 2...). Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.s.): "Allah'tan başkası adına yemin edenin kefareti 'Lâ ilâhe illallah' diyerek imanını tazelemesidir." buyurur (Bâcî, *el-Müntekâ*, Bulak 1332, III, 259-260; Serahsî, XXX, 214).

45 Dinleyicinin ilk bakışta olumsuzluk mâ'sı olarak algıladığı "Lâ" da derin bir anlam vardır ki konuşan kişi bunu ism-i mevsul mâ'sıyla ifade etmiştir.

46 *el-Asl*, IX, 406.

“Tevriyeli sözler, bana kırmızı, siyah develerden (dünyanın en değerli mallarından) daha sevimli gelir.”⁴⁷ Ashabımızdan bazıları Ömer'den [mevkuf haber olarak] şunu nakletmiştir: “Tevriyeli sözlerde yalandan kurtaran bir genişlik vardır.”⁴⁸

[11] Ya'kûb → Ukbe b. el-Ayzâr:

İbrahim en-Neha'î'yi ziyarete gelirdik. Kendisi Haccâc b. Yûsuf'un korkusundan saklanırdı. Biz kendisinden ayrılırken bize şöyle derdi:

“Size benim hakkımda soru sorulduğunda ve sizden yemin istendiğinde benim nerede ve hangi durumda olduğumu bilmediğinize, hakkımda bilginizin olmadığına yemin edin. Bununla da benim evin hangi bölgesinde bulunduğumu, orada ayakta mıyım ya da oturuyor muyum yoksa uyuyor muyum, bunları bilmediğinizi kastedin. Böylece benim evin neresinde bulunduğumu, ayakta mıyım, oturuyor muyum, uyuyor muyum, bunları bilmediğiniz konusunda doğru söylemiş olursunuz.”

Ukbe [b. Ebi'l-Ayzâr] diyor ki: Bir adam İbrahim en-Neha'î'ye gelerek ona şöyle dedi: “Ey Ebû İmran! Ben orduya ait olan divandan aldığım maaş (atâ) ile geçiniyorum. Orduya bir atım ile katılmışım. Ama o at öldü. Divan (divanu'l-mal) memurları şüphelenerek benden (o sırada elimde olan atın orduya katıldığım-daki at olduğuna dair) Allah adına yemin etmemi istediler. Bunun meşru çıkış yolu nedir?” İbrahim ona şöyle cevap verdi: “Git, herhangi bir ata -enlemesine ve karnının üzerinde- bin,⁴⁹ sonra

47 Kırmızı deve Arapların en çok sevdiği maldır. Çok sevdikleri şeyleri buna kıyasla ifade etmeleri adetlerindendir. Dolayısıyla bu söz, tevriyeli ifadelerin ne kadar değerli olduğunu gösterir. Çünkü tevriye, kişiyi yalandan kurtarır ve amacına ulaştırır (bk. Serahsî, XXX, 212).

48 İbn Ebî Şeybe, V, 282; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred* (nşr M. Fuad Abdülbakî) Beyrut 1409/1989, s. 297, 305; Kudâ'î, *Müsnedü's-Şihâb* (nşr. Hamdi es-Sellef), Beyrut 1407/1986, II, 119; Beyhakî, *el-Âdâb*, Beyrut 1408/1988, s. 120; a.mlf., *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkadir Atâ), Beyrut 1424/2003, X, 336. Tevriyeler, yalandan kurtuluş için bir çıkış yolu sunar. Çünkü bu tür sözlerde iki anlam olduğu için karşı taraf duymak istediği anlamı, konuşan da kendi söylemek istediği anlamı kastetmektedir. Böylece yalandan ve sıkıntıdan kurtulmaktadır.

49 اعترض fiili Arapça'da birçok manaya gelmektedir. “Arz etmek/teftiş geçirmek” ve “bir şeye enine binmek” bu fiile yüklenen anlamlardandır. İbrahim Neha'î, bu şer'î hileyi tertip etmek için اعترض fiiline yüklenen bu iki

divana git, elindeki atın orduya katıldığın sıradaki at olduğunu söyleyerek yemin et, fakat -yemin ederken- kalbinde karnın üzerinde enine bindiğin ata (üçüncü ata) niyet et; teftiş sırasında bindiğin ata niyet etme.”⁵⁰

Ya'kûb → Ukbe [b. el-Ayzâr]:

Bir adam ona geldi ve şöyle dedi: “Ey Ebû İmrân! Emîr (Yönetici) beni savaşa göndermek istiyor. Ben de ona gözlerimin görmediğini söyledim. Oysa ben birazcık görüyorum. O, benim görmediğime dair iddiamın doğruluğunu anlamak için Allah adına yemin etmemi istiyor. Bu konuda şer'î çıkış yolu nedir?” İbrahim [en-Neha'î] ona şöyle dedi: “Ancak rehberlik edildiğinde görebildiğine, başkası sana rehberlik ettiğinde görebildiğine yemin et ve bununla da sana rehberlik edecek olanın Allah olduğunu kastet!”

İbn Uleyye → İbn Avn → Enes b. Sîrîn:

İbn Ömer'in yanında bulunuyordum. Ona anlayışı kıt bir adam geldi. İbn Ömer: “Seni bir ayetle hırpalamak isterdim.” dedi. Adam: “Niçin? Allah hayrını versin?” diye cevap verdi. Bunun üzerine İbn Ömer [şaka yollu] dedi ki: “Fitne sevgisini sana öğreten nedir?”

anlamdan istifade etmiştir. Böylece divan memurları bir manayı anlarken; yemin eden kişi başka bir manayı kastetmiştir. Ayrıca (İbrahim en-Neha'î) ikinci bir hileyi de atlarda yapmıştır; onlar ona yemin ettirirken alıkoydukları (ikinci) atı kastederlerken, o (yemin eden kişi), karnı üzerinde enine bindiği (üçüncü) ata niyet etmiştir. Ordu teftişi, İslâm'dan önceki medeniyetlere dayanan kadim bir uygulamadır. Araplar bu uygulamayı Perslerden almışlardır. Abbasi halifeleri de ordu denetimine çok önem vermişlerdir. Halife veya veziri, orduyu teftiş etmek için oturur, münadi de teftiş sırasında askerleri isim isim çağırırdı. Arizu'l-ceyş (ordu teftiş eden halife, vezir veya ordu komutanı), çağrılan askerin rahvan atını (sağlığını ve aksesuarlarını), silah ve teçhizatını kontrol ederdi. Her şeyi tam ve güzel bulursa, ödeneğin, atın sahibine verilmesini emrederdi. Atın sahibi de aldığı yazılı emirle divana giderek kendine tahsis edilen ödeneği teslim alırdı. Kim teçhizatından bir şeyi eksik getirmişse veya rahvan atının bakım ve sağlığıyla ilgili bir kusur işlemişse o kişi verilen ödenekten mahrum bırakılırdı (Corcî Zeydân, *Târîhu't-temedduni'l-İslâmî*, I, 188).

50 Bk. Şeybânî, *el-Asl*, IX, 407; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Garîbû'l-hadîs* (M. Abdülmu'îd Han), Haydarabad 13484/1964, IV, 288; İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Ebû Temîm Yâsir İbrahim), Riyad 1423/2003, IX, 358-359; Serahsî, XXX, 214; İbn Kayyım el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî), Riyad, ts. (Mektebetü'l-Me'ârif), I, 383, 654; İbnü'l-Mulakkın, *et-Tavzîh li-Şerhi'l-Câmi'i's-sahîh*, Dımaşk 1429/2008, XXVIII, 639].

[Adam fitne sözünü duyunca beklemediği bu sözden dolayı donup kaldı. Bunu gören İbn Ömer, fitnenin fesat anlamını değil mal ve çocuklar manasında kullandığını ifade etmek üzere dedi ki:]⁵¹ Oysa fitne konusunda Allah Te'âlâ şöyle buyurur:⁵² "Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer fitnedir/çetin sınavdır."⁵³

İbn Uleyye → İbn Avn → Muhammed b. Sîrîn:

Anlatıldığına göre Velîd b. Ukbe'nin göğsü çok kılıydı. Bu yüzden kendisine "göğsü çok kılı" anlamına gelen "*eş'aru berken*" lakabı verilmişti.⁵⁴ Adî b. Hâtim bir gün dedi ki: "Buna şaşırmıyor musunuz? Göğsü kılı (*eş'aru berken*) birisi bu şehre vali olmuş. Vallahi o, iki hurma hakkında bile hüküm veremez⁵⁵." Bu lakap Velîd'in kulağına gidince o, minbere çıkıp Kûfe'lilere şöyle hitap etti: "Allah aşkına söylüyorum: Bana "*eş'aru berken*" diyen kim ise ayağa kalksın." Bunun üzerine Adî b. Hâtim ayağa kalkarak

51 وَأُخْرِجَ ابْنُ مَرْزُوقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةٌ وَفِتْنَةُ أُمَّتِي الْمَالُ وَأُخْرِجَ وَكَيْعٌ فِي الْغَزَرِ عَنْ مُحَمَّدٍ بْنِ سِيرِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ ابْنُ عَمْرِو لِرَجُلٍ: إِنَّكَ تَحِبُّ الْفِتْنَةَ قَالَ: أَنَا قَالَ: نَعَمْ فَلَمَّا رَأَى ابْنُ عَمْرِو مَا دَاخَلَ الرَّجُلُ مِنْ ذَلِكَ قَالَ: تَحِبُّ الْمَالَ وَالْوَلَدَ وَقَالَ ابْنُ عَمْرِو لِرَجُلٍ بِمَازَحِهِ: إِنَّكَ تَحِبُّ الْفِتْنَةَ، فَوَجِمَ الرَّجُلُ وَاغْتَمَّ، فَقَالَ ابْنُ عَمْرِو: أَلَسْتَ تَحِبُّ الْمَالَ وَالْوَلَدَ؟ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {أَتَمَّا أَنَا الْكُفْرُ وَأَوْلَاؤُكُمْ فِتْنَةٌ}.

52 Enfâl (8), 28; Tegâbün (64), 15.

53 [Burada yer alan: ابن علي بن عون عن محمد بن سيرين قال قال الوليد عقبه بن أعزم علي أول من سمسار ifadesi eksik olduğu gibi mevcut hali ile de bir çok hatası vardır. Metnin senedi dikkate alınarak olayın gerçeği diğer kitaplardan bulunarak ona göre tercüme edilmiştir]. Bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (nşr. Kemal Yusuf el-Hût), Riyad 1409, VI, 185; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim), Kahire 1417/1997, III, 21; İbn Abdî Rabbih, *el-'İkdü'l-ferîd*, Beyrut 1404, II, 298; Ebû Sa'd el-Âbî, *Nesrü'd-dürrer* (nşr. Halid Abdülganî), Beyrut 1424/2004, IV, 102; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Kahire 1423, III, 158; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. Abdülazîz Muhammed es-Sedîrî), Riyad 1409/1989, I, 76.

وذكروا أن عدي بن حاتم بن عبد الله الطائي قال يوماً: ألا تعجبون لهذا، أشعر بركا، يولي مثل هذا المصرا! والله ما يحسن أن يقضي في تمرتين. فبلغ ذلك الوليد فقال على المنبر: أشهد الله رجلاً سماني أشعر بركا إلا قام فقام عدي بن حاتم فقال: أيها الأمير، إن لذي يقوم فيقول: أنا سينك أشعر بركا لجريء، فقال: إجلس يا أبا طريف؟ فقد برأك الله منها. فجلس وهو يقول: والله ما برأني الله منها.

54 Muhtemelen bu ifadenin o günkü dilde kötü bir anlamı vardı ve Velîd bundan rahatsız olmuştu. Ancak bu anlam konusunda bir bilgiye rastlayamadık. Kaynaklarda, "göğsü kılı" ifadesinin Ziyâd b. Ebîhi'nin lakabı olduğu da nakledilmektedir (İbn Düreyd, *el-İştikâk*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, Beyrut 1411/1991, s. 247).

55 Türkçe'deki ifadesiyle iki koyunu güdemez.

şöyle dedi: "Ey Emir! Ayağa kalkıp da 'sana *eş'aru berken* lakabını veren benim' diyecek kişi gerçekten césurdur." Velîd ona dedi ki: "Otur Ebû Tarîf! Allah bu işten senin alnını açık kılmıştır." Adî b. Hâtim otururken (kendi kendine) şöyle diyordu: "Vallahi, Allah beni bu işten kurtardı."⁵⁶

Ebû Yûsuf → el-Hasan b. 'Umâre → Babası → İkrime → İbn Abbâs:

Hiz. Mûsâ'nın "Unuttuğum şeyden dolayı beni sorumlu tutma!"⁵⁷ sözünde tevriye/kinaye vardır. Çünkü Hiz. Mûsâ unutmuştur. Burada kinayeli bir ifade vardır.⁵⁸

Ebû Sa'îd Sa'd b. Mâlik el-Mûzenî → Ebû Hâtim el-Becelî:

İbrahim (en-Nehaî), Haccâc'ın huzuruna girdi. Haccâc ona bazı hususlarda sitem etti; en-Nehaî de ona: "Bel (göğüs) ağrısıyla başım dertte. Benden hiç gitmiyor. Kan da çok! Yatağa çakıldım kaldım." dedi. Bunun üzerine Haccâc ona dedi ki: "(O zaman haklısın) bu söylediğin şeylerden bir tanesi bile insanı meşgul etmeye yeter de artar bile."⁵⁹

Vekî' → el-A'meş → Hayseme b. Abdîrrahman → Süveyd b. Gafele: Ali şöyle dedi: [12]

"Ben size Rasûlullah'tan (sas.) bir hadis naklettiğim zaman aynen naklettiğim gibidir. Allah'a yemin ederim ki benim için gökyüzünden yüz üstü düşmem Rasûlullah adına yalan söyle-

56 Buradaki hile ayağa kalkma eylemindedir. Adî b. Hâtim, sadece Velîd'in yeminini yerine getirmek için ayağa kalkmıştır. Fakat ayağa kalktıktan sonra bütün şüpheleri üzerinden uzaklaştırmıştır. Adî b. Hâtim burada iki hileye başvurmuştur: Birincisi ayağa kalkma eylemiyle yalan söylemekten kurtulduğu *bedensel hile*; ikincisi ise emirin aklını karıştırarak kendisi dışındaki insanlardan şüphelenmesini sağladığı *şifahi hiledir*.

57 Kehf (18), 73.

58 Sanki Hiz. Mûsâ bir başka şeyi unutmuştur. Burada iki anlam vardır: Birincisi, "Unuttuğum şeyden dolayı beni sorumlu tutma!"; ikincisi, "Yapmadığım şeyden dolayı beni kınama!" (Begavî, *Me'âlimü't-Tenzîl*, Dimaşk 1417/1997, V, 190).

59 İbrahim en-Nehaî tevriyeli/kinayeli olarak Haccâc'a yaptığı zulümlere karşı içinin sızladığını, içinin kan ağladığını anlatırken Haccâc onun rahatsızlığından dolayı ızdırap çektiğini anlamaktadır, yatağa bağlılığını da kendisinden saklanmak için evde bulunduğunu, "kan çok" derken de aslında onun çok kan döktüğünü ima etmekte Haccâc ise kanamasının ya da kan ile ilgili bir hastalığının olduğunu, bunlardan dolayı evde yattığını anlamaktadır. Ayrıca "Bel (göğüs) ağrılarıyla başım dertte. Benden hiç gitmiyor." cümlesindeki "Benden hiç gitmiyor." sözünü de belin (göğsün) insanın ayrılmaz bir parçası olduğunu kastederek tevriye yapmıştır.

memden daha sevimlidir. Ama sizinle benim aramda olan konularda konuştuklarımdan duyduğunuz ise böyle değildir. Çünkü harp/savaş hiledir.”⁶⁰

Muhammed b. el-Hasan → Süfyân [b. Uyeyne] → Amr [b. Dînâr] → Câbir [b. Abdullah]:

Rasûlullah (sas.) buyurdu ki “Harp hiledir.”⁶¹

Yezîd b. Hârûn → Abdullah b. ‘Avn:

Muhammed b. Sîrîn’in yanında savaşta yalan söylemenin kabul edilebilir bir tavır olduğu ifade edildi. O bunu reddetti ve “Ben yalanın ancak haram olduğunu biliyorum.” dedi.⁶²

İbn ‘Avn der ki: Mu’âviye b. Hişâm ile bir savaşa katıldık ve bize hitap etti. Hitabesinde de şöyle dua etti: “Allah’ım Ammûriye’nin⁶³ fethi konusunda bize yardım et!” Ancak o bu sözleriyle Ammûriye’yi değil başka bir yeri kastediyordu/hedef saptırıyordu. Geldiğimde bunu Muhammed’e anlattım. Bunda bir sakınca olmadığını söyledi. Yezîd (b. Hârûn) der ki: “Muhammed [b. Sîrîn] her şeyi bilmez.”⁶⁴

Dâvûd b. Ebî Hind → Şehr b. Havşeb’den → Rasûlullah’tan (sas.) merfû olarak nakletmektedir:

“Hiç şüphesiz bütün yalanlar Allah katında kesin şekilde haram olarak yazılmıştır. Ancak kişinin eşine ve çocuğuna söylediği yalan, iki kişinin arasını düzeltmek için söylediği yalan ve savaşta söylediği yalan bunun dışındadır. Zira savaş hileden ibarettir.”

İsmail b. Ayyâş el-Ansî → İbn Cüreyc → Atâ’:

60 Müslim, “Zekât”, 154.

61 Hadis için bk. Buhârî, “Cihâd”, 157, “Menâkıb”, 25; Müslim, “Cihâd”, 18, 19; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 92; Tirmizî, “Cihâd”, 5; İbn Mâce, “Cihâd”, 28...

62 Bk. İbn Ebî Şeybe, V, 236.

63 Ammûriye: İçbatı Anadolu’da İstanbul’dan Çukurova’ya giden eski Bizans askeri yolu üzerinde bugün harabeleri bulunan eski bir şehir ve kale olup yeri uzun zaman bilinmeden kalmıştır. Şehrin harabeleri. XIX. yüzyılda seyyah Hamilton’un araştırmaları sonunda Emirdağ’ın (Aziziye) 12 km. kadar doğusunda Hamzahacılı ve Hisar köylerinin yakınında ortaya çıkarılmıştır (DİA).

64 Yani hangi yalanın helal kapsamında hangisinin haram dairesinde olduğuna dair bilginin tamamına vakıf değildir. Bk. İbn Ebî’l-Dünyâ, *es-Samt ve âdâbü’l-lisân* (nşr. Ebû İshak el-Huveynî), Beyrut 1410, s. 255; Taberî, *Tehzîbü’l-âsar* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire, ts. (Matbaatü’l-Medenî), s. 147.

“İnsanların arasını düzeltmek için yalan söylemede bir sakınca yoktur.”

Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Atâ' el-İclî → Sa'îd b. Ebî 'Arûbe el-'Adevî – Ebû'l-'Atûf → Zührî → Humeyd b. Abdirrahmân → Annesi Ümmü Gülsüm bt. Ukbe b. Ebî Mu'ayt -ki Ümmü Gülsüm Rasûlullah (sas.) ile birlikte hicret edenlerdendi: Rasûlullah'ı şöyle söylerken işittim:

“İnsanların arasını düzelden ve bununla hayrı temin eden, hayra niyet eden kişi yalancı değildir. İnsanların söyledikleri üç şey dışında hiç bir yerde yalana ruhsat verilmemiştir: İnsanların arasını düzeltmede söylenen yalan, kocanın eşine, karının kocasına söylediği yalan”⁶⁵

Cüreyc b. Abdilhamîd es-Sıbgî → Mansûr → İbrahim:

“İnsanlar için yalan sözler içerisinde kendilerinden ceza ve belayı savdıkları meşru bir kısmının bulunduğu söylerdi.”

Gayr-ı Menkuller

[13]

Gayr-ı Menkullerin Kiralanması ile İlgili Darlıktan Çıkış Yolları

Sordum: Bir adam belirli yıllar için birisinden bir evi kiraya tutsa da ev sahibinin kendisine vefasızlık gösterip sözleşmeye aykırı davranarak haksızlık yapacağından (gadr) korksa⁶⁶ ne yapmalıdır?⁶⁷

Dedi ki: Kira süresinin ilk yılları için düşük bir ücret takdir eder, son yıl için yüksek bedel belirler. Bu, kiracı için daha sağlam/güvenilir bir yoldur.

Sordum: Ev sahibi, kiracısının bir dalavereyle⁶⁸ sözleşmeye vefasızlık gösterip kira için belirledikleri sürenin ilk yıllarında oturduktan sonra evi boşaltacağından korksa ne yapmalıdır?

65 Arayı düzeltmek için söylenen beyaz yalan.

66 Anlaşıldığı kadarıyla kiracı ev sahibinin kendisini vaktinden önce evden çıkaracak bir hile yapacağından ya da bir mazeret uyduracağından korkmaktadır.

67 Matbu metinde “özür beyan ederek...” ifadesi yer almakta; ancak diğer ana kaynaklarda “sözleşmeye aykırı davranıp haksızlık yapacağından (gadr)...” şeklinde geçmektedir (Şeybânî, *el-Asl*, IX, 409; Serahsî, XXX, 215; Hamevî, *Gamzû 'uyûni'l-basâir*, Beyrut 1405/1985, IV, 204). Yazma nüshalarda da böyledir ve tercüme buna göre yapılmıştır.

68 Metindeki عذر ifadesi hatalıdır. Doğrusu غدر olacaktır. Nitekim yazma nüshalarda da böyledir.

Dedi ki: Konuştukları yıllar için kiraya versin ve kira ücretinin büyük kısmını ilk yıla tahsis etsin, kalan az miktardaki ücreti de geriye kalan yıllara bölsün.

Sordum: Bu size göre ev sahibinin kendisini güvenceye alacağı bir yol mudur?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Bir adam birisine evini kiraya vermek istese de kiracının gâib⁶⁹ duruma düşmesinden korksa ve böylece ev sahibi evine ihtiyaç duyduğunda gâib olan kiracının ailesinin evi kendisine teslim etmemesinden endişe etse bu durumda bir çare (hile) var mıdır?

Dedi ki: Evet! Elbette vardır. Ev sahibi evini gâib olacağından korktuğu adamın karısına kiralar, koca da karısının gizlenmesi durumunda [ya da bir bahane ile evi boşaltıp teslim etmek istemediğinde⁷⁰ yahut kira sözleşmesini inkâr ettiğinde] ne zaman dilerse ve ihtiyaç duyarsa evin kendisine iade edileceğini taahhüt eder/kefil olur.

Sordum: Bu caiz midir?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Bu durumda koca gâib duruma düşse ev sahibi onun eşini ve çocuklarını evden çıkarabilir mi?

Dedi ki: Evet! İsterse bunu yapabilir.

Sordum: Peki koca ölürse aynı şekilde hareket edebilir mi?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Kadın ölse ya da kira akdini inkâr etse ve evin kendi evi olduğunu iddia etse, kocası ev sahibinin şart koştuğu gibi evi, kiraya veren sahibine teslim etmekle yükümlü olur mu?

69 Gâib: Kaybolan ve yaşadığı bilindiği halde kendisinden haber alınmayan, nerede olduğu bilinmeyen kişi.

70 Metinde *احتجب* ifadesi geçmektedir ki "kadın gizlense, saklansa..." demektir... *el-Asl*'da ise *جحدت* ifadesi yer almaktadır. Bu da "kadın inkâr etse" demektir. Ancak devamındaki *أنكرت* ifadesi de benzer anlama gelmektedir. Bu sebeple metinde yer alan *احتجب* ifadesi ile ilgili olarak bu anlamların hepsine yer verilmiştir. Bu durumda ortak mana "bir bahane ile evi boşaltıp teslim etmek istemediğinde..." şeklinde olmaktadır.

Dedi ki: Anlattığım şekilde ev sahibi, kocanın evin teslimini üstlendiğini (kefalet) delil ile ispat edebilirse kocanın bunu yerine getirmesi gerekir.

Sordum/Dedi: Ev sahibi kiracısının, kirayı ödeyemeyeceğinden endişe ederse nasıl yapsın?

Dedi ki: Ondan evin kirasına karşılık “oturduğu sürece” kaydıyla kefil alır ve kefil için de her bir ayın kirasını belirler, buna da şahit tutarak kirasını güvenceye alır.

Sordum: Bir adam üzerinde yapı olmayan bir arsayı (dârı) kiralasa, arsa sahibi belirlediği miktardaki para ile kiracının ora- [14] da bina yapmasına müsaade etse ve bunun için harcadığı meblağı kira bedelinden düşmesine/kiraya mahsup etmesine izin verse bu caiz midir?

Dedi ki: Evet! Caizdir.

Sordum: Kiracı gerekli harcamayı yaparak binayı dikse ve “ben şu kadar para harcadım” dese, arsa sahibi de bunu inkâr ederek “Hayır! Sen bundan daha az para harcadın.” dese [kimin sözüne itibar edilir?].

Dedi ki: Yeminiyle birlikte arsa sahibinin sözüne itibar edilir.

Sordum: Arsa sahibi daha önce kiracısının beyan ettiği harcamalarının doğruluğunu tasdik etmişse ne olur?

Dedi ki: Buna itibar edilmez. Kiracının ne kadar harcama yaptığı ancak delil ile tasdik edilebilir. Kiracı delil getiremez ise dikkate alınacak olan arsa sahibinin sözüdür.

Sordum: Arsa sahibi kiracısının orada bir bina yaptığını inkâr edip ‘Ben ona arsayı mevcut hali ve binasıyla kiraya verdim.’ diye iddiada bulunsa ne yapılması gerekir?

Dedi ki: Arsa sahibinin sözü dikkate alınır. Kiracının sözü delil ile ispat etmesi halinde kabul edilir.

Sordum: Kiracının “Oradaki harcama bana aittir.” şeklindeki sözünün kabul edilebilmesi ve arsa sahibinin sözüne itibar edilmemesi için kiracı kendisini nasıl güvenceye alabilir?

Dedi ki: Kiracı ev (konak) sahibine evin eksiklerinin tamamlanmasına yeterli olacak miktarda bir parayı kiraya mahsuben peşin olarak verir ve ev sahibinin bu parayı teslim aldığına (kabz) dair şahit tutar. Peşinden ev sahibi aldığı parayı kiracısına geri verir ve eve yapacağı harcamalar için onu vekil tayin eder.

Sordum: Bu durumda kiracının kendisine verilen paraları bina yapımına harcadığına dair sözü tasdik olunur ve itibara alınır mı?

Dedi ki: Evet! Harcamalar normal ölçülerde ise sözü kabul edilir!

Sordum: Kiracı, kiraladığım arsada bina yapımı için kullanmak üzere bana verdiği paralar kayboldu dese ne olur?

Dedi ki: Yeminiyle birlikte sözünün doğruluğu kabul edilir.

Sordum: Bir adam evini bir yıllığına kiraya vermek istese ve o, evin kirasını talep ettiğinde ödemenin zor gelerek kiracının kirayı ödemeyeceğinden korksa bu durumda ev sahibi nasıl bir çıkış yolu bulabilir?⁷¹

Dedi ki: Ev sahibi bir yılın dolmasından sonra dilerse kira bedelinin günlük bir dinar veya üstünde bir fiyatla kiraya devam edebileceğini şart koşarak evini bir yıllığına kiraya verir.⁷²

Sordum: Bu şarta bağlı olarak kira caiz midir?

Dedi ki: "Evet! Bu, istediği konuda ev sahibini güvence altına alan bir yoldur."

Sordum: Bir adam bir evi kiralıyor. Ev sahibi kiracıdan oturduğu sürenin ücreti karşılığında kefil alıyor. Kiracının kira borcu çoğalıyor. Ev sahibi de kirasını kefilden tahsil etmek istiyor. Kefil,

71 Metinde evin "kirası istediğinde zorluk çıkaracağından korksa..." şeklindeki ifade *el-Asl* ve *el-Mebsûl*'ta: "kira süresi dolduğunda evin tesliminde zorluk çıkaracağından korksa..." şeklindedir. Ayrıca matbu metindeki ve Burdur nüshasındaki ريشع ifadesi Şehit Ali Paşa nüshasında ريسب şeklindedir. *el-Asl*'ın bazı nüshalarında ise ريشد şeklindedir. *el-Asl*'ın matbu nüshasındaki ريشب şeklindeki tercih ise isabetli olandır ve tercüme buna göre yapılmıştır.

72 Burada önerilen çözüme göre kiracı günlük bir dinar ücret kendisine ağır geleceğinden yıl dolduktan sonra evi geri vermekten kaçınmaz.

ücretin bir kısmını ödemek ve ücretin kalan kısmının da hem kendisinden hem de kiracıdan düşmesi/silinmesi şartıyla ev sahibi ile sulh yapmak istiyor. Bu caiz midir?

Dedi ki: Evet, caizdir.

Sordum: Ev sahibi -bir kısmı kefil tarafından ödenen ve geri kalanın- silinmesi talep edilen borcun, kiracının borcu olarak kalmasını, kefilin ise bu miktardan ibra edilmesini istemesi halinde nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Sözü edilen para konusunda özellikle evin kirasının [15] kalan kısmından kefilin ibrası, kiracının ev sahibine ödemesi gereken ücretin mevcut hali üzere kalması için kefil ile sulh yapar.

Sordum: Bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Eğer kefil üstlenmiş olduğu ücretin bir kısmını vermek ve kendisi ile kiracının da ibrasını sağlamak, [kefil olduğu] kiracı adına ödedikleri ve ev sahibinin ücretten düştüğü kısımlar için kiracıya rücu etmek istese bu konuda bir çare var mıdır?

Dedi ki: Evet! Vardır. [Şöyle ki:] Kefil ev sahibine kira bedeli olarak tahakkuk eden bütün ücreti dinar olarak öder, ev sahibi de dinarları kefile verir.⁷³ Böylece kefilin evin kirası için ödediği ücretin tamamı dirhem olarak kiracının borcu olmuş olur ve hepsini kiracıdan tahsil eder.

Sordum: Bu kefile helal midir ve kendisi ile Allah arasındaki meselelerde caiz olur mu?

Dedi ki: "Evet!"

Sordum: Yine bunun gibi kefil ev kirası dışında kiracının herhangi bir borcunu ya da mehir vb. yükümlülüklerini üstlenmiş olsa aynı hüküm geçerli midir?

Dedi ki: Evet, geçerlidir.

73 Matbu nüsha ile Burdur nüshasındaki (ويغلي) kelimesinin hatalı olduğu anlaşıyor. Şehid Ali Paşa nüshasında bu kelime (ويعطى) şeklindedir. Şeybânî, *el-Asl*, IX, 411'e göre ise (ويقر له) olarak kayıtlıdır. Biz Şehid Ali Paşa'yı esas alarak tercüme ettik!

Sordum: Bir adam bir evi yıllık muayyen bir miktar (kürr) buğday karşılığında kiralasa ve (kefil verse), kefil de kefil olduğu borcun karşılığını kiracıdan talep etse, kiracı da borcuna denk gelen buğdayı kefile ödese (istikzâ'),⁷⁴ kefil o buğdayı satsa ve kira bedelini ev sahibine para (dirhem) olarak ödese ama ödediği para kiracıdan alıp sattığı buğdaydan daha az bir buğday ücretine karşılık gelse ve kiraya veren/ev sahibi bunu kendisinden kabul etse bu caiz midir?

Dedi ki: Caizdir; fazlalık kefile helaldir, gönül hoşnutluğuyla yiyebilir. Şayet kefil belirlenen ölçekteki buğdayı ev sahibine iletmek üzere (elçi/risâle sıfatıyla) alsın⁷⁵ ama buğdayı sattıktan sonra buğday ucuzlasa ve kefil ev sahibine ödemek üzere ona denk ölçekte bir buğday satın alıp kendisine ödese kefile o fazlalık kısım helal olmaz, bu işlemde elde ettiği kârı dağıtması (tasadduk etmesi) gerekir. Şayet kefil, belirlenen ölçekteki buğdayı ev sahibine iletmek üzere (elçi/risâle sıfatıyla) alıp piyasada fiyatların arttığı bir dönemde satsa ve sonra fiyatlar düşse kefil buğday olarak ev sahibine vermesi gereken kira bedelini vekilin sattığı bedelden daha az olarak para (dirhem) şeklinde ödese bu da caiz olur. Böylece sattığı buğdayın tazmin sorumluluğundan kurtulur.

Sordum: Buğdayın ücretinden kendisine bir şey (pay) ayırsa bu ona gönül huzuruyla helal olur mu?

Dedi ki: Hayır, helal olmaz. Çünkü kendisinden istenmediği halde buğdayı sattığında gasp etmiş kişi (gâsib) konumundadır ve onun satış yetkisi de bulunmamaktadır.

Sordum: Ev sahibi evini para (dirhem) karşılığında kiraya verse, kefil kiracıdan parayı alarak bununla mal alıp satsa ve kâr elde etse aynı şekilde bu kâr ona gönül huzuruyla helal olur mu?

Dedi ki: Evet! Helal olur.

Sordum: Şayet kefil sadece parayı ev sahibine iletmek üzere almış ise ve buna rağmen ticaret yapıp kâr elde etse hüküm ne olur?

74 Bu durumda mal kefilin kendine ait bir mal haline gelmektedir.

75 Bu durumda mal, kefilin mülkünde değildir ve emanet hükmündedir.

Dedi ki: Ebû Hanîfe'ye göre bu yolla elde ettiği kârı sadaka olarak verir (tasadduk eder). Ebû Yûsuf'a göre ise bu yolla elde ettiği kâr kendisine gönül huzuruyla helaldir.

Sordum: Kefilin kiracının ev sahibine iletilmek üzere verdiği [16] kira bedeli ile ticaret yaparak elde ettiği kârın helal olması için bildiğin bir çare/çözüm (hile) var mıdır?

Dedi ki: Evet! Bir çözüm yolu var. Şöyle ki: Kefil satın aldığı eşyaya vereceği parayı kira bedelinden ödemeye niyet etmez. Böyle bir niyetten sonra bu, kira bedeli ile aldığı maldan elde ettiği kâra hâlel getirmez ve kâr haram olmaz.

Sordum: Bu yerinde bir usul mü/bu yol doğru bir yol mu?

Dedi ki: Evet!

Ebû Yûsuf der ki: Bu gibi durumlarda ne gibi bir çare olabileceğini Ebû Hanîfe'ye sordum. Aynen benim sana dediklerimi söyledi.

Sordum: Bu konuda söylenenin dışında (daha uygun)⁷⁶ başka bir yol var mıdır?

Dedi ki: Evet, var. Şöyle ki: Kiracı üzerindeki kira borcuna karşılık gelen parayı dinar olarak kefile verir.

Sordum: Kefil bu para ile alım yapabilir mi?

Dedi ki: Evet, kefil kendi parasıyla almış gibi satın almış olur ve bu maldan elde ettiği kâr ona helal olur.

Sordum: Bir adam görmeden bir evi kiraladığında evi gördüğünde muhayyerlik hakkı var mıdır?

Dedi ki: Evet, vardır!

Sordum: Peki evi görüp mevcut haline razı olduktan sonra evde bir kusur meydana gelse kira akdini bozma hakkı var mıdır?

Dedi ki: Hayır, yoktur! Ancak bu kusur orada oturmayı olumsuz etkileyecek kadar ciddi bir eksiklik oluşturuyorsa o zaman akdi bozabilir.

76 Şeybânî, *el-Asl*, IX, 412.

Sordum: Bir adam akit esnasında eşyasını Mısır'a kadar taşıması halinde 100 dinar, Remle'ye⁷⁷ kadar olursa 70 dinar, Ezriat'a⁷⁸ kadar olursa da 50 dinar olacak şekilde (farklı alternatif) şartlı bir kiralama akdi yapsa bu konuda ne dersin?

Dedi ki: Bu şartla yapılan icare akdi fasittir.⁷⁹ Buna rağmen deveci söz konusu malı Mısır'a kadar taşırsa 100 dinarı aşmayacak şekilde emsal ücreti -istihsan⁸⁰ deliline göre- alabileceği görüşündeyim.

Sordum: Deveci ve kiracı için bu şartla akdin sahih olması ve devecinin de aldığına bir hanel gelmemesi için nasıl güvenli bir yol izleyebilirler?

Dedi ki: Eşyasını taşımak isteyen kişi (kiracı), deveciden devesini Ezriat'a kadar 50 dinara; Ezriat'tan Remle'ye kadar 20 dinara; Remle'den de Mısır'a kadar 30 dinara kiralar. Böyle yaptıkları takdirde belirttiğimiz üzere caizdir; hiçbir âlim böyle bir şartın akdi fasit kılacağını söylememiştir.

Sordum: Eşya sahibi devecinin yükünü Ezriat'tan Remle'ye taşımasını istemez ise ne olur?

Dedi ki: Böyle bir talep onun hakkıdır. Ama eşya sahibi, Ezriat'tan Remle'ye taşımasını isterse deve sahibinin bundan kaçınma hakkı yoktur.

[17] Bağış

Bağış (Hibe) Konusunda Darlıktan Çıkış Yolları

Sordum: Bir adam bir şahsa bir mal bağışlasa ve onlar birbirlerinden ayrılmadan önce hibe eden şahıs herhangi bir şey söylememişken ve "onu alabilirsin" dememişken hibe edilen kişi o malı alsın (kabz) böyle bir hibe caiz midir?

Dedi ki: Caizdir. Yine aynı şekilde hibe eden kişi, bağışladığı şahsa söz konusu malı teslim almasını söylese ve "bağışladığım mal ile arandaki engeli kaldırdım/onu al" dese sonra da malı

77 Bugün İsrail işgali altında yer alan bir Filistin şehri.

78 Suriye'de bir şehir.

79 Çünkü akitte bilinmezlikler vardır

80 İstihsan: Güçlü bir gerekçeye bağlı olarak bir meselenin hükmünün genel kuraldan istisna edip o gerekçeye göre sonuçlandırmaktır.

kendisine bırakarak ayrılrsa bu malın teslim alınması (kabz) anlamına gelir.

Bir adam sütkardeşine bir mal bağışlasa sonra da bundan dönmek istese dönebilir. Burada sütkardeşliği nesepten olan kardeşliğe benzemez.⁸¹ Küçük çocuğa⁸² bir bağışta bulunulduğunda çocuk annesi ile kalıyor ise/onun gözetiminde ise annesinin bağışta bulunulan malı -çocuğu adına- teslim alması caizdir. Çünkü bu durumda anne, sağ haldeki baba konumundadır. Yine aynı şekilde çocuk haklarını kullanma ehliyetine sahip olmadığı için geçimini temin eden yakını dışında üçüncü bir şahsın (ecnebî) gözetiminde bulunduğu sırada çocuğa bir mal bağışlanmış ise çocuğu himaye eden şahsın o malı çocuk adına teslim alması da caizdir.

Yaşıtlarının bizzat kendisinin bağışı (hibe) alabileceği (kabz) çağdaki mümeyyiz çocuğa bir mal bağışlansa, o da bu malı kabul edip alsa (kabzetse) ben bunu istihsanen caiz görürüm. Yaşıtları ile cinsel ilişkiye girebilecek çağda olmakla birlikte henüz kendisi ile zifaf vaki olmamış evli bir kız çocuğuna bir mal bağışlansa; bu malı kız çocuğunun nikâhlı kocası veya babası ya da bizzat kendisi kabzetse (teslim alsa) bu da caiz olur. Kocası kendisi ile zifafa girmiş olursa karısı adına kocasının kabzı caiz olmaz. Babanın himayesinde bulunan yetişkin oğluna yaptığı bağış ancak oğlunun teslim almasıyla (kabz) caiz olur.

Küçük çocuğun (gayr-ı mümeyyiz sabî)⁸³ babası, uzun süre haber alınamayacak bir mesafede (gaybet-i munkatî'a)⁸⁴ *gâib*⁸⁵

81 Soya/kana bağlı yakınlarla yani usul, fûru', kardeş, kardeş çocukları, hala, teyze, amca ve dayıya yapılan hibeden dönülemez.

82 Gulâmün sağırun: Temyiz öncesi oyun çocuğu, yedi yaşından küçük olan çocuk.

83 Mümeyyiz sabînin kendisi adına kabzı sahih olduğu için burada kastedilen gayr-ı mümeyyiz sabî olmalıdır.

84 Gaybet-i munkatî'a: Fukahanın, seferî sayılan ya da bir aylık mesafeden daha uzak bir bölgede yahut kabilelerden ve bölgedengelen haberlerin uzun zaman aldığı bir yerde gâib olmak (Suğdî, *en-Nütef*, Beyrut 1404/1984, s. 272-273) ya da kabilelerin ve elçilerin yılda ancak bir defa gidebildikleri uzaklıktaki bir coğrafyada gâib olmak (Kâsânî, *Bedâi'u's-Sandî*, II, 251) gibi ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla gaybet-i munkatî'a kendisinden uzun süre haber almayı engelleyecek bir coğrafyada kaybolmuş kişi demektir.

85 Hayatta olmakla birlikte nerede olduğu bilinmeyen ve kendisinden uzun süre haber alınamayan kişi.

olmuşsa ve bu sebeple çocuk annesinin himayesinde bulunuyorsa bağış çocuğu adına annenin kabzetmesi (teslim alması) caizdir; baba gâib değil de orada bulunuyorsa caiz değildir. Küçük çocuğun babası uzun süre haber alınamayacak bir mesafede gâib olsa, çocuk da yakınları dışında üçüncü bir kişinin (ecnebi) himayesinde/gözetiminde bulursa, amcası da orada mevcut olduğu halde çocuğa bir bağış yapılsa, bağış çocuk adına çocuğun bakımını üstlenmiş o şahsın teslim alması (kabz) caizdir, amcasının teslim alması caiz değildir.

Bir adam bir şahsa konağın yarısını hibe ettikten sonra kalan diğer yarısını da bir başkasına bağışlasa ve ikisine de evi bera-berce/taksim etmeksizin (şâi' hisse olarak) verse böyle bir işlem Ebû Hanîfe'ye göre caiz değildir. Şayet ikisinden birisine 1/3'ünü diğerine de 2/3'ünü bağışlasa ilgili payların neresi olduğu belirlenmedikçe (maksûm) caiz değildir. Ebû Yûsuf'a göre ise caizdir.⁸⁶

- [18] Bir adamın diğerinde dirhem veya dinar olarak alacağı olsa alacaklı, alacağını üçüncü bir şahsa (ecnebi) bağışlasa ve onu alacağı teslim alma (kabz) konusunda kendisine vekil tayin etse, o da teslim alsın işte bu caizdir. Şayet bir adam birisinden bir köleyi gasp etse de diğer bir adam nezdinde rehin bıraksa sonra kölenin efendisi köleyi henüz ergenlik çağına gelmemiş küçük oğluna bağışlasa bu işlem caiz değildir.

Sözleşmeli bir köle (mükâteb)⁸⁷ kendisine ait bir köleyi özgürlüğüne kavuşturursa (azat etse) ya da rakabesini (menfaatini değil de kendisini) bir başkasına bağışlasa sonra efendisi de buna onay (icazet) verse bu caiz değildir.⁸⁸ Aynı şekilde ticaret yapmasına izin verilmiş (me'zûn) borçlu kölenin bağıшта bulunması da geçersiz bir işlemdir; efendisi ve alacaklıları işlemine onay verseler dahi bağış geçerli değildir. Şayet borçsuz ise efendisinin onayıyla işlemi caizdir ve geçerlilik kazanır.

86 Serahsî, *el-Mebsûl*'unda Ebû Yûsuf'un Ebû Hanîfe ile aynı görüşte olduğu, İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin ise böyle bir işlemin cevazını savunduğu kaydedilmektedir, XII, 68-69; Aynı bilgiyi Mergînânî de vermektedir (*el-Hidâye*, Beyrut, ts. (Dâru l-hyâit'-Türâsî'l-Arabî), III, 225).

87 Mükâteb: Özgürlüğüne kavuşmak üzere efendisi ile belli bir bedel mukabilinde anlaşma yapmış olan köle.

88 Ebû Hanîfe'ye göre mükâtebin bu tür tasarrufları batıldır.

Bir adamın cariyesinin hamile olduğu çocuğu azat ettikten sonra cariyesini bir başkasına bağışlaması caizdir.⁸⁹ Bu işlem, satımdan farklıdır.⁹⁰ Bir kimse bir şahsa koyununun memesindeki sütü bağışlasa ve onu almasını söylese, o şahıs da koyunu sağıp sütü alsın ben istihşanen bu akdin geçerliliğini onaylarım. Bir kimsenin ortak olduğu köledeki payını tam olarak belirleyip netleştirmeden o köleyi bağışlaması caiz değildir.

Bir kimse diğerine bir şey bağışlayıp teslim ettiğinde o malda bir artış olmadıkça ya da bağışına karşılık bir bedel almadıkça bağışından dönebilir (rücu). Şayet bedel, bağışı kabul edenden bağımsız olarak ve onun talimatı olmadan üçüncü bir kişi tarafından ödenmiş ise bu da geçerlidir (caiz) ve hibe edinin hibesinden dönme hakkı yoktur. Bir kimse birisine 1000 dirhem bağışlasa ve bağışına karşılık bu paralardan değil de onun dışından bir dirhem alsın bu da bağışa karşılık alınmış bir bedeldir.⁹¹

Yine 100 dinar bağışlasa onun içinden bir dinarı veya daha azı ona karşılık/bedel olarak verilse bu da bağış karşılığı bedel olarak geçerlidir. Bir kimse bir adama bir ev bağışlasa ve kendisine verse (teslim etse) sonra o evin yarısında bir başkasının hak sahibi olduğu (istihkâk) ortaya çıksa şayet yarı yarıya olan iki hisse ayrılmış değilse bağış diğer yarısında da bozulmuş/geçersiz olur. Kendisine bağışta bulunulan kişi (el-mevhûbû leh) bağışçıya: "Ey bağışçı! Senin bağışına karşılık olarak ben bu paraları (derâhim) sana sadaka olarak verdim." dese bu bağışa karşılık verilmiş bir bedeldir ve sadaka değildir.

Bir kimse birine bir şey bağışlasa da bağışına karşılık kendisine bir bedel verilse o da elinde yok olsa (helak) ve sonra da bağışlanan malın bir başkasına ait olduğu ortaya çıksa bağışçı [19] elinde iken yok olan bedeli değeri üzerinden [mal misli ise misli ile] önceki sahibine (bağışta bulunduğu şahsa) öder/tazmin eder. Şayet bağışlanan mal, bağışlanan kişinin elinde yok (helâk)

89 Matbu nüshadaki ,ا' ifadesi yazmalarda , şeklinde ve doğrusu da budur. Tercüme buna göre yapılmıştır.

90 Zira cariyesini bu şekilde satması caiz değildir.

91 Bağışçı da bağışından dönebilir.

olsa sonra da bağışa karşılık ödenen mala bir hak sahibi çıkmış olsa bağışı alanın bağışçıya bir şey ödemesi gerekmez.

Bağışlanan mala bir hak sahibi çıksa ve o da bağışa onay verse (icazet) kendisine bağışlanan kişi bağışçısına, bağışa karşılık olmak üzere bir bedel verse bu bedel geçersizdir (batıl). Bu durumda hibe edilen şahıs, malın gerçek sahibi hibeye kıymetini/bedelini alma karşılığında onay vermemişse o bedeli almak üzere bağışçısına dönebilir. Bağışçının ise bağışından dönme hakkı yoktur. Bir kimse tarafından başka birisine bağışlanan malın gerçek sahibi ortaya çıksa ve bu bağışı onaylasa sonra da bağıştan dönmek istese malda artış olmamış ve bağışına karşılık bir bedel almamışsa buna hakkı vardır. Sahibi olmadığı halde malı bağışlayana gelince onun dönme hakkı yoktur. Çünkü malın maliki değildir.

Bir kimse diğerine iki ayrı akitle iki elbiseyi bağışlasa, bağışı alan bu elbiselerden birini diğerine karşılık bir bedel olarak verse, bu bedel kabul edilir ve geçerlidir (caizdir).⁹² Tek bir akit ile iki elbiseyi bağışlasa -bağışı alan bu elbiselerden birini diğerine karşılık bir bedel olarak verse- bu bedel olarak kabul edilmez.

Bağışı alan kişi, bağışçısına bir şey bağışlasa da: "Bunu senin bağışının yerine (bağışına bedel olarak) veriyorum." demese bu, aldığı bağışa karşılık verilen bir bedel olarak değerlendirilmez.⁹³ "Bu, senin bağışının karşılığıdır." ya da "Bu, senin bana bağışladığın malının yerinedir." dese bütün bunlar bağışın karşılığında alınan bedeli ifade eder. Bağışçının, bağışına karşılık aldığı bedelin yarısına bir hak sahibi çıksa bağışçı da: "O zaman ben de bendeki diğer yarısını iade ediyorum ve bağışımın rücu ediyorum/bağıştan vazgeçiyorum." dese bu hakka sahiptir.

Bağışçı "Bağışımın döndüm/caydım (rücu ettim)." dese, kendisine bağışta bulunulan muhatabı da söz konusu malı iade etmemekte dirense mahkeme hibe akdini iptal etmedikçe ve bağışı alan aleyhine karar verip bağışa konu olan malın bağışlayana

92 Ebû Yûsuf, bedel olamayacağı görüşünü savunmaktadır. Ona göre bağışın tek bir akit ile ya da iki akit ile yapılması arasında fark yoktur.

93 Dolayısıyla hibeden rücu etmek istediğinde hibesine karşılık almış sayılmaz ve rücu hakkı vardır.

iadesine hükmetmedikçe bağışlanan kişi bağış hükmüne uygun olarak tasarruf etmeye devam eder. Bir kimse diğerine bir konak bağışlasa, bağışlanan kişi onun bir parçasında duvar yapsa -duvar küçük olsun büyük olsun fark etmez- bağışçının bağışladığı konağın hiçbir şeyinde hibesinden rücu/cayma hakkı yoktur. Bir kimse bir köleye bağışta bulunsan sonra bundan caymak istese böyle bir hakka sahiptir. Bu konuda köle hür konumundadır.⁹⁴

Yine aynı şekilde mükâteb köleye bağışta bulunsan, bu köle özgürlüğüne kavuşmak için efendisi ile yapmış olduğu sözleşmeden doğan bedeli ödeme gücünü kaybetse ya da ödeyip özgürlüğüne kavuşsa bağışçı bağışından dönebilir/cayabilir. Bir kimse (msl. Ali) diğerine (msl. Ahmet'e) bağışta bulunsan, o da bağışı aldıktan sonra aynı malı bir başka şahsa (msl. Mehmet'e) bağışlasa peşinden de bu ikinci kişi (Ahmet) bağışından cayararak onu (Mehmet'ten) geri alsan ilk bağışçı (Ali) bu bağışından dönmek istediğinde böyle bir hakka sahiptir. İkinci bağışçı (Ahmet) bağışından dönmese fakat bağışladığı kişi (Mehmet) o malı tekrar kendisine (Ahmet'e) bağışlasa, birinci bağışçının (Ali'nin) bağışından dönme/cayma hakkı yoktur. Çünkü artık o mal ilk bağışlayanın (Ali'nin) malı değil diğerinin (Mehmet'in) malıdır.

Bağış yapan: "Ben sana bu elbiseyi bağışladım ve bu bağışından dönüyorum." dese diğeri de: "Hayır! Sen onu bana sadaka olarak verdin." dese bağışçının sözüne itibar edilir ve o, bağışından dönme hakkına sahiptir.

Bağışlanan mal un⁹⁵ olsa, onu bağış alan kişi de "Ben onu kavut⁹⁶ haline getirip yeni bir ürüne dönüştürdüm." diye iddia etse, bağışçı da "Hayır o zaten kavut halinde idi." dese bu konuda bağış almış olan kişinin sözüne itibar edilir ve bağışçı bağışından dönemez. Bir kimse isteyen birisine/bir dilenciye bağışta bulunsan bundan dönemez.⁹⁷

94 Buradaki soru kölenin efendisine ait olması dolayısıyla bağışçının dönüp dönemeyeceğinden kaynaklanmaktadır. Bunun cevabı böyle bir tasarrufta kölenin hür konumunda bulunmasıyla verilmektedir.

95 Sevik: Tahıldan dövülerek elde edilen un demektir.

96 Kavut: Tahıldan dövülerek elde edilmiş unun kavrulmuş şekli ya da bu unun yağ ve bal ile karıştırılarak yapılmış bir çeşit helvası/püresi.

97 Hayır ve sevap kazanma amaçlı bağışlardan cayılamaz/rücu edilemez.

Bir kimse diğere: "Seni bu hayvanıma bindirdim, bu hizmetçimi senin hizmetine verdim." dese bu kişinin bu tür tasarruflarının tamamı "Bu sözlerimle bağışlamayı kastettim." demedikçe *âriyet*⁹⁸ anlamı taşır. "Bu hayvanı veya bu cariyeyi sana verdim dese." bu bağış anlamına gelir. Bir kimse diğere: "Bu yiyeceği sana ikram ettim, onu al." dese bu bir bağıştır. "Bu yiyecek senindir." dese bu da geçerlidir ve muhatabı onu alırsa bu da bir bağıştır. Yine aynı şekilde: "Şu malım senindir ve ölümünden sonra da mirasçılara aittir." dese bu işlem geçerli bir bağıştır.

Hasta bir kimse borçlu olduğu halde birisine bir köle bağışlasa ve bağışlanan kişi de onu teslim alıp peşinden özgürlüğüne kavuştursa (azat etse) veya imkânı yerinde olmadığı için satasa ne hasta ne de varisleri köle üzerinde hak talebinde bulunabilir!⁹⁹ Kölenin kendisine bağışlandığı kişi imkânı yerinde olmasa bile kölenin bedelini ödemekle yükümlü olur.¹⁰⁰

Hasta ebediyen evlenme engeli bulunacak derecedeki yakınlarından (zevî'l-erhâmdan) birisine bir kölesini bağışladığında bu bağışından dönemez. Hasta ölür ve ondan başka da malı bulunmaz ise bu sebebe bağlı olarak varisleri kölenin 2/3 kısmına rücu ederler.¹⁰¹

Bir adam bir ağacı, köklerinin bulunduğu toprağı ile birlikte bir başkasına bağışlasa ve bağışlanan kişi o ağacı kesse bağışçı da hibesinden rücu emek istese buna hakkı vardır. Keza bir koyunu bağışlasa ve bağışı alan kişi o hayvanı boğazlasa bağışlayan kişi hibesinden rücu edebilir. Yine bir kumaşı bağışlasa bağışı alan onu ikiye bölüp bir kısmından elbise dikse bağışta bulunan

98 *Âriyet*: Bir malın ücretsiz olarak belli bir süreliğine kullanım hakkını bir başkasına devretmektir.

99 Çünkü köle, özgürlüğüne kavuşmuştur.

100 Ölümle sonuçlanan hastalık halinde kölenin bağışlanması vasiyet hükmündedir. Vasiyet de borçlar ödendikten sonra yerine getirilir. Hasta, borca batık vaziyette bağışta bulunmuş ise vasiyeti geçersizdir. Ancak köle azat edildiği ya da elden çıkarıldığı için bu tasarruflar geçerlilik kazanır. Ama bu tasarruflarda bulunan bağışı alan kişi kölenin bedelini öder. Hasta iken bağışta bulunan şahsın köle dışında bir malı yoksa ve borcu da yoksa 2/3'ü ödemekle yükümlüdür (*el-Mebsût*, XII, 97).

101 Ölümle sonuçlanan hastalık halinde bağış vasiyet hükmü taşıdığından, vasiyet de 1/3 ile sınırlandırıldığından mirasçılar kölenin 2/3 oranındaki bedelini isteyebilirler

kişi geriye kalan parçada bağışından rücu edebilir. Bir kütüğü/tomruğu bağışlasa da bağışlanan kişi onu odun yapsa bağışlayan kişi bağışından rücu edebilir.

Bir adam diğerine sıra bağışlasa bağışlanan kişi de onu sirke yapsa bağışlayan bu bağışından dönemez/cayamaz. Bir adam diğerine bir konak bağışlasa ve konağın bir odasına (beytine) karşılık bir bedel alsa bu bağışından dönemez.¹⁰² Bir adam diğerine bir kerpiç bağışlasa, bağışlanan kişi de onu kırsa bağışlayan bu bağışından dönebilir/cayabilir. Bağışı alan kişi, yeniden onu kerpice dönüştürse bağışlayan bu bağışından dönemez/cayamaz. Bir adam ölümle sonuçlanan hastalığında bir bağışta bulunsu ve bağışladığı mala karşılık onun 2/3'üne denk gelen bir bedel alsa [ölümünden sonra] mirasçıları bağışlanan bu malın hiçbir kısmında bağışlanan şahsa rücu edemezler.¹⁰³

Şayet alınan bedel bağışlanan malın yarısına denk düşüyorsa ve söz konusu bedel de hastanın öldüğü gün, olduğu gibi mevcut durumdaysa mirasçılar bağışa konu olan malın 1/6'sı oranında bağıştan vazgeçebilirler.¹⁰⁴

Bir adam ölümle sonuçlanan hastalığında bir adama bir [21] mülk/konak bağışlar ve kendisine bağışta bulunulan kişi söz konusu malı teslim almadan bağışlayan kişi ölürse hibe akdi batıldır.¹⁰⁵ Teslim alınan bağış malın bir hissesinin/payının¹⁰⁶ başkasına ait (şâi' hisse)¹⁰⁷ olduğu ortaya çıkar ise hibe akdi batıl olur. [Ölümle sonuçlanan hastalık (maraz-ı mevt) halinde] ya-

102 Metindeki ifadede *فَرَضَ عَلَى بَيْتِهَا* ifadesine göre bu tercüme yapılmıştır. *el-Mebsût*'taki ifade ise şöyledir: "Bir adam bir konak bağışlasa da onun bir odası kendisine bedel olarak verilse bu oda hibenin karşılığı sayılmaz ve bağışlayan kişi bağışından cayabilir (XII, 78)."

103 1/3 oranında vasiyete hakkı olduğundan rücu hakları düşer.

104 Mirasçıların söz konusu maldaki hakları onun 2/3'ü üzerinden hesaplanabilir. Çünkü alınan bedel malın yarısına denk düşmekte olduğundan kendilerine kalan pay 1/6'dır. Dolayısıyla mirasçıların rücu edebilecekleri hakları 1/6 oranındadır.

105 Teslim almış olsaydı bağış 1/3 oranında geçerli olacaktı.

106 Mesela bağış yapılan malın %10'nunun.

107 Şâi' hisse: Hisseli ortaklıktır. Ancak ortakların paylarının hangi oranda olduğu belli olmakla birlikte o malın neresinde bulunduğu belli değildir. Mesela 10 ortaklı bir tarlanın 1/3'ü birisine 1/5'i birisine 1/2'si birisine ait olsa da payların yerleri belirlenmemiş olsa bu tarla şâi' hisseli ortaklıktır. Paylar belli olursa komşu olmuş olurlar.

pılan bağışa konu olan mala herhangi bir hak sahibi çıkmaz ve bağışlayanın da ondan başka malı bulunmaz ise bağış o malın 1/3'ünde geçerlidir.

Bir adam ölümle sonuçlanan hastalığında tek malı olan kölesini birisine bağışlasa sonra da ölse, peşinden bağışı alan kişi o köleyi bir başkasına satsa ya da onunla *kitâbet sözleşmesi*¹⁰⁸ yapsa hibe akdi geçerlidir. Mirasçıların ne müşteri ne de mükâteb köle üzerinde herhangi bir hakları yoktur. Ancak kölenin kendisine bağışlandığı kişi [mirasçıların istemesi halinde] onun değerinin 2/3'ünü mirasçılara öder.

[Kölenin bağışlandığı kişi herhangi bir tasarrufta bulunmadan mirasçılar konuyu mahkemeye intikal ettirirler ve] kendisine bağışlanan şahıs, kölenin 2/3'ünün mirasçılara ait olduğuna ve bu oranda kıymetini mirasçılara ödemesi gerektiğine dair mahkeme kararından (kadı hükmü) sonra satım veya kitabet sözleşmesi yaparsa hem kitabet akdi hem de kölenin 2/3'ünde satış geçerli değildir.¹⁰⁹

Mahkeme, kölenin 2/3'ünün mirasçılara ait olduğuna ve iadesine hükmettikten sonra mirasçılar onu teslim almadan bağış alan kişi köleyi özgürlüğüne kavuşturursa (azat) bu 1/3'ü birisine 2/3'ü diğerine ait olan iki kişinin ortaklığındaki köle meselesi gibidir.

Bağışı alan, mahkemece aleyhine herhangi bir karar verilmeyen köleyi özgürlüğüne kavuşturursa bu işlemi yaptığı günkü değeri üzerinden kölenin 2/3'üne karşılık gelen miktarı mirasçılara öder. Şu kadar var ki köleyi teslim aldığı günkü değeri daha yüksek ise onu esas alarak ödeme yapar (teslim aldığı gün ile özgürlüğüne kavuşturduğu güne bakıldığında değerinden hangisi yüksek ise ödemeyi onun üzerinden yapar).

Sordum: Bir adam ayıplı bir köle satın alsın da onu özgürlüğüne kavuşturursa sonra da bu kölede başka bir kusur olduğunu öğrense (ne yapması gerekir)?

108 Belli bir bedel ödedikten sonra özgürlüğüne kavuşmak üzere kölesi ile efendisi arasında yapılan sözleşme.

109 Çünkü kölenin 2/3'ünün mirasçılara ait olduğu mahkeme kararıyla sabit olmuştur.

Dedi ki: Bu kusurun maliyeti oranında bir meblağı almak üzere satıcıya rücu eder. Yine aynı şekilde efendisi satın aldığı kölesinin özgürlüğünü kendisinin ölümüne bağlasa (tedbîr) da ölse ve sonrasında da kölede önceden var olan bir kusur bulunsa mirasçılar kusur oranında satıcıya rücu ederler. Anlaştıkları bedeli ödedikten sonra özgürlüğüne kavuşacağına dair sözleşme (kitâbet) yapsa ve bu kusuru bulsa satıcıya rücu edemez. Ancak köle sözleşme hükmünde yer alan bedeli ödeyebilme gücünü kaybederse satıcıya rücu edebilir.

Bir adam bir cariye satın alsa, sonra onu birisine bağışlasa ve onda bir kusur (ayıp) bulunsa satın alan/müşteri ilk sahibine rücu edemez (çünkü mülkiyet değiştiği için fesih imkânı kalmamıştır). Ama köleyi, bağışladığı kişi müşteriye geri bağışlasa¹¹⁰ bu kusur sebebiyle satıcıya rücu edebilir. Fakat onu müşteriye bağışlama yerine satmış ise kölede bulduğu kusur sebebiyle satıcıya rücu edemez. Bir zimmî,¹¹¹ diğer bir zimmîye bir bağışta bulunsa da bağışına karşılık bedel olarak içki alsa bağışlayan bağışından rücu edemez. Bağışına karşılık leş (meyte) veya kan almış ise bunlar bir bedel olarak sayılamayacağından bağışlayan bağışından dönebilir.

Bağışçı ile bağış alandan birisi Müslüman diğeri zimmî olsa da bağış alan bağışçıya bedel olarak içki verse bu bedel sayılmaz. İçki bundan sonra sirkeye dönüşse bile yine de bağışa karşılık alınan bir bedel olarak değerlendirilemez. Bir adam bir mürtede¹¹² bağışta bulunsa ve bu bağışa karşılık mürtet ona bir bedel ödese sonra da mürtet irtidadı sebebiyle öldürülse bu ödediği, bağışına karşılık verilmiş bir bedel sayılmaz¹¹³ ve Ebû [22] Hanîfe'ye göre bağış geçerlidir. Ebû Yûsuf'a göre ise bağış işlemi her halükârda geçerlidir.¹¹⁴

Ebû Hanîfe'ye göre bağışta bulunan mürtet ise bağışına karşılık bir bedel almış ve peşinden de irtidadı sebebiyle öldürülmüş

110 Müşteri ona eskisi gibi tekrar sahip olmuş yani ilk mülkiyet yenilenmiştir.

111 Zimmî: İslâm ülkesinde yaşayan gayr-ı müslim vatandaş.

112 Mürted: İslâm'dan dönmüş kişi.

113 Bağışa karşılık olarak alınan şeyin bedel sayılıp sayılmaması bağışlayanın bağışından rücu'unu etkileyen bir işlemdir. Zira bağışa karşılık bir şey alınmış ise bağışlayan bağışından rücu edemez.

114 Bedel de bağış karşılığı olarak değerlendirilir. Bk. Şeybânî, *el-Asl*, III, 421.

ise bağış akdi (hibe) batıldır, vârisleri bağışa konu olan malı geri alırlar ve ona karşılık alınan bedeli sahibine iade ederler. Şayet bağışa konu olan mal harcanmış/tüketilmiş ise Ebû Hanîfe der ki: “Tüketilmiş olan o malın kıymeti mürtedin geriye bıraktığı malından ödenmesi gereken bir borçtur ve ondan tahsil edilir.”

Bir Müslüman İslâm yurdunda (dâru'l-İslâm) bir harbîye¹¹⁵ bir bağışta bulunsa, peşinden de harbî bu mal ile birlikte dâru'l-harbe dönse, ardından o mal ile Müslümanlara esir düşse bağışta bulunan Müslüman -mal ganimet hükmü olarak bölüşülmüş olsun ya da olmasın- bağışından dönemez. Bir harbî, dâru'l-harbde diğer bir harbîye bağışta bulunsa sonra her ikisi de Müslüman olsa ve ülkemize (dâru'l-İslâm'a) girseler (veya)¹¹⁶ o ülke halkının tamamı Müslüman olsa bağışa konu olan malda artışa bağlı bir değişiklik olmamışsa ve¹¹⁷ bağışa karşılık bir bedel de almamışsa bağışta bulunan bağışından dönebilir.

Bir kimse “malım yoksullara sadaka olsun” diye nezretse onun sahip olduğu zekâta tabi mal varlığının tamamını sadaka olarak vermesi gerekir.¹¹⁸ Gayr-ı menkuller, hizmetçiler gibi zekâta tabi olmayan varlıkları bu nezrin dışında olduğundan sadakaya dâhil değildir.

Bir kimse “malik olduğum ne varsa tamamı yoksullara sadaka olsun” diye nezretse o kimsenin nafakasını ayırdıktan sonra gayr-ı menkulleri de dâhil kalan bütün mal varlığını yoksullara sadaka olarak dağıtması gerekir. Akabinde bir şeyler kazanırsa bu kazandıklarından daha önce nafaka olarak ayırdığı miktara denk gelen kısmı da sadaka olarak verir.¹¹⁹

Bir adam tarladaki filizlenmiş ekini diğer bir şahsa bağışlasa ve kendisine verse, bağışlanan kişi ekinin kendisine ait

115 Harbî: İslâm ülkesi ile antlaşma yapmamış gayr-ı müslim ülke (dâru'l-harb) vatandaşı.

116 *el-Mebsût*, XII, 108.

117 Bu ifadedeki “ve” yerine “veya” olmalıdır. Matbu ve yazma nüshalarda “ve” harfi mevcut olduğu için buna göre tercüme yapılmıştır.

118 Bu hüküm *istihsan*'a göredir (Kâsânî, VI, 221).

119 “Malım yoksullara sadaka olsun.” ifadesi ile “Malik olduğum ne varsa tamamı yoksullara sadaka olsun.” ifadesi arasında fark vardır. Birincisi zekâta tabi mallarını; ikincisi varlığının tamamını kapsar.

olduğunu ve onu koruma altına aldığını gösteren tedbirleri almadıkça teslim almış (kabzetmiş) sayılmaz.¹²⁰ Bağışlandıktan sonra cariyeye irtidat etse sonra bağış alan bağışçıya bağışına karşılık bir bedel verse,¹²¹ bu (bağıştan dönmeyi engelleyen) bir bedel sayılmaz.¹²²

Yine bağıştan sonra cariyenin değerinde bir eksilme meydana gelse¹²³ de bağışı alan cariyeye karşılık bir bedel verse bu (bağıştan dönmeyi engelleyen) bir bedel sayılmaz. Bağış yapan bağışından dönebilir, diğeri de istediği zaman verdiği bedeli alabilir ya da tüketilmiş ise kıymetini isteyebilir. Yine bunun gibi bir adam diğer bir adama cariyeye veya köle bağışlasa peşinden bağışladığı cariyeye veya köle kaçsa sonrasında bağışta bulunulan kişi bağışçıya bağışına karşılık bir bedel verse bu (bağıştan dönmeyi engelleyen) bir bedel değildir. Bağışlanan köle veya cariyeye kaçtıktan sonra dönmüş olsa bile verilen şey bedel olarak sayılmaz ve bağışçı bağışından dönebilir; diğeri de ne zaman dilerse aynen duruyorsa verdiği bedeli, tüketilmiş ise değerini alabilir.

Arazi Kirası

[23]

Arazilerin Kiralanması Konusunda Darlıktan Çıkış Yolları

Sordum: Ne dersin: Bir adam ekili bir arazisini kiraya vermek istese bu konuda şer'î bir çıkış yolu (hile) var mıdır?

Dedi ki: Tek bir çıkış yolu vardır! O da şudur: Arazi sahibi önce oradaki ekini araziye kiralayacak şahsa satar. Sonrasında da kaç yıllığına isterse o kadar süre için arazisini o şahsa kiraya verir.

Sordum: Peki bu caiz olur mu?

Dedi ki: Elbette!

120 Topraktaki mahsulün, ağaçtaki meyvenin bağışlanması caizdir. Bağışçının "Mahsulü hasat et, meyveyi devşir." dediğinde işlem tamamdır. Ancak bağışın tamamlanması için bağışlanan kişi onu teslim aldığını gösterecek tasarrufta bulunmalıdır.

121 Mesela: Zeynep, Fatma'ya bir cariyeye bağışlasa, cariyeye irtidat etse, Fatma da o cariyeyi bağışa bedel olarak Zeynep'e verse bu bedel olarak sayılmaz.

122 Kâsânî konunun farklı bir boyutunu zikreder: "Bağışı alan kişi aldığı bağışı bağışçısına onun bedeli olarak verse sahih değildir ve bu bedel olarak kabul edilmez" (*Bedâi'u's-sandî*, VI, 130).

123 Mesela cariyeye doğursa.

Sordum: Tarlada ekili olan mahsul arazi sahibi dışında biri-sine ait ise ve bu sebebe bağlı olarak arazi sahibi kiracıya (müs-te'cir) o mahsulü teslim edemiyorsa bu durumda ne olacak?

Dedi ki: Mahsulün tarlada bulunduğu yıl geçtikten sonra ara-ziyi seneliği şu kadardan şu kadar yıl için kiraya verirse işte o zaman caiz olur. [Çünkü bu durumda kira akdini gelecek zamana bağlamış olur].

Sordum: Bir kimse arazisini, arazi vergisi (haraç) kiracıya ait olması şartıyla para karşılığında kiraya verse caiz olur mu?

Dedi ki: Bu caiz olmaz.

Sordum: Arazinin vergisinin kiracıya ait olacak şekilde kira-lanacağı ve akdin fasit olmayacağı bir çare var mıdır?

Dedi ki: Evet, var! Arazisini, tahakkukunu beklediği vergi miktarını da kira bedeline ilave ederek kiraya verir ve kiracısını arazinin kendi yükümlülüğünde bulunan vergisini kira bedelin-den ödemesi için şu ve şu kadar paralık (belirlediği miktarda) yetkilendirdiğine şahit tutar.

Sordum: Bu konuda bundan daha sağlam bir yol var mıdır?

Dedi ki: Evet, vardır! Kiracı, arazi sahibine kira bedelinin ta-mamını öder. Sonra arazi sahibi bu parayı kiracıya verir ve onu kendi adına arazinin vergisini ilgili memurlara ödemesi konu-sunda vekil tayin eder. Bu durumda kiracı, vergiyi ödediğine dair sözü hususunda herhangi bir delil istenmeksizin muteber ve gü-venilir bir kimse olur.¹²⁴

Sordum: Hurma ağaçları ve diğer ağaçların kiraya verilmesi caiz olur mu?

Dedi ki: Hayır, caiz olmaz.

Sordum: O zaman buna nasıl bir çare vardır?

Dedi ki: Kiracı araziye belirledikleri kira bedeline ağaçların kirasına denk gelen miktarı da ilave ederek kiralar. Arazi sahi-bi de hurma ağaçlarını, çıkan mahsulün binde birisi kendisinin

¹²⁴ Matbu metinde mevcut olan ينيها kelimesi yazma nüshalarda ve el-Asl'da بآها şeklindedir ve tercüme buna göre yapılmıştır.

olması şartıyla müsâkât/mu'âmele ortaklığı (bir taraftan ağaçlar diğer taraftan onların bakımı üzerinden kurulan ortaklık) ile kendisine teslim eder. Bu şekilde caiz olur.

Sordum: Bir adam arazisini diğer bir şahsa onun başka bir arazisini ekme karşılığında kiraya verebilir mi?

Dedi ki: Hayır, veremez! Ebû Hanîfe ve diğerleri bunu mekruh görüyorlardı.

Sordum: Bunun geçerli olmasının ve doğru bir şekilde yapılmasının bir çaresi var mıdır?

Dedi ki: Evet, var! [Şöyle ki]: Birisi diğerine kendi arazisini anlaştıkları paraya kiraya verir. Diğer de onun arazisini aynı paraya kiraya tutar. O zaman bu caiz olur. Bu durumda her ikisinin [24] de birbirine ödemesi gereken ücret, birinin diğerine ödeyeceği ücretin aynısı olmuş olur.

Sordum: Arazi yerine iki ev veya iki hayvan olsa yine aynı şey söylenebilir mi?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Birisinin arazisi diğerinin kölesi olsa arazi sahibi arazisini bir yıllığına kölenin bir yıllık hizmeti karşılığında kölenin sahibine kiraya vermek istese caiz olur mu?

Dedi ki: Bu caizdir, bir sakınca yoktur.

Sordum: Bir adam bir yıllığına bir araziye dirhem üzerinden kiraya tutsa sonra da kira bedelini dinar üzerinden ödemek istese bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur! Bize Mâlik b. Miğvel, Kasım b. Safvân'dan naklederek haber verdi. Kasım demiş ki: Abdullah b. Ömer'e bir deveyi birkaç dirheme kiraya vermiştim. Bir süre sonra kirayı tahsil etmek üzere kendisine uğradım. O da benimle beraber kendisine altın verdiği bir elçiye [kölesini] pazara gönderdi ve ona dedi ki: "Bu altını pazara çıkar, değerini öğren, şayet onun alacağına yetiyor ve o da kabul ediyor ise kira bedeli olarak o altını kendisine ver. Eğer illa ki dirhem olarak isterse onu sat ve kendisine dirhem öde."

Abdullah b. Ömer'e: "Ey Ebû Abdîrrahman! Peki bu uygun mu?" diye sordum. Dedi ki: Tabii caizdir. Sen daha çocuksun, öğreneceksin!

Kira Bedeli

Hizmet Alanında ve Onların Kira Bedellerindeki Fazlalıklar ile Onların Kiralanmaları Konusunda Çareler

Sa'îd b. el-Haccâc → Hammâd [b. Ebî Süleyman] → İbrahim [en-Neha'î]:

Bir adam bir evi kiraya tutar ve sonrasında da onun kirasından daha fazlasına kiraya verirse İbrahim [en-Neha'î] bunun ribâ olduğunu söylemiştir.

Ebû Hanîfe der ki: Bir adam hizmetinden yararlanmak üzere bir köleyi kiraya tutar sonra da onu bir başkasına hizmet etmek üzere kiraya verirse buna hakkı vardır; bu tutumuyla akde/şer'î ilkelere muhalefet etmiş sayılmaz. Şayet hizmetinden yararlanmak üzere tuttuğu köleyi bir başkasının hizmetine verirken ücretinde bir artışa gitmek isterse bu fazlalığı almaya hak sahibi değildir. Ancak hizmet edeceği konuda biraz yardım eder ya da ilk kiracı onun işine bizzat kendisi cüz'î bir yardımda bulunursa ya da işlerden bir kısmını yapıyorsa bu durumda fazlalık kısma hak kazanır.

Sordum: Bir adam bir hayvanı kiraya tutsa, kendisine ait bir eyer ile onu eyerlese veya semer ile semerlese sonra da kiraya verse aldığı fazlalık gönül huzuruyla kendisine helal olur mu?

Dedi ki: Evet helal olur. Ancak hayvanı, bizzat kendisinin binmesi ya da¹²⁵ belirledikleri bir başka adamı bindirmek üzere kiralamış ise bu durumda başkasını bindirmesinden elde edeceği gelir ona helal olmaz. Çünkü o yaptığı bu sözleşme ile hayvanı bir başkasına kiralama hakkına sahip değildir.

Sordum: Bir adam görmediği bir evi kiralasa onu gördüğünde muhayyerlik hakkı olur mu?

Dedi ki: Evet olur.

125 Metinde yer alan , değil el-Asl'daki (IX, 416) ,ı esas alınarak tercüme edilmiştir.

Sordum: Şayet evi görüp razı olduktan sonra eve bir kusur isabet ederse onun bu kusurdan dolayı kira bedelini düşürme hakkı olur mu?

Dedi ki: Böyle bir hakkı yoktur. Ancak bu kusur evde ikamet edenin kullanımını kısıtlayacak ölçüde önemli bir kusur ise bu durumda böyle bir hakkı vardır!¹²⁶

Sordum: Bir adam bir evi kiralasa ve silip süpürüp temizliği- [25] ni yaptıktan sonra tuttuğu fiyattan daha fazlasına bir başka kimseye kiraya verse bu fazlalık kendisine helal olur mu?

Dedi ki: Hayır!

Sordum: Evin çatısını çamur ile sıvasa fazlalık kendisine helal olur mu?

Dedi ki: Evet! Bu cevap bize İbrahim en-Neha'î'den geldi.

Sordum: Bir adamın yemi kiracıya ait olmak üzere bir hayvanı Bağdat'a kadar şöyle bir iş için şu kadar dirheme kiralaması caiz olur mu?

Dedi ki: Hayır!

Sordum: Peki bu konuya nasıl bir çare vardır?

Dedi ki: Sahibi, hayvanın ihtiyacı olan yem miktarını belirleyip kiraya ekler ve bu fazlalığa denk düşen miktarda hayvanı yemlemesi için kiracıyı vekil tayin eder.

Sordum: Aynı şekilde ona, yemeği de dâhil olmak üzere şu işte şu kadar ücrete çalışacak bir hizmetçi tutsa sadece daha önce bana zikrettiğin durumda mı caiz olur?

Dedi ki: Evet! Şu kadarı var ki Ebû Hanîfe, özellikle çocuğa sütanne tutmada bir adamın sütanneyi yemeği de dâhil olmak üzere aylık şu şekilde ve şu kadar dirheme bebeğini emzirmesi için kiralamasını istihsanı esas alarak [yukarıda zikredilen; kira ücretine yemek parasının eklenmesi şeklindeki hileye gerek olmaksızın] caiz görüyordu.¹²⁷

126 Metinde yer alan بكنها değil el-Asl'daki (IX, 416) سكتاما esas alınarak tercüme edilmiştir.

127 Burada kıyas, yemek ve yem parasının kiracıya ait olmaması ve bundan kurtulmanın hilesi olarak da ücrete yemek ve yem parasının eklenip kira-

Sordum: Bir adam aylık şu ve şu kadar dirheme bir hayvan, bir ev, bir köle ya da bir cariye kiralasa da evde bir ay otursa sonra gelen ayda ise bir veya iki yahut daha fazla gün otursa peşinden diğer evine taşınmak istese ev sahibi o ayın tamamının kirasını almadan onu bırakmamakta kararlı davranrsa hüküm nasıldır?

Dedi ki: Ev sahibinin o ayın tamamını almaya hakkı vardır.

Sordum: Kiracının dilediği zaman evden çıkması ve gelen ayın kalan kısmından kira ödememesi için meşru bir çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Evet, var! Evi [aylık değil] günlük üzerinden belirlediği fiyata kiralar. Böylece dilediği zaman evden çıkar ve dilediği zaman kirayı sonlandırır/kira akdini bozar.

Vekâlet

Vekâlet Konusunda Çareler

Sordum: Bir adam bizzat belirlediği bir cariye-yi şu kadar dirheme satın alması için birisini vekil tayin etse de vekil o cariye-yi görünce kendisi için satın almak istese Allah katında günahkâr olmayacak şekilde bunu caiz kılacak bir çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Vekil o cariye-yi kendisi için dinar ile satın alır. Cariye kendisinin olur ve onu vekil tayin edenin bir hakkı kalmamış olur.

Sordum: Vekil o cariye-yi kendisi için satın almaya niyet ederek müvekkilinin belirlediği (dirhem) ya da ondan daha az bir paraya satın alsa cariye kendisinin olur mu ve vekilin onda bir hakkı kalmaz mı?

Dedi ki: Niyeti yok hükmündedir (batıl) ve cariye müvekkilindir/vekil tayin edenindir.

[26] **Sordum:** “Vekil cariye-yi satın almadan önce: “Ben bu cariye-yi filan için değil ancak kendim için satın alıyorum, şahit olun!” şeklinde şahit tutsa ve o anda satın alsa [hüküm nedir]?”

cıya bunu yerine getirmesi için vekâlet verilmesi şeklinde anlatılıyor. Devamında ise kıyasa aykırı olarak yapılan sûtanne kiralamasında yemeğin kiracıya ait olabileceğinin istihsana dayalı bir hüküm olduğu ifade ediliyor.

Dedi ki: Cariye müvekkilindir ve vekilin böyle bir tutum alması caiz olmaz.

Sordum: Vekil müvekkilinin belirlediği fiyattan daha fazlasına satın alsa nasıl olur?

Dedi ki: Bu durumda cariye vekilindir, müvekkil onda hak sahibi değildir.

Sordum: Şayet müvekkil vekiline: “Benim için şu cariye satın al.” der ve ne ile satın alacağı konusunda bir para belirtmez ise vekil de belirli bir miktar ya da miktarı belirli olmayan buğday karşılığında satın alırsa [hüküm nedir]?¹²⁸

Dedi ki: Vekil akde (müvekkilin emrine) muhalefet etmiştir. Satın alınan cariye vekilindir. Müvekkilin bu alım-satım ile ilgili bir sorumluluğu yoktur.

Sordum: Bir adam (Ahmet) birisini (Mehmet'i) “Şu cariye satın al.” diye vekil tayin etse, vekil (Mehmet) de bir başkasını (Ali'yi) o cariye ilk vekil (Mehmet) adına satın almak üzere vekil tayin etse ve ikinci vekil (Ali) de birinci vekilin (Mehmet'in) hazır olmadığı bir ortamda o cariye satın alsa [hüküm nedir]?

Dedi ki: Cariye ilk vekilindir (Mehmet'indir), kendisine vekâlet verenin (Ahmet'in) değildir.

Sordum: İlk müvekkil (Ahmet) ilk vekile (Mehmet'e) “Bu konuda dilediğin gibi hareket et.” diye yetki verse, buna dayanarak ilk vekil (Mehmet) ikinci şahsı (Ali'yi) vekil tayin etse ve o da cariye satın alsa [cariye kimindir]?

Dedi ki: Satın alınan cariye ilk vekil tayin edenindir (Ahmet'indir).

Sordum: Birinci vekil (Mehmet) cariye satın ve teslim alsa, müvekkiline (Ahmet'e) vermeden önce onun bir kusurunu tespit etse, bu kusur sebebiyle vekil (Mehmet) hâkim kararıyla cariye sahibine iade etse, sonra da aynı cariye kendisine satın almak istese [hüküm nedir]?

128 İmâmeyne göre; bir malın alınması için verilen mutlak vekâlette vekil ancak para (dinar ve dirhem) ile satın alabilir. Buğday, arpa gibi mallarla alım yapamaz. Ebû Hanîfe'ye göre yapabilir (Şeybânî, *el-Asl*, IX, 245).

Dedi ki: Vekil para (dinar ve dirhem) ile satın almış ise cariyeye vekil tayin edenindir. Şayet bu ikisi dışında bizzat peşin olarak belirli bir eşyaya (aynihi) ya da daha sonra verilmek üzere para dışında (100 kg. buğday gibi) zimmette sabit bir mal (bi-gayr-ı aynihî/deyn) karşılığında cariyeyi satın almış ise cariyeye kendisinin (vekilin) olur. Vekil cariyeyi para ile değil de bir eşya karşılığında satın almış ise satın alma işlemi müvekkil adına değil sadece vekil adına yapılmış olur.

Sordum: Bir adam bir cariyeye¹²⁹ veya bir malı satmak üzere bir şahsı vekil tayin etse, vekil de bu cariyeye veya malı kendisi için kendisinden (vekâleten satıcı asaleten müşteri) satın almak istese bunu nasıl yapabilir?

Dedi ki: Bu vekil o malı değerine denk fiyata güvendiği bir adama satar ve kendisine verir bundan sonra da bu cariyeye veya malı sattığı adamdan kendisi için satın alır.

Sordum: Vekil malı müşteri teslim almadan önce müşteriden satın alsa veya vekil alış-verişi bozma (ikâle) talebinde bulunsa yahut vekil müşteriden alış-veriş hususunda kendisinin yetkili kılınmasını talep etse de müşteri malı teslim almadan önce bunların tamamını yapsa bu vekil için caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, olur! Bütün bu durumlarda satış müvekkil adına değil vekil adına yapılmış olur.

Sordum: Müşteri malı teslim almadan önce onda bir kusur [27] bulsa ve kadı/hâkim kararı olmaksızın malı vekile iade etse, bu satım kimin adına yapılmış olur?

Dedi ki: Vekil adına değil müvekkil adına olmuş olur.

Sordum: Müşteri malı teslim alır sonra da bu kusur sebebiyle kadı/hâkim kararı olmaksızın iade ederse [hüküm nedir?]

Dedi ki: Müvekkil adına değil vekil adına bir işlem olmuş olur.

Sordum: "Vekil, hâkim kararı olmaksızın müşteriden cariyeyi kusuru sebebiyle kabul ettikten sonra onun (cariyenin) müvekkilinin mülkiyetine dönmelerini ve müvekkilin kendisini so-

129 Metinde geçen الجارية kelimesi el-As'dakine uygun şekilde جارية olarak tercüme edilmiştir.

rumlu tutmamasını/ilzam etmemesini istese bu konuda bir çare var mıdır?

Dedi ki: Hayır, yoktur!¹³⁰

Sordum: “Vekil malı sattıktan sonra müşteri kendisinden indirim yapmasını istese vekil ise bunun kendisi için caiz olmamasından endişe etse nasıl hareket etmelidir?”

Dedi ki: Vekil müşteriye bir miktar dirhem veya dinar bağışlar; müşteri paraları teslim aldıktan sonra onu malın bedeline sayarak satıcıya öder. İşte bu, indirim yerine geçmiş olur.

Sordum: Vekil parayı teslim almadan önce müşteri için fiyatla bir miktar indirim yaparsa bu caiz olur mu?

Dedi ki: **Ebû Hanîfe** vekilin sattığı malın parasını almadıkça indirim yapabileceği görüşündedir. Bu durumda vekil indirim yaptığı kısmın sorumluluğunu üstlenir/tazmin eder; müşteri indirim yapılan miktardan sorumlu olmaz. **Ebû Hanîfe** parayı teslim aldıktan sonra müşteriye indirim yapmayı caiz görmüyordu.

Ebû Yûsuf ise ister parayı teslim almadan (kabz) önce olsun isterse sonra olsun vekilin indirim yapmasını caiz görmüyordu. Benim sana anlattığım ise indirimi caiz görmeyenlere karşı bir çıkış yoludur.

Sordum: Vasi, ölünün mirasından bir şeyi kendisi için (kendi kendine) satın alabilir mi?

Dedi ki: Hayır, alamaz!

Sordum: Bu konudaki çare vekilin durumundaki çarenin benzeri midir?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Baba, küçük çocuğun malını kendisine satın almak istediğinde onun malında vasi konumunda mıdır?

130 Buradaki mantık şudur: Vekilin mahkeme kararı olmaksızın cariyeyi geri alması karşılıklı rıza ile akdi bozmak (ikâle) anlamına gelir. Bu yeni bir akit olduğu için vekilin cariyeyi satın alması demektir. Bu durumda cariyeyi müvekkiline veremez. Ancak cariyede anormal bir kusur söz konusu ise kusurun müvekkilin yanında iken var olduğu kabul edilir ve vekil dilerse cariyeyi müvekkiline iade edebilir (Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 119).

Dedi ki: Hayır! Çünkü zaten baba -vasi olmasına gerek kalmadan- küçük çocuğunun malını kendisi için satın alma yetkisine sahiptir. Aynı şekilde baba vefat etmiş ve çocuğun da bir vasisi yok ise babanın babası olan dede de küçük çocuğun malını kendisi için (kendisinden kendisine) satın alabilir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un görüşüne göre bu durum vekil ve vasinin durumu ile benzerlik arz etmez.

Sordum: "Bir adam küçük oğlunun malını satın aldığı anda insanların diline düşmemek için/laf-söz olmasın diye tedbir almak istese nasıl hareket etmelidir?

Dedi ki: Vekil ve vasinin karşılaştığı meselede nasıl hareket etmesi gerektiğine dair sana anlattığım çarenin benzerini uygular.

Sordum: Sana zikrettiklerimden bir şeyi satması için vekil tayin edilen bir şahıs, anlatılan şekilde o malı satarsa peşinden de kendisi için satın alsın bu yadırganacak bir durum mudur (kerahet)?

[28] **Dedi ki:** Hayır, ben bunu yadırgamam!

Sordum: O eşyayı sattığı anda geri satın almaya niyet etse de satın alabilir mi?

Dedi ki: Böyle bir niyeti olsa da satım sırasında "kendisi için o malı satın alacağı" şartını koşmadıkça satın alabilir. Şayet sattıktan sonra müşterinin kendisine geri satmasını şart koşarsa bu caiz değildir. Satım akdi fasittir, kabul edilemez.

Sordum: Vekilin yaptığı iş ile ilgili sana anlattığım şu meseleye Bir kimse kendisine adı konulmuş/belirlenmiş bir cariye satın alma görevi verilip de vekil tayin edildikten sonra bu cariye kendisine satın almak istese, sana anlattıklarımın bir kısmı ile hileye başvurduğunda¹³¹ bu caiz olur mu?

Dedi ki: Bu Allah ile kendisi arasında (uhrevi sorumluluk) caiz görülebilir. Şayet bu caiz olmamış olsaydı bana anlattığın şey bir hile/çare olmazdı.¹³² Çünkü kim dini yaşantısında kendisini sıkıntıya düşüren bir hususta bir çareye (hile) başvurursa

131 Mesela o cariye bir başkasının satın alması ve ondan da kendisi için satın alması gibi.

132 Bu hile olarak isimlendirilmez, doğrudan helal ya da haram denirdi.

o hile yapmış olmaz ve bu yaptığı şey hile olarak görülmez. Zira hile/çare ancak helali almak ve haramı terketmek için yapılır. İşte hile denilen şey de budur.

Sordum: Bir adam diğer birisini cariyesini satması, bir başkası da bu cariyeyi kendisine satın alması için vekil tayin etse, o da iki vekâleti kabul etse aynı anda birinci müvekkil için satmak ikinci müvekkil için satın almak üzere cariyeyi kendinden kendine satın alması geçerli olur mu?

Dedi ki: Geçerli değildir.

Sordum: O zaman ne yapılmalıdır?

Dedi ki: Önce ilk müvekkili adına cariyeyi güvendiği birisine satar. Cariyenin bedelini de satın alacağı fiyata denk tutar. Cariyeyi teslim ettikten sonra da ikinci müvekkil adına onu satın alır. Bu durumda işlem geçerli olur.

Sordum: Bir kadın kendisini evlendirmek üzere bir adama vekâlet verse, bir erkek de aynı kişiyi kendisini bir kadın ile evlendirmek üzere vekil tayin etse bu durumda vekil her ikisi adına hareket ederek tek başına onları birbirleriyle evlendirebilir mi?

Dedi ki: Evet, evlendirebilir. Bu bize göre caizdir. Nikâh, alım-satım (bey') akdine benzemez. Baksana adam bazı hallerde küçük oğlunu erkek kardeşinin yetim kızı ile evlendirebilmektedir. Bu durumda her ikisi adına hareket eden (oğlu adına kızı isteyen, yeğeni adına konuşan) tek başına kendisi olmaktadır.

Sordum: Yine aynı şekilde kadın amcasının oğluna "beni kendin ile evlendir" diye vekâlet verse, amcasının oğlunun da şahitler eşliğinde belirledikleri bir mehir ile onu kendisi ile evlendirmesi geçerli bir işlem midir?¹³³

Dedi ki: Evet, geçerlidir (caizdir); bunda bir sakınca yoktur.

Sordum: Bir kadın, kocası ile *muhâla'a*¹³⁴ yapması için bir başkasını vekil tayin edebilir mi?

133 Bu durumda amcaoğlu hem kadını hem de kendisini yani her iki tarafı da temsil ile icap-kabulde bulunmaktadır.

134 Muhâla'a: Karı-kocanın belli bir bedel üzerinde anlaşarak evliliğe son vermeleri.

Dedi ki: Evet!

Sordum: Vekilin, kadının kocası ile muhâla'a yapması için kendisini vekil tayin ettiğine dair delili (şahitler) yoksa ve koca da kadının vekilinin kendisine ödemeyi taahhüt ettiği malda bir başka hak sahibi çıkması riskine karşılık güvence istiyorsa nasıl hareket edilmelidir?

Dedi ki: Vekil ya da bir başkası muhâla'a bedeli olarak anlaşmaya varılan malda bir başka hak sahibi çıkması durumunda borcu ödeyeceğine kefil olur.

[29] **Sordum:** Kadın kocası ile muhâla'a akdi yapması için herhangi birisini vekil tayin etmemiş olsa, ama babası onun için muahâla'a yapmak istese bu caiz olur mu?

Dedi ki: Caiz olmaz. Ancak baba muhâla'a bedelini kendi malından öderse o zaman caiz olur.

Sordum: Baba, kızının kocasından alacağı mehirden vazgeçmesi karşılığında muhâla'a yapsa caiz olur mu?

Dedi ki: Hayır, caiz değildir. Bu yolla kadın kocasından boşanmış olmaz. Ancak bu haber kendisine ulaştığında rıza gösterirse muhâla'a yürürlük kazanır.

Sordum: Talakın gerçekleşmesi ve kadının kocasından ayrılması için nasıl bir yol izlenmelidir?

Dedi ki: Baba veya bir başkası muhâla'a bedeli olarak taahhüt edilen mehirde bir başka hak sahibi çıkması halinde borcu ödeyeceğine teminat verir/kefil olur.

Sordum: Bunu yaptığında muhâla'a caiz ve talak vaki olur mu?

Dedi ki: Evet, olur!

Sordum: Kız küçük olsun büyük olsun baba ya da bir başkası taahhüt ettikleri muhâla'a bedeline bir başka hak sahibi çıktığında onu ödemeye teminat (derek) verinceye kadar muhâla'a caiz olmaz değil mi?

Dedi ki: Evet, olmaz!

Sordum: Vekil herhangi bir memleketten bir eşya satın alması için birisini vekil tayin etse de vekil o malı aldıktan sonra birisi ile gönderdiğinde yahut birisine emanet bıraktığında malın başına bir iş gelmesinden, bunun sonucunda da ödeme yükümlülüğü altına girmekten endişe duyarsa çare nedir?

Dedi ki: Vekil, mal sahibinden uygun göreceği şekilde hareket edebilmesi için izin ister. O da buna izin verirse zikrettiklerini yapması caiz olur.

Sordum: Müvekkil şayet ona: “Uygun gördüğüne göre hareket et.” dese bu durumda vekilin, malı satın alıp kendisine teslim etmesi için bir başkasını vekil tayin etme yetkisi var mıdır?

Dedi ki: Evet, vardır!

Sordum: Bir kişi bir malı satmaya vekil tayin edilse de sattığı malın bir kusur (ayıp) sebebiyle iadesinden korksa, kusurdan dolayı malın iade edilmemesi için nasıl hareket etmelidir?

Dedi ki: Vekil söz konusu malı satması için bir başkasını vekil tayin eder. O da kendisini vekil tayin eden birinci vekilin huzurunda o malı satar. Bu durumda satım akdi geçerlidir ve ilk vekil, satıma konu olan malda bir hak sahibinin çıkması durumunda ya da müşterinin bir kusur sebebiyle malı iade isteğinde ortaya çıkan uyuşmazlıkta riski üstlenmiş olur, dolayısıyla ilk vekil uyuşmazlıkta (husumet) taraf değildir.¹³⁵

Sordum: İlk vekil müşterinin karşılaşacağı riski (derek: malda bir başka hak sahibinin çıkması halinde hakkının teslimi) üstlendiğinde artık o (ilk vekil) kusur konusunda taraf olmaz değil mi?

Dedi ki: Hayır, olmaz!¹³⁶

Sordum: Satın alan kişi malda bir kusur bulsa da satıcıya iade etse, mala bir başka hak sahibi çıkması halinde ödediği para için onun riskini üstlenen birinci vekile rücu edebilir mi?

135 Bk. Hassâf, *Kitâbü'l-Hiyel*, s. 56.

136 Çünkü maldaki kusur konusunda müşterinin muhatabı vekil değil akdi yaptığı taraftır. O da ikinci vekildir. İlk vekil istihkak davasının, ikinci vekil maldaki kusur davasının tarafıdır.

Dedi ki: Hayır, rücu edemez.

Sordum: Bir zimmî¹³⁷ bir Müslümana vasiyette bulunsa da vasiyet ettiği mal içinde şarap (hamr) bulunsa, satılmadığı takdirde bozulacağından korkan müslüman içki konusunda nasıl hareket etmelidir?

Dedi ki: Müslüman vasi, zimmîlerden birisini onun satışı için vekil tayin eder.

Sordum: Böyle yaptığında bu, vasi için caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, olur!

Sordum: Şayet şarap (hamr) bir Hristiyan'a ait olsa ve o, şarap (hamr) yanında iken müslüman olsa nasıl hareket edilmelidir?

Dedi ki: Onu sirkeye dönüştürür. Satması ve bir başkasına bağışlaması caiz değildir.

İbrahim en-Neha'î den (ö.96/714) bize ulaştığına göre ken-
[30] disi şöyle demiştir: "Yahudi'ye murdar (meyte) hediye etmeyin." Âişe'den bize ulaştığına göre kendisi Hz. Nebî'ye (sas.) bir şeyin yenilip yenilmediğini sordu. Hz. Peygamber o şeyi yemesini yasakladı. Bunun üzerine Âişe onu yiyebilen diğer din mensuplarına sadaka olarak vermek istedi. Buyurdu ki: "Yâ Âişe! Yemediğiniz şeyi onlara yedirmeyin."¹³⁸

Sordum: Kendisine ait çok şarabı olan bir zimmî Müslüman olmak istese de önce bu şarapları zimmîlerden birisine satıp sonra Müslüman olsa bu yaptığı onun için caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!¹³⁹

Sordum: Aynı şekilde hoşaf/komposto varsa ve Müslüman olduktan sonra onun şaraba dönüşmesinden endişe ederse

137 Zimmî: Tarihi süreç içinde İslâm ülkesinde yaşayan gayr-ı müslim vatandaş.

138 عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا أَرَادَتْ أَنْ تُصَدِّقَ بِلَحْمٍ مُشْنٍ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَصَدِّقِينَ بِمَا لَا تَأْكُلِينَ»

Bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* (nşr. Târik İvazullah-Abdülmuhsin İbrahim), Kahire, ts. (Dâru'l-Haremeyn), II, 231.

139 Müslüman olmadan önce İslâmî hükümlerden mükellef bulunmadığı için içkisini zaten satabilir. Burada söz konusu olan Müslüman olduktan sonra onun parası ile ilgili olmalıdır.

bunu zimmîlerden birisine satıp sonra Müslüman olsa [bu yaptığı onun için caiz midir?]

Dedi ki: Evet! Bunda bir sakınca yoktur. O ancak bu yolla günahıtan kaçmış ve dinini kurtarmıştır.

Sulh

Sulh¹⁴⁰ ile İlgili Darlıktan Çıkış Yolları

Sordum: Bir adam 1000 (bin) dirhem alacaklı olduğu şahıs ile belirlenen tarihte ödemesi durumunda 100 (yüz) dirheme sulh yapsa fakat o tarihte ödemediği takdirde 200 dirhem borçlu olacağı üzerine anlaşsalar [caiz midir?].¹⁴¹

Dedi ki: Bu bize göre caizdir. Ebû Yûsuf da caiz olduğu görüşündedir.

Sordum: Sizin dışınızda bu sulhu batıl sayan âlimler var mıdır?

Dedi ki: Evet, vardır!

Sordum: Sizin tercihinize ve sizin dışınızda batıl sayanların görüşüne göre de caiz olması ve akdin fasit olmaması için bu konuda nasıl bir çıkış yolu (hile) vardır?

140 Dava öncesinde ya da dava sırasında tarafların aralarındaki uyuşmazlığı karşılıklı rızaya dayalı olarak anlaşma ile sonlandırmalarını ifade eden akitlerdir. Üç türü vardır: 1-İkrar üzerine sulh (an ikrârın sulh), davalının davacının iddiasını kabul üzerine yaptıkları sulhtur. 2- İnkâr üzerine sulh (an inkârın sulh), davacının iddiasını ispat edememesi halinde davalının da yemin etmemek ve uyuşmazlığı sona erdirmek amacıyla davacı ile yaptıkları sulhtur. 3- Sükût üzerine sulh (an sükûtın sulh), davacının iddiasına karşılıkdavalının olumlu ve olumsuz bir cevap vermeyip susması üzerine yaptıkları sulhtur.

141 Bu ifade İmam Muhammed'in *el-Asl*'inde (IX, 423) ve Hassâf'ın *Kitâbü'l-Hiyel*'inde (s. 97) de aynıdır. Ancak Serahsî'nin *el-Mebsûl*'undaki ibare (XXX, 222) farklıdır: "Bir kimsenin birisinden 1000 dirhem alacağı olsa ve onunla her ay 100 dirhem ödemesi, ödemediği takdirde 200 dirhem ödeyeceği üzerine sulh yapsalar; bize göre bu sulh akdi caizdir." Yine aynı eserde şöyle bir ifade (XXI, 32) vardır: "Bir kimse birisinde 1000 dirhem alacağı olduğunu iddia etse, davalı bu iddiayı ikrar veya inkâr ettikten sonra bu paranın yerine bir aya kadar 100 dirhem ödemesi halinde geriye kalan borcun sorumluluğundan kurtulacağı, bir aya kadar ödeyemezse borcunun 200 dirhem olacağı üzerine sulh yapsalar böyle bir akit caiz değildir."

Dedi ki: Mal sahibi/alacaklı, borçludan peşin olarak 800 dirhemi düşer. Çünkü bu miktarı her halükârda düşmektedir. 800 dirhemi düştükten sonra kalan 200 dirhem yerine şu senenin şu tarihinde 100 dirhem ödemesi, şayet geciktirirse aralarında sulhun geçersiz olması şartıyla sulh yapar.

Sordum: Bu şekilde hareket ettiği takdirde her bir âlimin görüşüne göre de sözleşmeyi güvenceye almış olur mu?

Dedi ki: Evet! Bu durumda hiçbir kimse bu sulh akdini ve koşulan şartı iptal etmez.

Sordum: Efendisi kölesi ile bir yıl içerisinde 1000 dirhem ödemesi halinde özgürlüğüne kavuşacağı eğer bu süre zarfında ödemez ise 1000 dirhem daha vererek (toplam 2000 dirhem) özgürlüğüne kavuşabileceği üzerinden bir sözleşme yapsa bu vasıfta yapmış olduğu sözleşme (mükâtebe) caiz olur mu?

Dedi ki: Hayır, caiz olmaz.

Sordum: Nasıl sağlam bir yol izlenmeli ki bu caiz olsun?

Dedi ki: Kölesi ile önce 2000 dirhem getirdiği takdirde özgürlüğüne kavuşacağına dair sözleşme (mükâtebe) yapar ve bunu da kayda geçirir. Bundan sonra kendisiyle bir yıl içerisinde 1000 dirhem ödemesi halinde özgürlüğüne kavuşacağı aksi takdirde aralarındaki sulhun geçersiz olacağı üzerinden anlaşma yapar.

Sordum: Bu yapıldığında efendisi kölesinden, kölesi de efendisinden güvencede olur mu?

Dedi ki: Evet!

[31] **Sordum:** Efendisi kölesi ile bir yıla kadar 2000 dirhem ödediği takdirde özgürlüğüne kavuşacağı üzerine bir sözleşme yapsa, kölesi de kendisine bunun yarısını peşin olarak ödemesi üzerinden sulh teklifinde bulunsa da bunun üzerinde anlaşsalar bu caiz olur mu?

Dedi ki: Bu bize göre caizdir. Ama bizim dışımızdaki âlimlerin bunu fasit saydıklarından emin değilim.

Sordum: Hem sizin hem de sizin dışınızdakilerin görüşüne göre caiz olacak bir çözüm yolu (hile) var mıdır?

Dedi ki: Evet, vardır! Efendi sözleşme yaptığı kölesinden bütün alacaklarına (sulh bedeline) karşılık 30 dinar alır¹⁴² ya da sulh bedelini piyasa değerinden daha yüksek tutarak kumaş¹⁴³ veya benzeri başka bir eşya olarak alır.

Sordum: Böyle yaparsa size göre ve sizin dışınızdakilerin görüşüne göre caiz bir işlem yapmış olur değil mi?

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Bir adam bir şahıstan 1000 dirheme bir konağı (dâr) satın alsa, peşinden o konağı öncelikli olarak satın alma hakkına (şuf'a) sahip olan kişi (şeffi') gelip bu hakkını (şuf'a) kullanmak istese de satın alan şahsın o konağın yarısını yarı bedele verme teklifini kabul ederek aralarında sulh yapsalar bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Toplam satış bedeli içinden konağın bir odasına düşen pay ne ise onu ödeyerek bir odayı almak üzere sulh akdi yapsalar [bu caiz olur mu?]

Dedi ki: Hayır! Bu caiz olmaz. Çünkü konağın toplam bedeli içinde odanın payı ancak zan ve tahmine göre belirleneceğinden meçhul bir şey üzerine sulh akdi yapmış olurlar.

Sordum: Her ikisi birden güvencede olmak isteseler ve böylece konaktaki odanın öncelikli alım hakkına sahip olan şahsa (şeffi'), konağın kalan kısmının da müşteriye kesin şekilde ait olması için güvence nasıl sağlanır?

Dedi ki: Şuf'a hakkına sahip olan kişi (şeffi') belirledikleri fiyat üzerinden müşteriden bu odayı satın alır, sonra da şeffi' müşteriye konağın kalan kısmını teslim eder.

Sordum: Şuf'a hakkına sahip olan kişi ondan bu odayı satın alsa bu onun konaktaki şuf'a hakkından vazgeçmesi anlamına gelmez mi?

142 Aynı konunun Hassâf'ın *Kitâbü'l-Hiyel*'indeki ifadesi şudur: "Köle efendiyle 2000 dirhemlik sulh bedeline karşılık 1000 dirheme tekabül eden dinar üzerinden sulh yapar (s. 97)."

143 Metinde "el-bürr" (buğday) kelimesi geçiyor. Ancak kitabın el yazmalarında ve *el-Asf*'daki ibarede "el-bezz" (kumaş) kelimesi kullanılmıştır (IV, 424).

Dedi ki: Evet! Şuf'a hakkında vazgeçmiş demektir. O oda üzerinden pazarlığa girmiş olması zaten şuf'a hakkında vazgeçtiği anlamına gelir.

Sordum: Belirlenen fiyat üzerinden odayı alabilmesi, bununla birlikte şuf'a hakkını kaybetmemesi ve bu hakkın kalması için meşru çözüm yolu (hile) nedir?

Dedi ki: Müşteri söze başlar ve şuf'a hakkına sahip olan kişiye şöyle der: "Ey filan! Bu oda şu kadar dirheme senindir." Şuf'a hakkına sahip olan kişi (şefi') de der ki: "Razı oldum ve kabul ettim."

Sordum: Bunu yaptığında odayı ona satma zorunluluğu doğar ve müşterideki konağın kalan kısmı için şuf'a hakkında vazgeçmiş olur değil mi?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Bir adam, bir kimsenin elindeki (konakta)¹⁴⁴ miras cihetinden ya da bir başka sebebe bağlı olarak hak iddiasında bulunsa ama davalı elinde bulundurduğu konakta iddia makamının iddiasını kabul etmediği halde onun iddiasına karşılık para teklifinde bulunarak sulh yapmış olsalar bu sulhun (an inkârın sulhun) hükmü nedir?"

Cevap olarak dedi ki: Bu, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre caizdir. Bazı fakihler ise iddia sahibinin iddiasının reddedilerek yapılan bütün sulh akitlerinin batıl olduğu görüşündedirler.

Sordum: Konağı elinde bulunduran şahıs, o evde hak iddiasında bulunan kişinin iddiasından temize çıkmak (emin olabilmek)¹⁴⁵ ve onun iddialarından herhangi birisini onun lehine ikrar etmemek için nasıl güvencede olabilir? Çünkü o, bu iddia sahibinin iddialarından birisini kabul etse/ikrar etse, iddia sahibinin ortağının gelip kendisine karşı bu ikrarı delil göstererek [32] onun elindeki konağı alacağından korkmaktadır ya da konağı elinde bulunduran şahıs, iddia sahibinin bu konaktaki payını daha önce birisine şahitler huzurunda sattıktan sonra sulh yaptıgını; böylece -sulh akdine binaen- onun konakta hak sahibi

144 Şeybânî, *el-Asl*, IX, 425.

145 *el-Asl*, IX, 425.

olduğuna dair iddiasını kabul etmesinden ve müşterinin gelip sulhtan önce o payı satın aldığı için onun kendisine teslim edilmesini talep etmesinden korksa durum nedir?

Dedi ki: Bu konuda en güvenilir yol şudur: “Konağı elinde bulunduran kişi adına üçüncü bir şahıs sulh yapar, o şahıs iddia sahibinin konakta iddia ettiği hakkı ikrar eder/kabul eder ve [teslimini istediği paya karşılık bir malı kendisine verir]¹⁴⁶ Bu ikrar da sulh belgesine (sözleşme metnine) kaydedilir. Konak sahibine de sulh yapmış oldukları konakta bir hak sahibinin çıkması halinde onun menfaatlerini koruyacağını taahhüt eder.”

Sordum: Üçüncü şahsın, konağı elinde bulunduran kişi adına söz konusu konakta hak iddia edenin iddiasını kabul ile yaptığı sulhtan sonra -ki iddia sahibinin konağın tamamının yarısına karşılık gelen bu iddiasını kabul ile yüz dirhem üzerine sulh yapmışlardır- konağın yarısına hak sahibi çıkarsa konağı elinde bulunduran şahıs adına sulh yapan o üçüncü kişi, sulh yaptığı iddia sahibine herhangi bir şey talebiyle rücu edebilir mi?

Dedi ki: Hayır! Rücu edemez.

Sordum: Aynı şekilde konağın 1/3 veya 1/4 oranında bir kısmına hak sahibi çıkarsa, sulhu yapan o üçüncü kişi 100 dirhem üzerine sulh yaptığı iddia sahibine herhangi bir taleple rücu edemez değil mi?

Dedi ki: Evet, hiçbir şekilde rücu edemez.

Sordum: Konağa bir hak sahibi çıktığında 100 dirheme sulh yapan kişi, hak sahibinin hakkı oranında (iddia sahibine) rücu hakkına sahip olabileceği bir çare var mıdır?

Dedi ki: Evet, vardır! İddia eden bu konağın yarısının kendisine, kalan yarısının da evi elinde bulunduran şahsa ait olduğunu ikrar eder. Bu ikrar üzerine de sulh yaparlar. Bu ikrar da sulh belgesine (sözleşme metnine) kaydedilir.

Sordum: Anlattığım şekilde sulh antlaşmasını kayda geçirdikten sonra konağın yarısına bir hak sahibi çıkarsa sulh yapan üçüncü kişi herhangi bir talep ile iddia sahibine rücu edebilir mi?

Dedi ki: 100 dirhem'in yarısı için rücu edebilir.

Sordum: Konağın 1/4'üne bir hak sahibi çıkarsa sulh yapan iddia sahibine 100 dirhem'in 1/4'ü (25 dirhem) için rücu edebilir değil mi?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Üçüncü şahıs, iddia sahibinin konağın yarısının kendisine ait olduğu iddiasını kabul ettikten sonra 100 dirheme sulh yapsa ancak iddia sahibi sulh belgesinde evin diğer yarısının konağı elinde bulundurana ait olduğunu kabul etmese sonra konağın 3/5'ine bir hak sahibi çıksa, sulh yapan 100 dirhemden bir miktar almak üzere iddia sahibine rücu edebilir mi?¹⁴⁷

Dedi ki: Evet, 100 dirhem'in 1/5'inde (20 dirhem) rücu edebilir.

Sordum: Konağın 2/3'üne hak sahibi çıkarsa nasıl olur?

Dedi ki: İddia sahibinin aldığı 100 dirhem'in 1/3'üne rücu edebilir.

[33] **Sordum:** Konağın yarısına ya da yarısından daha azına bir hak sahibi çıksa, iddia sahibi de konağı elinde bulunduran şahsın onda bir hakkının bulunduğu iddiasını reddetse, konağı elinde bulunduran adına sulh akdini yapan iddia sahibine rücu edemez değil mi?

Dedi ki: Konaktan hak edilen payı yarıdan fazla olmadıkça rücu edemez.

Sordum: Bu konak bir adamın elinde olsa da adam ölse ve konağı oğlu ile karısına bırakmış olsa sonra bir adam çıkıp bu

147 Konak 100 m² olsa. Üçüncü kişi konağın yarısı (50 m²) için iddia sahibine 100 dirhem verse bu durumda m² başına 2 dirhem düşer. Sonrasında konağın 3/5'ine (60 m²) bir hak sahibi çıkması durumunda iddia sahibinin konaktan 40 m² payı olur. Bu da m² başına 2 dirhemden (40 X 2) 80 dirhem yapar. Bu durumda üçüncü kişi 20 dirhemi geri alır. Metin farklı olarak şöyle de tercüme edilebilir: "Sordum/Dedim: Ne dersin? İddia sahibi belgede yer alan "konağın geri kalan yarısının konağı elinde bulundurana ait olduğu" iddiasını kabullenmediği halde üçüncü kişi, iddia sahibinin "konağın yarısının kendisine ait olduğu" iddiasını ikrar edip sonra onunla 100 dirheme sulh yapmış olsa ve bundan sonra konağın 3/5'inde hak sahibi olan biri çıksa sulh yapan üçüncü kişi, 100 dirhem'in bir kısmı için iddia sahibine rücu edebilir mi?"

konağın kendisine ait olduğunu iddia etse, ölenin oğlu ve karısı ikrarda bulunmaksızın onun iddiası üzerine 100 dirheme sulh yapsalar da ödemeyi gerçekleştirseler bu 100 dirhemden oğluna ve karısına düşen pay ne kadardır?

Dedi ki: Sulh, ölenin oğlunun ve karısının ikrarı olmaksızın yapılmışsa 100 dirhemden kadının ödemesi gereken borç $1/8$ 'dir (12,5). Konak da oğlu ile karısı arasında ölünün mirasına (ölünün terikesindeki pay oranlarına) göre pay edilir.

Sordum: Ölenin oğlu ve karısı ikrarda bulunduktan sonra sulh yapsalar ve bu ikrarlarıyla sulhun sahih olmasını hedeflemiş olsalar da 100 dirhem üzerinden sulh akdi yapsalar bu 100 dirhem ne kadarı kadının ne kadarı oğlun borcudur?

Dedi ki: Bu durumda 100 dirhem yarısı kadının yarısı da oğlun borcu olur. Konakta da yarı yarıya pay sahibidirler. Çünkü onlar iddia sahibinin konaktaki iddiasını kabul etmişler ve bu ikrardan sonra sulh akdi yapmışlardır. Bununla sanki konağı ondan kendileri için satın almış gibidirler.

Sordum: Konağı kadın ile oğlun ölene mirasçılık payları üzerinden sahiplenmeleri, keza sulh bedeli olan 100 dirhem külfetini de miras payları nispetinde yüklenebilmeleri için çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Bu durumda ölenin oğlu ve karısı adına sulh akdini, üçüncü bir kişi üstlenir. O da konağın iddia sahibine ait olduğunu ikrardan sonra anlaşma bedeli olarak belirlenen 100 dirhemi, konağın tamamındaki hissesine göre kadının $1/8$ ve oğlun da $7/8$ oranlarında ödemeleri üzerine iddia sahibi ile sulh yapar. İfade edildiği şekilde sulhun yapılması sağlam/güvenli bir çıkış yoludur. Bu durumda oğul ile kadının konaktaki hakları ölüden kalan maldaki miras hisselerine göre olur.

Sordum: Bir adam ölse, geride dinar, dirhem ve bir miktar eşya bırakmış olsa, mirasçılar kocasından kendisine kalan miras payı için belli bir dirhem karşılığında karısı ile sulh yapmak isteseler ama kocanın bıraktığı dirhemlerin ağırlığının (miktarının) ne kadar olduğu bilinmese [bu sulh caiz olur mu?]

Dedi ki: Böyle bir sulh caiz olmaz.

Sordum: Yine dinarlar üzerine sulh yapsalar ama onların ağırlığı (miktarı) bilinmese [caiz olur mu?]

Dedi ki: Caiz olmaz.

Sordum: Kadının kendisine miras olarak kalan altın, gümüş ve eşyadan payının tamamı karşılığında bir dinar ve bir dirhem üzerinden sulh yapsalar caiz olur mu?

[34] **Dedi ki:** Evet, caiz olur!

Sordum: Kadın ile mirastaki altın, gümüş ve diğer eşyadaki payı karşılığında belirlenmiş bir elbise üzerinden sulh yapıp elbiseyi kendisine vermeleri [caiz olur mu?]

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Ölenin geriye bıraktığı mal varlığında (terike) yer alan eşya, nakit paralar (el-mâlû'l-'ayn) ve alacakları üzerine 1 dinar, 1 dirhem ve 1 elbise karşılığında sulh yapmak isteseler bu caiz olur mu?

Dedi ki: Hayır, caiz olmaz!

Sordum: Bu konuda alacakların mirasçılara kalması, sulhun caiz olması ve kadının mirastan çıkarılması için nasıl bir çare mümkün olabilir?

Dedi ki: Öncelikle kadının alacaktan payına denk düşen meblağı kendisine borç olarak verirler. Sonra kadın ölen kocasının alacaklarından kendi payına düşeni tahsil için onları vekil tayin eder ve onlar da para ve eşya için bir elbise ya da bir dinar ve bir dirhem üzerinden sulh yaparlarsa bütün bunların hepsi caiz olur.

Sordum: Kadına alacaklardan olan payı kadar miktarı borç vermeseler nasıl bir güvenli ve meşru bir çıkış yolu bulunabilir? Kadın alacağın aslında diğer mirasçılara ait olan ve ölen adam (kocas)ı hayattayken onların izniyle onlar adına sattığı bir eşya sebebiyle meydana geldiğini, dolayısıyla tamamının onlara ait olduğunu ikrar eder. Sonrasında da kadın ile diğer mirasçılar ölünün terikesinde mevcut olan eşya, gayr-ı menkul, altın-gü-

müş (el-mâlû's-sâmit) gibi mallar üzerinden daha önce zikrettiğimiz esas üzerinden sulh yaparlar. Peki bu şekilde yaptıkları caiz olur mu?¹⁴⁸

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Bir adam birisinin konağında bir hak iddia etse ve konak sahibi de onun (iddia sahibinin) iddiası üzerine bir köle vererek onunla sulh yapsa, fakat konakta hak iddia eden kişi kölede bir kusur bulsa [durum ne olur]?

Dedi ki: Köleyi iade eder, iddiasını yeniden sürdürebilir (sulh yaptığı kişiden herhangi bir hak talebinde bulunamaz) ve iddiasını delil ile ortaya koyma yükümlülüğü devam eder.¹⁴⁹

Sordum: “Konak sahibi, konakta hak iddia eden şahsın kendisine herhangi bir konuda rücu edememesi ve köleyi kendisine iade edememesi için güvenli bir yol arasa bu güvence nasıl olabilir?”

Dedi ki: Söz konusu köle üzerine sulhu yapar sonra iddia makamında olan şahıs köleyi teslim aldığını ikrar eder, teslim aldıktan sonra da herhangi bir şahsa o köleyi hayır olarak verir ve köle elinden çıkar.

Sordum: Bunu yaptığında iddia makamında bulunan şahıs kusur iddiasıyla köleyi geri veremez ve sulhu iptal edemez değil mi?

Dedi ki: Evet, köleyi geri veremez ve sulhu iptal edemez.

Sordum: Bir kimse bir başka şahsın arsasında (dâr) hak iddiasında bulunsa, arsa sahibi onunla arsanın 100 arşınlık (zirâ) (yaklaşık 70 m.) bir bölümünü vermek üzere sulh yapsalar [bu caiz bir işlem midir?]

Dedi ki: Evet, caizdir.

148 el-Asl'daki (IX, 428) ibare de dikkate alınarak cümle bu şekilde bölünmüştür.

149 Delil ile ispat iddia sahibine aittir. Dolayısıyla davalı sulha rıza göstermediğinde iddiasını delil ile ispat etme yükümlülüğüne sahiptir. Önceki sulh anlaşmasına dayanarak hak talebinde bulunamaz; muhatabından sulh talebi onun kabulüne bağlıdır.

Sordum: Arsa sahibi kendisine ait bir başka arsadan 100 arşınlık bir kısmı vermek üzere iddia sahibi ile sulh yapsalar [hüküm nedir?]

Dedi ki: Ebû Hanîfe bunu caiz görmüyor ve bunun ilk meseleye benzemediğini söylüyordu. Ebû Yûsuf ise caiz olduğunu söylemektedir.¹⁵⁰

Sordum: "Arsa sahibinin arsasında hak iddiasında bulunan şahsa sulh karşılığı olarak verdiği 100 arşının ona ait olması ve sulh akdinin de geçerlilik kazanabilmesi için izleyeceği güvenli yol nasıldır?"

Dedi ki: İddia makamında bulunan şahsın 100 (yüz) arşını aldıkları arsa ölçülür. Ölçüldüğünde 1000 (bin) arşına ulaştığında arsa sahibi iddia makamındaki şahıs ile iddiasına karşılık diğer arsanın 1/10'u üzerine sulh yapar.

Sordum: Arsa ölçüldüğünde alanı (1000 değil de) 500 arşın çıkarsa ne olur?

[35] **Dedi ki:** Şayet 500 arşın çıkarsa iddiasına karşılık diğer arsanın 1/5'i üzerine sulh yapar. Çünkü arsanın 1/5'i 100 arşın etmektedir.

Sordum: Aynı şekilde bir kişi bir arsadan (dâr) 100 arşın satın alsa da arsa birer arşın şeklinde paylara ayrılrsa sonra sana anlattığım şekilde 100 arşına karşılık paylardan satın alsa caiz olur mu?¹⁵¹

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Bir şahıs bir başka şahsa karşı hak iddiasında bulursa, iddiaya muhatap olan şahıs kendisinden talep olunan şey konusunda iddia sahibinin görmediği başka bir şehirdeki evi ya

150 İmam Muhammed de Ebû Yûsuf ile aynı görüştedir.

151 Buradaki tartışma konusu şudur: "Ebû Hanîfe tarladan şu kadar arşın ifadesinin kalite, değer vb. açıdan açıklık kazanmadığı için belirsizlik oluşturacağını ve bunun da çekişmeye sebep olacağını söyler. Bu bağlamda bir kimse arşın ile paylara ayrılmış tarladan 100 arşın alsa ya da paylara ayrılmamış tarladan 10 dönüm alsa ona göre bu akit geçersizdir. Çünkü burada miktar belli yer belli değildir. Bu da insanlar arasında çatışmaya sebep olabilecek ölçüde bir belirsizliktir. İmâmeyn'e göre ise caizdir (Se-rahsî, el-Mebsût, XXX, 136)."

da arazisi üzerine sulh yapsa iddia sahibi söz konusu ev ve araziyi gördüğünde muhayyerlik hakkına sahip olur mu?

Dedi ki: Evet! Gördüğünde muhayyerlik hakkına sahiptir. İsterse ev ya da araziyi alır, sulhu onaylar; isterse ev ya da araziyi kabul etmez, iddiasını ve hak talebini sürdürür.

Sordum: Kendisinden talepte bulunulan şahıs iddia sahibinin anlaştıkları malı kendisine iade edememesi ve kendisine herhangi bir talep ile dönememesi (rücu edememesi) için nasıl güvenli bir yol bulunabilir?

Dedi ki: [Bu konuda güvenli olabilecek yol], iddia makamındaki kişinin söz konusu evi ya da araziyi teslim aldığı ve onu çocuklarından birine ya da üçüncü bir şahsa hayır olarak bağışladığını (tasadduk) ve teslim ettiğini ikrar etmesidir.

Sordum: Bir adam kölesinin bir şahsa bir yıl hizmet etmesini vasiyet etse, varis de kölenin vasiyet edildiği şahıstan bu vasiyeti satın almak istese bu caiz olur mu?

Dedi ki: Caiz olmaz.

Sordum: Böyle bir işlemin caiz olabilmesi için güvenli yol nedir ve bunun meşru çıkış yolu nedir?

Dedi ki: Mirasçı köledeki vasiyet konusunda kendisine vasiyet edilen kişi ile miktarı belirlenmiş dirhem/para üzerinden sulh yaparsa bu caiz olur.

Sordum: Yine ölen, cariyesinin rahmindeki çocuğu vasiyet etmiş olsa da ölenin oğlu kendisine vasiyet edilen şahıstan miktarını belirledikleri para (dirhem) üzerinden vasiyet edilen anne rahmindeki çocuğu satın almış olsa böyle bir alış-veriş caiz olmaz değil mi?

Dedi ki: Evet, caiz olmaz!

Sordum: Ölenin oğlu babasının vasiyeti ile ilgili olarak belirlenmiş bir meblağ üzerinden vasiyet edilen şahıs ile sulh akdi yapmış olsa bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!¹⁵²

152 Soru-cevap şeklindeki ifade *el-Asl'a* göredir (IX, 430).

Rehin, Kefil

Rehin¹⁵³ ya da Kefil Üzerinde Hakkı Olan ile Sulh Yapma Konusunda Fıkhi Çözümler

Ebû Hanîfe der ki: Bir adamın diğer birisinde alacağı varsa, bir başka şahıs o alacağı ödemeyi üstlenmişse (dâmin) ya da o alacağa karşılık borçluya kefil olmuşsa alacaklı alacağının tamamını dilediğinden talep edebilir. Fakihlerden bazıları [msl. İbn Ebî Leylâ] der ki: Kefalet ve borcu ödemeyi üstlenme (damân) havale ile aynı özelliklere sahiptir/aynı hükümlere tabidir. Alacaklının, ödemeyi üstlenen kişi (damîn) ile borca kefil olanın kefaletine rıza göstermesinden sonra asıl borçludan alacağını talep etme hakkı ortadan kalkar. Ancak alacaklı, borçlu ile kefalet akdinin kuruluşu sırasında kefilin ve borcu ödeme taahhüdünde bulunanın birbirlerinin kefaletini ve sorumluluğunu üstlendiğini şart koşması durumunda alacağını dilediğinden (borçlu veya kefil veya da dâminden) talep edebilir.¹⁵⁴ Bunu şart koşarsa bütün fakihlere göre caizdir.

- [36] **Sordum:** Bir kimsenin bir başkasında ifa zamanı gelmiş alacağı olsa, alacaklı ile borçlu alacağın taksitlerle ödenmesi için sulh yapsalar, borçludan da kefil alsa, kefil ile borçlunun birbirlerinin kefil ve ödeme sorumlusu (dâmin) olduklarını, taksiti geciktirmeleri durumunda alacağın peşine dönüşeceğini şart koşsa bu sulh caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Alacaklı borçludan, taksitlerden herhangi birini ödemediği takdirde kefilin borcun tamamını [önceden ödenen

153 Rehin: Bir alacağı teminat altına almak için borçludan bir malı almak üzere yapılan akittir. Rehin verene "râhin", rehin alana "mürtehin", rehin mala "rehîn" veya "merhûn" ve alacağa da "merhûn bih" denir.

154 Kefalet: Alacağı talep konusunda zimmeti zimmete eklemektir diye tanımlanır. Bunun anlamı şudur: "Alacaklı alacağını hem borçludan hem de kefil-den doğrudan doğruya talep edebilir." Kefalet iki kısımdır: "Borca kefalet: Borcun ödenmesini üzerine almaktır. Şahsa kefalet: Borçluyu istenilen yer ve zamanda hazır etme ile ilgili kefalettir." Havale ise borcun bir zimmetten diğerine nakledilmesidir. Asıl borçlu borcu bir başkasına naklettiğinde artık alacaklının muhatabı bu ikinci şahıstır. Olağanüstü bir durum olmadıkça alacağını asıl borçludan talep edemez.

taksitler dâhil] belirlenen taksitlere göre ödeyeceğine dair kefil alsa [bu caiz olur mu?]

Dedi ki: Bize göre [Haneffler] bu caizdir. Bazı fakihler [İbn Ebî Leylâ gibi] bunu batıl saymaktadırlar.

Sordum: Bütün âlimlere göre bunun caiz olması için nasıl bir çare ve güvenli yol bulunabilir?

Dedi ki: [Bu konuda çıkış yolu] kefilin, vadesi gelen her bir taksiti borçlunun alacaklıya ödemesiyle ondan kurtulması (ibra) şartıyla borca kefil olmasıdır. Bu durumda bütün âlimlere göre işlem caiz olur.¹⁵⁵

Sordum: Bir kimse alacaklısı ile falanın kefil olması şartıyla [36] borcun belli bir süreye kadar erteleneceği üzerinde sulh yapsa, süresi dolduğunda borcu ödemediğinde aralarındaki sulhun geçersiz olduğu ve borcu derhal ödeyeceğine dair anlaşma yapsalar böyle bir sulh caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur! Ancak fukahadan bazılarının böyle bir işlemi batıl saydığından emin değilim.

Sordum: Böyle bir işlemin bütün âlimlere göre caiz olması için nasıl güvenli bir yol izlenmeli ve çare aranmalıdır?

Dedi ki: Kefil, akit sırasında hazır bulunup borcu ödemeyi üstlenirse, alacaklı da alacağını ertelerse bu işlem caiz olur.

Sordum: Şayet akit esnasında kefil hazır bulunmaz ise nasıl güvenli bir yol izlenmeli ve çare aranmalıdır?

Dedi ki: Anlattığım şekilde sulhu “Falan şahıs şu tarihte ödenmesi gereken borca kefil olursa sulh tamamdır, aksi takdirde aramızda sulh yoktur.” şeklinde yapar.

Sordum: Bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Bir kimse birisinin, belirli bir tarihe kadar borcunu ödememesi durumunda borcun kendisine ait olması şartıyla borçluyu istenilen yer ve zamanda hazır edeceğine kefil (kefa-

let bi'n-nefs) olsa ve [borçluyu orada hazır edemediği takdirde] borcu ödemeyi üstlense, kefil bu kefaleti güvenceye almak için de borçludan rehin istese rehin alması caiz midir?

Dedi ki: Şahsa kefalet karşılığında rehin almak caiz değildir.¹⁵⁶

Sordum: Bu konuda nasıl güvenli bir yol izlenmeli ve çare aranmalıdır?

Dedi ki: Bu konuda ancak şöyle güvenli bir yol bulunabilir: Kefil, öncelikle borcu ödemeyi üstlenir/borca kefil olur ve: “Ben senin falandaki alacağını ödemeyi üstleniyorum. Şu tarihe kadar ödersem ben o borçtan kurtulmuş olurum.” der.

Sordum: İşte böyle derse, ödemesini üstlendiği/kefili olduğu borca karşılık borçludan rehin alması caiz olur değil mi?

Dedi ki: Evet, caiz olur!¹⁵⁷

Sordum: Bir adam, diğer bir şahsın satın aldığı konağa bir başka hak sahibi çıkması halinde (istihkâk) ödemiş olduğu satış [37] bedeline kefil olsa (damânü'd-derek) da üstlendiği şeye karşılık satıcıdan rehin almak istese bu caiz olur mu?

Dedi ki: Hayır, caiz olmaz!

Sordum: Peki borçludan rehin değil de kefil alması caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Satıcının sattığı mala bir başka hak sahibi çıkması (istihkâk) durumunda onun sorumluluğunu (dereğini) üstlenen kefil, satıcıdan alacağı bir rehin ile kendini güvenceye almak için ısrarcı olsa nasıl güvenli bir yol izlemeli ve çare aranmalıdır?

Dedi ki: Satıcı bu konağı sattığını, kendisinin ve bir başkasının onda bir hakkının bulunmadığını ikrar/kabul eder. Kefilden

156 Rehinin amacı, alacaklının borçludaki hakkını güvenceye almaktır. Kefilin, borçludan alacağı şey onun malıdır. Burada kefalet, şahsa kefalettir. Borca kefalet, borçluyu istenilen yere getirememeye şartına bağlanmıştır. Kefilin, borçludan alacağı olmadığı için ondan rehin alması mümkün değildir (Serahsî, XX, 129; XXX, 225).

157 Çünkü alacaklının borçludan alacağını talep hakkı olduğu gibi kefilin de vardır. Bu hak doğunca rehin alma hakkı da doğar.

(zamînden) de mala bir başka hak sahibi çıkması durumunda müşteriye karşı onun sorumluluğunu üstlenmesini (damânü'd-derek) ve konağın bedelini de müşteriye iade etmesini ister. Bu durumda satıcı, kefile (zamîn) kefaleti karşılığında rehin vereceği bir malı belirler. Onu rehin olarak verir, kefil de teslim alır.

Sordum: Bu şekilde olursa caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Bir adam bir başkasının şahsına (istenilen yer ve zamanda hazır bulunduracağına) kefil olsa, kefil de borçludan kefil olduğu şeye karşılık rehin alsa bu caiz olur mu?

Dedi ki: Hayır, caiz olmaz! Böyle bir işlemde rehin geçerli değildir.

Sordum: Kefil, kefil olduğu borçluya karşı kendisini nasıl güvenceye alabilir?

Dedi ki: “Borçlunun şahsına kefil olmuş olan kişi borçludan kendisi için de “şahsa kefil” ister [borçluyu istenilen yer ve zamanda hazır etmek üzere kendisi için bir başka kefil ister]. Borçlunun şahsına kefil olan ilk kişiden borçluyu belirtilen yer ve zamanda hazır etmesi istendiğinde o da kendisine kefil olan ikinci şahıstan kefaleti gereği borçluyu alacaklıya teslim etmesini ister.

Sordum: Bir kimse “Hiçbir zaman falan şahsın hiçbir şeyine kefil olmayacağım.” diye yemin etse de onun şahsına kefil olsa [yeminini bozmuş olur mu?]

Dedi ki: Hayır, yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Yemin eden onun şahsına kefil olmasa ama onun talebiyle ona bir eşya satın alsa da talep eden kendisine parasını vermemiş olsa onun için satın aldığı eşyanın parası kendisinden alındığı için yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Bir kimse borçlusundan şu güne kadar borcunu ödemediği takdirde onu istenilen yer ve zamanda hazır bulunduracağına dair bir kefil (şahsa kefalet/kefalet bi'n-nefs) alsa,

kefil de onu getiremediğinde diğer bir borçlusunu hazır edeceğini taahhüt etse [de bununla ilk borçlunun kefaletinden kurtulmak istese] bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, bu bize göre [Ebû Hanîfe] caiz olur. Yine böyle bir işlem Ebû Yûsuf'a göre de caizdir. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ise caiz olmadığını söylemektedir.¹⁵⁸ Bazı fakihlerin bunu batıl saydıklarından emin değilim!

Sordum: Alacaklı, bu işlemi caiz olacak şekilde nasıl yapsın ki güvencede olabilsin ve sana anlattığım konuda size ve sizin dışınızdakilerin görüşüne göre caiz olacak bir çıkış yolu bulabilsin?

Dedi ki: Alacaklı, borçlu olan iki şahıs için de “şahsa kefil” alır. Kefil, borçlulardan birisini şu günler arasında istenilen yer ve zamanda hazır ettiğinde diğer kefillikten kurtulacağını şart koşar.

Sordum: Böyle yaptığında caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!¹⁵⁹

Sordum: Şayet alacaklı borçludan, bir başkasını borçluyu belirlenen yer ve zamanda hazır edeceğine kefil (şahsa kefalet) alsada onu yerine getiremediğinde kefilin borcu üstleneceğini şart koşsa kefil borca ve şahsa kefil olmuş olur mu?

[38] **Dedi ki:** Evet!¹⁶⁰ Ben, emin değilim ama bazı fakihler onun şahsa kefaletten kurtulmuş olduğu ve borcu ödemeyi üstleneceği görüşündedirler

Sordum: Bu durumda nasıl sağlam bir yol bulunabilir?

158 Matbu kitabın nâşiri Joseph Schacht (ö.1969), “İmam Muhammed der ki: Caiz olmaz” ifadesini köşeli parantez içine almıştır. Bunun sebebi eserin ona ait olduğunu düşündüğü için bu ifadeyi sorunlu bulmasındandır. Oysa eserin yazma nüshalarında bu türden bir farklılık yoktur. Bizim kanaatimize göre bu eserin İmam Muhammed’e aidiyeti tartışmalıdır ve delillerinden birisi de bu ibaredir.

159 Böyle yaptığında bütün alimlere göre işlem geçerlilik kazanır. Zira şahsa kefaletten kurtuluş borcu ödeme ile olabileceği gibi anlaşma halinde iki borçludan birisini istenilen yer ve zamanda hazır etmek ile de olabilir.

160 Çünkü şahsa kefalet aynı zamanda borca kefaleti de kapsamaktadır (bk. Serahsî, *el-Mebsût*, XIX, 177).

Dedi ki: Onu hem borçlunun şahsına hem de borca kefil tutarak, borçlunun kendisini belirlenen zamana kadar istenilen yerde hazır etmesi durumunda hem borca hem de şahsa kefalet yükümlülüğünden kurtulacağını, fakat belirlenen yer ve zamanda borçluyu getiremezse hem borcu ödeyeceğini hem de borçluyu orada hazır edeceğini şart koşar. Böylece sağlam/güvenli bir yolda olmuş olur.

Sordum: Borçlu olduğu iddia edilen şahıs iddiayı reddetse, alacak iddiasında olan şahıs da ondan istenilen yer ve zamanda kendisini hazır etmek üzere kefil alsa da gâib olması durumunda kefilini alacak davasına vekil tayin etse bu caiz midir?

Dedi ki: Bu caizdir.

Sordum: Alacaklı, borçlusundan istenilen yer ve zamanda borçluyu hazır edeceğine kefil alsa ve borçlu gâib olursa aralarındaki bütün uyumsuzluklar için kefilini aynı zamanda vekil tayin etmesini istese, ondaki bütün alacaklarını da üstlenmesini şart koşsa bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur! Bunun dışında kadılardan birinin onu reddetmemesi/işlemin mahkemeden dönmemesi için alacaklı açısından bundan daha sağlam ve daha uygun¹⁶¹ bir yol da vardır.

Sordum: O nedir o zaman?

Dedi ki: Alacaklı borçlusundan belirlenen zamanda ve istenilen yerde hazır bulundurmak üzere bir kefil alır. Kefil, borçlunun üzerindeki alacak haklarını da üstlenmiş olur. Kefil borçluyu alacaklının istediği yer ve zamanda hazır ettiğinde sorumluluktan kurtulacağını, bunu yerine getiremez ise alacaklının bütün haklarını üstlendiğini kabul eder. Yine belirlenen zamanda borçluyu hazır edemediği takdirde de kefil, alacaklıya karşı bütün taleplerinde borçlunun vekili olmaya razı olur. Borçlu ve kefil bütün bunları kabul ederler.

Sordum: Anlattığım şekilde yaparsa alacaklı kendisini güvenceye almış olur mu?

161 J. Schacht'ın neşrettiği matbu metinde وأحرز kelimesi yazma nüshalarında وأحرى şeklindedir. Doğrusu da budur ve tercüme buna göre yapılmıştır.

Dedi ki: Evet, olur!

Sordum: Borçlu olduğu iddia edilen şahıs (matlûb) alacaklının iddiasını inkâr etse de alacaklı borçlu olduğu iddia edilen şahıstan kendisini belirtilen yer ve zamanda hazır edeceğine kefil alsa, iddia sahibinin iddiası daha fazla olmasına rağmen kefile sözünü yerine getiremez ise 1000 (bin) dirhem ödeyeceğini şart koşsa durum ne olur?

Dedi ki: Bu, Ebû Hanîfe'ye göre caizdir. Ebû Yûsuf'a göre ise caiz değildir.

Sordum: Ebû Hanîfe'nin yanında diğer âlimlere göre de caiz olabilmesi için bu konuda güvenli yol ve çare nasıldır?

Dedi ki: Bu konuda güvenli yol ancak şudur: Kefil alacaklının iddiasının doğru olduğunu kabul eder. Sonra hem şahsa (borçluyu belirtilen yer ve zamanda hazır edeceğine) hem de borca kefil olur. İstenilen zaman diliminde borçluyu hazır edip sözünü yerine getirebilirse bütün taahhütlerinden kurtulmuş olacağını şart koşar.

Sordum: Borçlu olduğu iddia edilen şahıs borcu inkâr eder kefil de anlattığım şekilde ikrar ederse bu kefile caizdir öyle mi?

Dedi ki: Evet, caizdir!

Sordum: Bir adam diğer bir şahsın kölesinin kuru mülkiyetinin (hizmetinin değil) kendisine ait olduğunu iddia etse, alacaklı da kölenin efendisinden, kendisini ve köleyi istenilen yer ve zamanda hazır etmek üzere kefil almak istese iddia sahibinin/alacaklının böyle bir yetkisi var mıdır?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Lehine hak sabit olmadan önce mi?

[39] **Dedi ki:** Hem önce hem de sonra!

Sordum: Bununla birlikte iddia sahibi, kefil davaya vekil de tayin edebilir mi?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Bununla birlikte iddia sahibi kölenin efendisinden, kendisini ve köleyi istenilen yer ve zamanda hazır etmek üzere

kefil alsa, kefilini de şayet borçlu (davalı) gâib olursa köle sebebiyle açacağı davada vekil ve borca da kefil tayin etse [meşru olur mu?]

Dedi ki: Borca kefil alamaz; ama anlattığım diğer konularda olabilir.

Sordum: Alacaklı borçludan efendiyi ve köleyi istenilen yer ve zamanda hazır etmek üzere kefil alsa, ama bu kefalet aleyhine sabit olacak borcu kapsamasa, efendinin gâib olması halinde kefilini aynı zamanda davada vekili tayin etse; efendi gâib olsa ve kadı da kefil vekil kılrsa, iddia sahibi kölenin kendisine ait olduğunu delil ile ispatlasa ama o sırada köle ölmüş olsa, kadı da gâib olan davalıyı (efendi) kölenin bedelini ödemeye mahkûm etse bu durumda köle için şahsa kefil olan kişi, kadının hükmettiği bedeli kendisine ödemekle yükümlü müdür?

Dedi ki: Evet! Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un görüşüne göre kölenin bedelini ödemekle yükümlüdür.

Sordum: Niçin şahsa kefalette köle ile hür arasında fark var? [Çünkü] kölenin şahsına kefalette köle öldüğünde [kıymeti/bedeli ödeniyor], hür olanın şahsına kefalette hür öldüğünde kefil olan yükümlülüğünden kurtuluyor? Niçin kölenin şahsına kefalet, hür olanın şahsına kefalet ile aynı konumda değildir?

Dedi ki: Çünkü köle hukuki olarak mal gibi işlem görmektedir ve iddia sahibi onun kendisine ait olduğunu iddia etmektedir. Kefil de bunu üstlenmektedir. İddia sahibi delil ile ölen kölenin kendisine ait olduğunu ispat ettiğinde biz şunu biliriz ki: 'Kefil alacaklının/iddia sahibinin malını ödemeyi üstlenmiştir.' Malın da alacaklıya ya bizzat kendisinin ya da değerinin ödenmesi gerekir [Köle açısından durum budur]."

Sordum: "Sizin dışınızda köle öldüğünde kefilin borçtan kurtulduğunu savunan âlim var mı?

Dedi ki: Fakihlerden bazısının kefilin hür ile kölenin şahsına kefaletini birbirine benzeterek eşit saydıklarından, hür ve kölenin ölümü halinde kefilin borçtan kurtulduğu görüşünü benimsemiş olduklarından emin değilim.

Sordum: İddia sahibinin/davacının ölen kölenin kendisine ait olduğunu delil ile ispat etmesi sonucu kadının onun lehine hükmetmesiyle kefilin söz konusu kölenin bedelini üstlenmesi için şer'î çıkış yolu ve güvenilir yöntem nasıldır?

Dedi ki: Sana anlatacağım şu yol dışında güvenilir bir yöntem yoktur. Şöyle ki: İddia sahibi/alacaklı borçlunun ve kölenin şahsına kefil alır. Kefil, uyuşmazlık durumunda davada borçluya vekil olur ve borçlu olduğu iddia edilen kişi aleyhine dava sonuçlandığında söz konusu borcu üstlenir.

Sordum: Zikrettiğim şekilde alacaklı aynı kişiyi kefil alsā, vekil tayin etse ve borcu ödemeyi ona üstlendirse, alacaklı kendisini güvenceye almış olur mu?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Bir adam diğer birisinin şahsına¹⁶² bir gün akşama kadar ya da aybaşına kadar kefil olsa bu süre dolduğunda kefil, şahsa kefalet sorumluluğundan kurtulmuş olur mu?

Dedi ki: Bize göre kurtulmuş olmaz; şahsa kefalet sorumluluğu devam eder. Ama bizim dışımızda bazı âlimlerin şahsa kefalet sorumluluğundan kurtulacağı görüşünü savunduklarından emin değilim.

Sordum: Süresi geldiğinde kefilin sorumluluktan kurtulabilmesi için nasıl güvenli bir yol izlemek gerekir?

Dedi ki: “Şu zamana kadar senin lehine filan kimsenin şahsına kefilim, bundan sonrasında kefalet yok ve benim kefalet sorumluluğu ile ilişkim biter.” derse kefalet sorumluluğundan kurtulur.

[40] **Sordum:** Kefil, kefil olduğu şahsı iki farklı yerde alacaklıya getirir. Alacaklı borçlunun kendisine getirildiğini inkâr eder. Borçlu ise bunu ispat için iki şahit getirir. Ancak bunlardan birisi borçlunun kefil tarafından şu gün şu yerde alacaklıya getirildiğine, diğeri de başka bir yerde ve başka bir günde getirildiğine şهادette bulunur. [Bu durumda hüküm nedir?].

162 Metinde نفس kelimesi yerine نفی kelimesi geçmektedir. Doğrusu نفس kelimesidir. Tercüme buna göre yapılmıştır.

Dedi ki: Ebû Hanîfe ve ashabı böyle bir şahitliği delil olarak kabul etmezler. Başkaları ise delil sayarlar.

Sordum: Şahitler kefilin¹⁶³ alacaklıya borcu hangi yerlerde ve hangi günlerde ödediği konusunda sessiz kalırlarsa bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet! Şahitler kefilin alacaklıya borcu hangi yerlerde ve hangi günlerde ödediği konusunda sessiz kalırlarsa bu caiz olur ve kefil sorumluluktan kurtulur.

Gayr-ı Menkul, Köle

Gayr-ı Menkuller, Köle vb. Alım-Satımında Meşru Çareler

Sordum: Bir adam satın almak istediği konağın satıcıya ait olup olmadığı konusunda bilgiye sahip değildir. Evin kendisine ait olduğunu iddia eden birisi çıkıp bunu delil ile ispat ederek kendisinin elinden alabileceğinden de emin değildir. Bu durumda bu satın alma işlemini nasıl yazıya geçirir ve güvenceye alır?¹⁶⁴

Dedi ki: Konağı oralarda tanınmayan (garîb) birisi satın alır ve alımı onun adına kayda geçirir. Sonra da adına satın aldığı kişiye yıllık basit bir bedele kiraya vererek buna şahit tutar ve kendisine evi teslim eder. Bundan sonra o evi ikamet eden/sakini için (onun adına) satın aldığına ve evin ona ait olduğuna, kendisinin onda bir hakkının bulunmadığına dair güvendiği birisini gizlice şahit tutar.¹⁶⁵

Sordum: Ona kiraya vermese, fakat onu korumak ve onarmak üzere vekil tayin etse bu sahih ve caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, olur!

Sordum: Bu konağın kendisine ait olduğunu ve delilinin bulunduğunu iddia eden bir adam gelse konağı elinde bulunduran şahıs onun hasmı (davalısı) olur mu?

Dedi ki: Hayır, olmaz!

163 Bu kelime yazma ve matbu nüshalarda الركيل'dir. Doğrusu الكفيل'dir. *el-Asl'*da (IX, 438) da böyledir.

164 Matbu metinde ve yazmalarda شری دار قد يعلم ifadesi *el-Asl'*da أن يشتري داراً من رجل ولا يعلم şeklindedir ve tercüme buna göre yapılmıştır.

165 Bu kısım *el-Asl'*dan alıntılarla desteklenmiştir (IX, 464).

Sordum: Bir adam diğer bir şahıstan 1000 (bin) dirheme bir konak satın almasını istese, bunu yapması halinde de konağı 1100 dirheme kendisinden satın alacağını bildirirse, söz konusu şahıs burayı satın alması halinde diğer şahsın konağı almayacağından ve konağın elinde kalacağından endişe etse bu konuda nasıl bir meşru çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Konağı üç gün muhayyerlik şartıyla satın alıp teslim alır. Sonra konağın satın alınmasını isteyen şahıs kendisine gelir ve: 'Bu evi senden 1100 dirheme satın aldım.' der. Satın alan şahıs da ona: 'Bu ev bu fiyata senindir.' şeklinde cevap verir. Bu durumda akit, konağı satın almasını söyleyen şahıs için bağlayıcı olur ve konağın alınmasını isteyene karşı satın alan şahsın amacına cevap veren bir yol olmuş olur.

Sordum: Bir adam evini veya cariyesini ya da bir başka varlığını satmak istese, bu sattıklarında cariyesinin hırsızlığı ya da [41] kölenin azat edilmiş olup da kölelikten çıkmış olması dışında bütün kusurlardan kurtulmuş olmayı istese ama müşterinin bulunduğu kusurlar sebebiyle malı kendisine iade edeceğinden ve: "Sen onun kusurunu¹⁶⁶ söylemedin ya da bu konu ile ilgilenmedin." diyeceğinden emin olamasa bu konuda güvenilir yol ve meşru çare nasıldır?

Dedi ki: Sahibi, oralarda tanınmayan (garîb) birisinden cariyeyi satmasını ister. Satarken de cariyede özellikle hırsızlık gibi bir kusur veya azat edilmiş olması gibi satışa engel bir durum ortaya çıkarsa efendisinin (mevlâ) bu riski üsteleneceğine dair müşteriye güvence verir. Sonra bu satıcı (garîb) ortadan kaybolur.

Sordum: Cariyenin efendisi bu anlattığını yapmasa ama müşterinin cariyeyi çocuklarından birine ya da üçüncü bir kişiye hayrına verdiğine (tasadduk) ve teslim ettiğine şahit tutsa [hüküm ne olur?]

Dedi ki: Bu da doğru, sağlam bir yoldur.

166 Matbu metinde ve yazmalarında bu kelime بعيه şeklindedir; fakat metnin akışına bakıldığında bu kelime بيعه olmalıdır ve tercüme buna göre yapılmıştır.

Sordum: Bir adam diğer birisinden bir ev satın almak istese de müşterinin bundan önce satıcının evini çocuklarından birisine ya da bir başkasına hayrına sadaka olarak vermiş olabileceğinden endişesi olsa bu konuda güvenli ve meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Müşteri evi satıcıdan aldığını, satım esnasında evin teslimini çocuğun yaptığını ve bu alış-verişte eve bir başka hak sahibi çıkması durumunda sorumluluğu onların üstleneceklerini yazıya geçirir.

Sordum: Bu konuda bundan daha sağlam bir yol var mıdır?

Dedi ki: Evet, var! Satın alma işlemini tanınmayan yabancı bir kişi adına yaptığını yazıya geçirir ve bu kişi asıl müşteriyi evi teslim alma konusunda kendisine vekil tayin eder.¹⁶⁷ Sonra bu adam, gizlice evin kendisine değil müvekkiline ait olduğuna [evi onun parası ve vekâletiyle onun adına satın aldığına], kendisinin evde bir hakkının bulunmadığına şahit tutar. Diğerine göre daha sağlam olan yol budur.¹⁶⁸

Sordum: Bu, müşterinin korktuğu bütün riskli durumlar için başvurulabilecek bir yol mudur?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Bir köle kendisini efendisinden satın alır. Sonra efendisi bu satışı inkâr eder. Ama efendinin kölesinde bir kısmı para ve bir kısmı borç olmak üzere alacakları vardır. Efendi, kendi aralarında kölesini kendisine satıp parasını aldığını ikrar karşılığında kölenin de elindeki malların efendisine ait olduğuna ve kendisinin hiçbir hakkı olmadığına tanıklık etmesini ister. Ancak köle elindeki malın aralarında efendisine ait olduğunu kabul ettikten sonra efendisinin insanlar içinde kendisini ondan satın aldığına tanıklık etmeyeceğinden korkmaktadır. Köle için bu konuda nasıl güvenli bir yol ve meşru bir çıkış yolu vardır?

167 Benzer bir konu Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *Uyûnü'l-mesâil*'inde de geçmektedir. Buradaki ifadede konu vekâletle değil ikrar ile çözümlenmektedir (Bağdad 1386, s. 443).

168 Matbu metindeki *أن الدار لا حق إلا للمشتري فيها* yazma nüshalarda *أن الدار لا حق* şeklindedir ve tercüme buna göre yapılmıştır.

Dedi ki: Köle önce gizlice elindeki malların güvendiği birisine ait olduğuna, sonra da para ve diğer alacaklardan oluşan malların efendisine ait olduğuna şahit tutar. Efendisi köle lehinde sözünde durur ve kölenin kendisinden (efendi) kendisini satın aldığına tanıklık ederse köle bunu kabul eder ve sözünü yerine getirir. Aksi takdirde malın kendisine ait olduğuna dair gizlice şahadette bulunulan kişi malı alır. Zira köle o mala efendisinden daha fazla hak sahibi olur.

Sordum: Efendi kölenin borcunu ikrar etmeyeceğinden korksa, köle de efendisinin kendisini kendisine sattığını ikrar etmesini istese [kölenin efendisi açısından nasıl meşru bir çıkış yolu bulunur?]

Dedi ki: Efendi, gizli bir şekilde köleyi bir adama sattığına şahit tutar, sonra açık bir şekilde köleyi kölenin kendisine sattığını ifade eder.

[42] **Sordum:** Bir adamın annesi ve asabesi¹⁶⁹ dışında mirasçıları olmasa, annesine de kendisi dışında bir başka mirasçı bulunmasa bu durumda oğul, öleceğinden ve geriye bıraktığı gayr-ı menkulleri ve diğer mallarında asabenin annesine ortak olacağından korksa [nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?]

Dedi ki: Sağlığında mal varlığını annesine satar ve parasını alır, peşinden de parayı annesine hayır olarak verir (tasadduk). Bu durumda oğul anneden önce ölürse annesi, oğlu hayatta iken ona ait olan bütün mallara sahip olmuş olur. Şayet anne oğuldan önce ölürse annenin malının tamamı oğluna döner.

Sordum: Annenin oğlu ile birlikte oğullar ve kızlar şeklinde mirasçıları olsa oğul, [annesinden önce ölmesi halinde] malının sadece annesine kalmasını istese, anne de şayet ölürse mal varlığının diğer çocuklarına değil sadece oğluna ait olmasını istese nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Oğul, sahip olduğu bütün mal varlığını küçük/cüz'î bir bedele 40 yıl gibi uzun bir süre muhayyer olma şartıyla anne-

¹⁶⁹ Asabe: Miras bırakana doğrudan ya da erkek vasıtasıyla bağlı bulunan mirasçılardır. Tek başına kaldığında mirasın tamamını, belli hissesi bulunan mirasçılarla birlikte olduğunda da onlardan arta kalanı alır.

sine satar ve parasını teslim alır; sonra bu parayı annesine sadaka olarak verir. Anne de aynı şartlarda yani muhayyerlik ve hibe bakımından oğlunun yaptığı gibi mal varlığının tamamını ona satar. 40 yıl içinde hangisi vefat ederse satımdaki muhayyerlik hakkı sona ereceği için malı hayatta olana teslim edilir. Hayatta kalan da yapmış olduğu satışını iptal eder.

Ebû Hanîfe satım akdinde üç günden fazla muhayyerliği caiz görmüyordu. Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ise üç günden fazlasını caiz görüyorlardı.

Sordum: Bir adam diğerine gâib olan bir köle bağışlamak istese [böyle bir işlem caiz olur mu?]

Dedi ki: Köleyi teslim alıncaya kadar caiz olmaz.

Sordum: Bu konuda meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Köleyi ona satar ve parasını kendisine bağışladığını kayda geçirir [parayı takdim ettiğinde de para karşılığında köle kendisinin olmuş olur].¹⁷⁰

Sordum: Müşteriden kölenin bedelini ödediğine dair yemin etmesi istense o da bedeli ödediğine yemin etse sözü kabul (tasdik) edilir mi?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Bir adam azat etmesi için bir cariyeyi¹⁷¹ bir başkasına satsa da alıcının onu azat etmeyeceğinden korksa [hüküm ne olur?]

Dedi ki: Satım esnasında bunu şart koşmuş ve cariyeyi azat etmesi şartıyla satmış ise satım akdi fasittir.

Sordum: Bu konuda meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Müşteri: “Bu cariyeyi filan adamdan satın alırsam o hürdür.” der [ve satın aldığı da cariyeye hürriyetine kavuşmuş olur].¹⁷²

170 Bu kısım *el-Asl'*da geçmektedir (*el-Asl*, IX, 467).

171 Metinde geçen “neseme” kelimesi azat edilmek/özgürlüğüne kavuşturulmak üzere satın alınan köledir (Serahsî, *el-Mebsût*, XXVIII, 16).

172 Bu kısım *el-Asl'*da mevcuttur.

Sordum: Şayet cariyeyi belli bir yerde tutup kendisine satılmamak, bağışlanmamak, mehir olarak verilmemek şartıyla satmak istese de akit fesada uğramasın diye bu şartları hoş karşılamasalar (kerahet) bu durumda meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Meşru çıkış yolu alıcının “Şayet satın alırsam ben öldükten sonra o hürdür.” demesidir.

Sordum: Şayet müşteri cariyenin özgürlüğüne kavuşmasını satıma bağlı kılmayı kabul etmese ve “‘Bana [özgürlüğüne kavuştuktan sonra o yerde kalma konusunda] uyum sağlamayacağından ve çocuk vermeyeceğinden endişe ediyorum” .’ dese bu konuda meşru bir çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Bu konuda yemin ile kendisini güvenceye alma dışında bir çıkış yolu yoktur. Ama müşteri yemin etmek istemez ise satıcı cariyeyi kendisine onun (müşterinin) istediği şartlarda ve güvence ile satar. Bu da tercihe şayan değildir ve pek uygun da görünmemektedir.

[43] **Sordum:** Bir adam evini kendisine satması için çocuğuna baskı yapmakta ama çocuk da evini babasına satmaya sıcak bakmamaktadır. Bu durumda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir/ nasıl bir çözüm üretilebilir? .

Dedi ki: Çocuk evini güvendiği bir adama ya da kadına [gizli bir şekilde] satar, sonra da evini babasına hayır olarak bağışlar. Şayet babası ile aralarında bir sorun ortaya çıkarsa oğlan evi müşteriden ister. Müşteri de evi babadan alıp oğluna geri verir.¹⁷³

Sordum: Oğul evini üçüncü bir şahsa satıp yazıya geçirdikten sonra evi sattığı kişinin başına bir şey gelip de [ölürse] evinin mirasa konu olacağından endişe ederse nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir/nasıl bir çözüm üretilebilir?

Dedi ki: Babasına hayır olarak verdikten sonra evi [gizlice] sattığı kişiden geri satın alır.

Sordum: Bir adam bir elbise ya da bir konak satın alsa sonra satıcı satışı inkâr etse [bununla birlikte] satışa konu olan malın

173 Burada bir muvazaa vardır. Birisi gizli diğeri açık iki işlem söz konusudur. Bu yol haksızlıkları önlemek için kullanılmıştır.

parasını alsa, sattığı malı müşteriye teslim etse sonra olayı mahkemeye getirip kadıya: “Şu adama evin ve elbisenin benim olup olmadığını sor.” ya da “Onu benden satın almış mı, sor?” dese, ama müşterinin satın aldığına, satıcının da malın kendisine ait olduğuna dair delili bulunmasa [kadı nasıl hareket eder?]

Dedi ki: Kadı böyle bir soru sormayabilir ama şunu sorar: “Bu adamın sende bir hakkı var mı ya da sende bir malı var mı?” Ancak kadının: “Elinde bulunan mallarda şu iddia sahibine ait bir şey var mı?” şeklinde sorması ve yemin ettirmesi durumunda davalı iddia edilen şeyi inkâr etsin!

Sordum: Yemin etmesini isterse mi?

Dedi ki: Bir başka şeye niyet ederek yemin eder.

Sordum: Bu onun için caiz midir?

Dedi ki: Evet, caizdir!

Sordum: Birisi bir elbisenin kendisine ait olduğu iddiasında bulunsa, elbiseyi elinde bulunduran da iddia sahibinin iddiasında haksız olduğunu bilse [ne yapması gerekir?]

Dedi ki: İmkân bulabilirse ve adam da elbiseyi tanımıyor ise iddia sahibine elbiseyi satın alması için teklifte bulunur. Eğer iddia makamında bulunan şahıs elbiseyi almak için pazarlığa girer ve davalı da bunu delil ile ispat edebilirse iddia sahibinin iddiası boşa çıkmış olur.

Sordum: Davalının elbiseyi davacıya satması halinde davacı elbiseyi tanıyıp da hakkında iddiada bulunduğu elbise olduğunu öğrenirse bundan meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Şöyledir: Elbiseyi bir başkası ile gönderir. Gönderdiği şahıs elbiseyi satın alması için davacıya teklif eder. Şayet fiyat-ta pazarlık ederse elbise ile ilgili iddiası düşer.

Sordum: Elbiseyi boyasa da satın alması için davacıya teklif etse, davacı pazarlık yapsa iddiası boşa çıkmış olur mu?

Dedi ki: Evet, boşa çıkmış olur.

Sordum: Bir adamın iki konağı olsa, bunlardan birini satmak istese diğerini satmak istemese -bu arada kendisi de güç durum-

dadır-, bir adam ondan sattığı konağı satın almak istese ama bu konağa bir hak sahibi çıktığında verdiğine karşılık olarak ya da o eve bedel olarak diğer evini alma (diğer eve rücu etme) şartını koşsa bu konuda nasıl güvenli bir yol ve meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Satıcının hiçbir şekilde satmaya yanaşmadığı konağını dirhem/para karşılığında satın alır sonra bu konağı satıcının satmak istediği konak karşılığında kendisine satar (böylece bir anlamda konakları birbirleriyle takas etmiş olurlar). Konak müşterinin elinde iken ona bir hak sahibi çıkarsa satıcının daha önce satmak istemeyip de kendisinin satın aldığı ve takas ettikleri o konağı almak üzere satıcıya döner.

Sordum: Bir adam diğerinden bir cariye veya konak ya da bir başka şey satın almak istese, fakat satıcı da oralarda tanınmayan yabancı birisi olsa, müşteri satıma konu olan mala bir hak sahibinin çıkıp da malını kaybetmekten korksa, satıcı da satıma konu olan mala bir hak sahibi çıkması halinde müşteriye gerekli olan bedeli ödemeyi taahhüt eden bir adam getirirse, uyumsuzluk ve müşterinin malda bir kusur bulması durumunda muhayyerlik konusunda müşterinin dava açmasına karşı kendisine (satıcıya) vekil tayin etse, ama müşteri onun vekil tayin edildikten sonra vekillikten çıkarılacağından korksa bu konuda meşru çıkış yolu ve güvenli yöntem nasıldır?

Dedi ki: Akitten doğacak zararı üstlenen vekil, malın satıcısı; cariyeyi de teslim eden ve ortaya çıkacak zararı üstlenen efendisi olursa işlem caiz olur ve yöntem doğru olur.

Sordum: Bir adam ölümünden sonra kendisine ait bir konağın gelirini yoksullara (sadaka) tahsis etmek istese, bunu da yazılı kayıt altına almak istese ama bunu kadının iptal edeceğinden korksa¹⁷⁴ [bu durumda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?]

Dedi ki: “Ben, ölümümünden sonra konağımın -hangi konak olduğunu da belirterek- gelirini ebedi olarak yoksullara tahsis

174 Söz konusu konağın gelirleri ilgili şahıslara teslim (kabz) edilmediğinden konak o şahsın mülkiyetinden çıkmamıştır. Yani bu teslimi olmayan bir sadakadır. Bu sebeple de mirasa konu olabilecek bir özelliğe sahiptir (Serah-sî, el-Mebsût, XII, 92).

(sadaka) ettim, şayet benim bu isteğimi kadı veya yetkili âmir ya da bir mirasçı kabul etmez ise söz konusu konak satılsın ve parası yoksullara hayır (sadaka) olarak dağıtılsın.” şeklinde yazar.

Sordum: Bir adam sağlığında iken bir konağının gelirini yoksullara tahsis (sadaka) etmek istese, ölümünden sonra hiç kimsenin bu tasarrufunu engellememesini arzu etse [bu durumda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?]

Dedi ki: Böyle bir işlem bize göre sadece vasiyet yoluyla geçerli olabilir. Hicaz uleması ve diğerleri böyle bir işleme onay vermektedirler.

Sordum: Hicaz halkından bazıları hayatında ve ölümünden sonra evinin gelirini hayır olarak yoksullara tahsis etmek istese ama bu işlemin Hicaz dışında bir başka bölgenin kadısı nezdinde dava edileceğinden ve o kadının da bu işlemi iptal edeceğinden korksa [iptal işleminin gerçekleşmemesi için] nasıl bir yol izlenmelidir?

Dedi ki: Konağı yoksullara tahsis eder ve vekiline teslim eder, konağın yoksullara tahsis (sadaka) edildiğine de onu şahit tutar. Sonrasında hayır olarak bağışlayan kişi konağı bir başka adama satar ve konu Hicaz’lı bir kadıya intikal edinceye kadar konağı yoksullara vermemekte direnir. Olay kendisine intikal edince de Hicaz’lı kadı satım akdini iptal edip konak sahibinin istediği şekilde olmak üzere konağın yoksulların hayrına tahsisini onaylar.

Sordum: Bundan sonra sana anlattığım şekildeki hayır işlemi geçersiz (batıl) kabul eden bir kadıdan davanın yeniden görülmesi talep edilse [nasıl bir çözüm yolu bulunabilir?]

Dedi ki: O zaman bunun sonu gelmez. Çünkü bu ulema arasında ihtilafı bir konudur ve her bir kadı tercihinine göre farklı bir hüküm verebilmektedir.¹⁷⁵

Sordum: Bir adamın elinde bir konak vardır. Bir başkası o [45] konakta kendisinin ve küçük oğlunun mirastan payının bulunduğunu iddia emektedir. Çocuğun babası mirasa konu olan konağın çocuğun anası olan karısına ait olduğunu iddia etmektedir

175 Yani bu durumu bir yerde durdurmak gerekir denmek isteniyor.

[mirasın sebebi budur]. Davalı ise konağın kendi elinde olduğunu inkâr etmektedir. Fakat davalı, çocuğun babası ile kendisi ve çocuğunun davasından vazgeçmesi için bir mal karşılığında sulh yapmak istemektedir. Sulha göre şayet çocuk büyüdüğünde, iddia edilen şeyin peşine düşecek olursa baba çocuğun iddia ettiği şeyden davalının kurtulduğunu taahhüt edecek, davalı da evden herhangi bir şey almadığını kabul edecektir (ikrar). [Ama böyle bir sulh akdi yaptıklarında] baba kendisine: 'Aldığını iade et! Aksi takdirde konaktan hak iddiasında bulunduğun şeyin davalıya ait olduğunu kabul et!' denilmesinden korkmaktadır. Davalı da konakta iddia sahiplerine ait bir hak bulunduğunu ikrar edecek olursa babanın sulhtan önce kendisinin ve ortağının [çocuğun] konaktaki payını satmış olmasından, bunun sonucunda da müşterinin gelip davalının elinde bulunan o satın aldığı şeyi isteyeceğinden korkmaktadır. Bu konuda güvenli yol ve meşru çıkış yolu/çözüm yöntemi nasıldır?

Dedi ki: (Babanın ve davalının korkusunu ortadan kaldırmak için) üçüncü bir kişi gelir, davacı/hak iddiasında bulunan (baba) ile bir mal üzerinde şu şartlarda sulh yapar. Davalı (borçlu olduğu iddia edilen), davacının (babanın) konaktan hak iddia ettiği şeyi teslim alacak, çocuk tarafından da davalıya karşı hak talebinde bulunulacak olursa baba onu ödemeyi üstlenecektir. Sonrasında da sulhu yapan üçüncü kişi davalının, davacının (babanın) konaktan iddia ettiği hakkı teslim aldığını ve elinde bulundurduğunu ikrar edecektir.

Sordum: Davalı (sulh yapan) herhangi bir şey teslim aldığını ikrar/kabul etmemektedir. Bu inkâr üzerine, alacak iddiasında bulunan şahıs (davacı) ile iddia ettiği şeyin davacı (alacak iddiasında bulunan) tarafından ödenmeyeceğini ama çocuğun, kendisi (davalı) üzerinde hak iddiasında bulunması durumunda bunun sorumluluğunu da davacının (babanın) üstleneceği konusunda sulh yapmaktadır. Çocuk bunu [sulh şartlarını] kabul ederse davalının iddia edilen şeylerden kurtulmuş olacağı ve konaktan vereceği bir şey bulunmadığını da kabul etmektedir. Bu şartlarda yapılan sulhun [hüküm nedir?]

Dedi ki: Fasittir, caiz değildir.

Sordum: Bir adamın oğulları, erkek ve kız kardeşleri vardır. Kız kardeş, kardeşleri ile birlikte mirasçı olduğu babadan kalan konaktaki hissesini, ondan önce öldüğü takdirde çocukları olan erkek kardeşine bırakmak istemektedir. Ama miras payını verdiği erkek kardeşinin kendisinden önce ölmesinden, bu durumda oğullarının ona mirasçı olacağından ve kendi elinde konaktan herhangi bir pay kalmayacağından korkmaktadır. Kız kardeş istemektedir ki, erkek kardeş kendisinden önce ölecek olursa konaktaki miras payı kendisine dönsün! Bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Kız kardeş konaktaki miras payını erkek kardeşine satar, sonra erkek kardeş bu konakta kendisine düşen toplam payın [mirastan kendisine düşen ve kız kardeşinin kendisine sattığının toplamı] $1/3$ 'ünü kız kardeşine vasiyet eder. Bu pay da kız kardeşin erkek kardeşine sattığına denktir. Çünkü mirasta erkek kardeşin 2 (iki), kız kardeşin 1 (bir) payı vardır. Kız kardeş bu payını erkek kardeşine satıp sonra da erkek kardeş evin $1/3$ 'ünü kendisine vasiyet ettiğinde payının tamamı kendisine dönmüş olur.¹⁷⁶

Sordum: Bir adam diğer bir şahıstan bir konak satın almak ister. Ancak satıcının konağı satışa arz etmeden önce çocuklarından birisine sattığından korkmaktadır. Müşteri bu konağı satın [46] aldıktan sonra bir hak sahibi çıkması halinde satın almak istediği paranın bir kat fazlası ile satıcıya dönmeyi (rücu etmeyi) arzu etse, bunun da helal olmasını istese nasıl davranmalıdır ve bu konudaki meşru çözüm yolu nedir?

Dedi ki: Müşteri parayla konağın sahibine bir elbise satar. Sonra konağın sahibi bu elbiseyi, konağı alacak olana evi satmak istediği paraya (msl. 100 dinara) geri satar.¹⁷⁷

176 Diyelim ki evden kız kardeşe 10 m., erkek kardeşe 20 m. alan düştü. İkisinin toplamı 30 m. bunun tamamının $1/3$ 'ü vasiyet edilince yine 10 m. olur.
177 Müşteri, konak sahibine 100 dinara bir elbise satar. Sonra konağı 100 dinara satın alır ve 100 dinarı öder. Böylece elbisenin parası olan 100 dinar ile birlikte konağın parası 200 dinar olmuş olur. Konağa bir hak sahibi çıktığında satın alan 200 dinarlık bir bedel için satıcıya döner (*el-Fetâ-va'l-hindiyye*, VI, 406).

Sordum: Birisi sarraftan 100 (yüz) dinar karşılığında 1000 (bin) dirhem satın almak istemektedir. Sarrafta ise ancak 500 (beş yüz) dirhem vardır. Sarraf da güvenilir birisidir, sözüne itibar edilir. Bu sebeple de parasının kendisinde [kuyumcu] kalmasında bir sakınca görmemektedir. Bu durumda nasıl meşru bir çözüm yolu bulunabilir?

Dedi ki: Müşteri ondan 50 dinarlık dirhem satın alır. Sonra ondan 50 dinara karşılık aldığı 500 dirhemi ona borç olarak verir. Ardından elinde kalan diğer 50 dinarla dirhem satın alır.

Sordum: Komisyoncunun/aracının aldığı ücret mekruh mudur?

Dedi ki: Evet, mekruhtur!

Sordum: "Kazancının, vicdana sığan/içine sinen ölçüde helal olmasını (tayyibât) isterse nasıl meşru bir çözüm yolu bulunabilir?"

Dedi ki: Onlardan birisi eşyayı kendisi için satın ve teslim alır. Sonra onu komisyoncu iken aldığı kâr ile isteyene satar.

Sordum: Basralı birisi Kûfeli bir şahıstan yazdığı bir mektup ile kendisi için belli bir paraya evsafını belirlemiş olduğu bir malı satın almasını ister. Alınmasını istediği mal da bizzat Kûfelide mevcuttur. Kûfeli'nin yanındaki mal ya bizzat kendisine ait ya da bir arkadaşının satması için kendisine bıraktığı bir maldır. Üstelik bu mal arkadaşı için benzeri bulunamayacak kadar ucuzdur. Kûfeli şahsın Basralı adına bu malı satın alması için nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Bu malı güvendiği birisine şartlarına ve rükünlerine uygun biçimde satar ve teslim eder. Sonra o malı, Basralı şahıs için geri satın alır.

Sordum: Bir adam kendisine aylığı 10 dirheme bir yıl hizmet edecek bir köle tutmak ister. Ama efendilerinin köleyi bazı aylarda hizmetten çıkarıp kendilerine çağıracaklarından korkmaktadır. Buna önlem alabilmesi için nasıl meşru bir çözüm yolu bulunabilir?

Dedi ki: 11 (on bir) ay için aylık 1 (bir) dirhem hizmet bedeli belirler. Toplam bedelin kalan kısmını ise son aya tahsis eder.

Sordum: Efendisi, hizmet için köleyi tutan şahsın (müste'cir) senenin bazı aylarında onu hizmetten çıkaracağından korkarsa buna önlem almak için nasıl bir meşru çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Hizmet bedelinin çok kısmını yılın ilk ayı için belirler, kalan kısmını da 11 (on bir) ay için aylık 1 (bir) dirhem olacak şekilde tayin eder.

Sordum: Bir adam Mekke'ye kadar [yükünü taşımak üzere] bir deveci ile anlaşırsa ama devecisine güvenmese nasıl meşru bir çözüm yoluna başvurulabilir?

Dedi ki: Kendisi ile sözleşmesini belli bir ücret karşılığında muharrem ayı çıkıncaya kadar yapar. Şayet sözünde durursa ücretini kendisine verir. Aksi takdirde deveci ondan bir şey alamaz.

Yemin ve İkra

[47]

Yemin ve İkra (Baskı/Zorlama) Konularında Darlıktan Meşru Çıkış Yolları

Ebû Hanîfe'ye şöyle bir soru soruldu: "Bir adam evde iken hırsızlar içeri girerler ve [sahibinin gözü önünde] evindeki mallarını alırlar (gasp ederler). Evi soyan bu kişiler kendilerini hiç kimseye haber vermemesi için ev sahibinden 'Vallahi sizi hiç kimseye asla söylemeyeceğim; şayet söylersem eşim boş olsun, kölelerim azat olsun.' şeklinde yemin etmesini isterler, o da bu baskı altında yemin eder. Adam Ebû Hanîfe'ye gelip isim vermeden evinin bahsedildiği şekilde soyulduğunu anlatır. Ebû Hanîfe onu, yaşadığı mahallenin ileri gelenlerini kendisinin bulunduğu yere çağırması için gönderir. Mahalleli bu çağrıya uyarak gelir. Ebû Hanîfe onlara şöyle der: "Hırsızlar bu adam evde iken evine girerler. Adam onların kim olduğunu haber vermeyeceğine yemin eder. Eğer sevap kazanmayı, Allah'ın onun malını yeniden kendisine ihsan etmesini ve komşunuzun yeminini bozmamasını istiyorsanız içinde yaşadığınız mahallenin bütün sakinlerini toplayıp bir mescide ya da bir eve sokun. Sonra onları teker teker çıkarın. Her çıkan için, evi soyulan adama: 'Bu onlardan mıydı?' diye sorun ve: 'Ey malı çalınan adam! Eğer çıkan adam hırsızlardan ise sus; onlardan değil ise açıkça 'değil' diye ifade et!' deyin!". Böyle yaparlar ve gaspçılar başarıyla bulunup adamın malı kendisine iade edilir.

Sordum: Bir adam “30 yıla kadar sahip olacağım bütün köleler hürdür.” diye yemin etse ve bu şekilde yemin eden adamın zihar¹⁷⁸ kefareti borcu bulunsa, bu durumda köle azat etmek isteyen adam için meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Bir adama: “1000 dirhem karşılığında köleni benim adıma azat et.” der ve o da onun adına köleyi azat ederse bu, zihar kefareti için geçerli olur; *velâ’ı* (azat etmekten doğan hükmi akrabalık bağı) kendisine ait olur ve kölenin sahibine de 1000 dirhemî öder.

Sordum: Bir adam bir şahsa bir malını âriyet olarak vermek istese ve yaptığıının sahih olmasını istese bunda bir sakınca görür müsün?

Dedi ki: Bunda bir sakınca yoktur.

Sordum: Bir adam [evini] dirhem olarak satsa¹⁷⁹ da alacağını dinar olarak almak istese bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Konağını ondan 1000 (bin) dirheme satın alır ve parasını nakit olarak öder. Sonra satıcı aynı konağı sattığı adamdan bir yıl vadeli olarak 100 (yüz) dinara satın alır.

Sordum: Bunun dışında bir başka meşru çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Evet, vardır! Evini ona 100 (yüz) dinara satar ve ondan parasını alır. Sonra da sattığı adamdan bir yıl vadeli olarak 100 (yüz) dinara satın alır.

178 Zihar: Kocanın karısını annesine ya da dinen evlenmesi yasak olan birisine benzeterek yapmış olduğu yemindir. Cahiliye Arapları arasında daha çok “sen bana annemin sırtı gibisin” şeklinde yapılan bu yemin oldukça ağır bir yükümlülük doğuyordu. Bu yemin sonrası kadın kocasına ebediyen haram hale geldiği gibi bir başkası ile de evlenemezdi. İslâm kocaya yüklediği ağır bir kefaretiler bu yemini kadına zulüm olmaktan çıkardı (Mücadele, 58/1-4).

179 Matbu metinde ve yazmalarında “âriyet olarak verse” ifadesi vardır. Bu hatalı olmalıdır. Çünkü “âriyet” bir malın kullanılmak üzere bir süreliğine alınıp işi bittikten sonra aynı malın sahibine iadesi anlamına gelir. Dolayısıyla tüketilen mallar mesela paralar âriyet akdine konu olmazlar. Para “karz” akdinin konusudur. Buradaki أن يعير، ifadesi أن يبيع olmalıdır. Tercüme de buna göre yapılmıştır.

Sordum: İlk müşterinin yanında 100 (yüz) dinar yoksa ne olacak?

Dedi ki: Dilerse kendisine evi 1000 (bin) dirheme satar, bu da caiz olur.

Sordum: Bir kadını kocası boşamıştır. Kadının kocasında alacağı vardır. Ancak bunu ispat edebilecek bir delili yoktur. Kocasını kadını huzurunda karısının kendisinden alacağını bulunmadığına yemin etmektedir. Kadın bu alacağını alabilmek için iddetinin [48] dolduğunu inkâr etmekte, bununla da kocasından alacaklı olduğu miktarı nafaka üzerinden tahsil etmek istemektedir. Kadının böyle bir yolla alacağını tahsil etmesi caiz midir?

Dedi ki: Bu caizdir.

Dedim/Sordum: Kadı, kadına: "İddetinin bitmediğine eşi ve benzeri bulunmayan, tek olan Allah adına yemin et." dese kadın da bir başka şeye niyet ederek yemin etse bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Kocanın Yemini

Kadınların Kocalarından İstedikleri Yeminler Konusunda Meşru Çıkış Yolları

Sordum: Kûfe'de oturan birisi seyahate çıkmak ister, karısı ondan "Kûfe'ye dönünceye kadar aldığım bütün cariyeler hür olsun." diye yemin etmesini ister. Adamın satın alacağı cariye hür olmaması için meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Adam cevap olarak karısına "Evet!" der ve bununla "Evet, Benû Tağlib kabilesinden bir cariye olursa!" diye kasteder ya da "Evet, Arap kabilelerinden bazısından olursa!" diye niyet eder.

Sordum: Karısı "Satın aldığım bütün cariyeler hürdür." şeklinde bir ifade ile yemin etmesini dayatırsa nasıl davranmalıdır?

Dedi ki: Karısının istediği ifadeyi kullanır ve buradaki "cariye" ile "gemi"yi kasteder. Nitekim Allah Te'âlâ buyurur ki: "*Deniz-de yüce dağlar gibi yükselen gemiler (cariyeler) de O'nundur.*"¹⁸⁰

180 Rahman (55), 24. Ayetteki "el-Cevârf" kelimesi "cariye" kelimesinin çoğuludur ve bu kelime, Arap dilinde gemi anlamı için de kullanılmıştır.

Sordum: Bir adam karısına “Senin üzerine (aleyki) evlendiğim her kadın boştur.” dese bununla “senin rakaben üzerine” evlendiğim her kadın boştur anlamına gelen ifadeyi kastetse [hüküm nasıldır?]

Dedi ki: Böyle yaptığında onun kölesi dışında bir şey üzerine evlendiğinde yeminini bozmuş olmaz.¹⁸¹

Sordum: Koca “Senin üzerine (aleyki) evlendiğim her kadın boştur.” sözünü, “Senin talakın (benden boş olman) üzerine evlenmeyeceğim.” şeklinde bir anlama niyet ederek söylemiş olsa hüküm nasıl olur?

Dedi ki: Kendisi ile Allah Te’âlâ arasındaki hüküm yönünden bu niyete itibar edilir. Başka bir kadınla evlendiğinde yemini bozulmaz.¹⁸²

Sordum: Adam “Gittiğim yerden sana dönünceye kadar cinsel ilişkiye girdiğim her cariye hürdür; evlenip cinsel ilişkiye girdiğim her kadın boştur.” dese [hüküm ne olur?]

181 Burada anlatılmak istenen şudur: “Gıyabında kocasının kendi üzerine evlenmesinden korkan bir kadın kocasına “Senin üzerine evlendiğim her kadın boştur.” şeklindeki yemin ile onu engellemek istemektedir. Koca evlenmek isterse bu yeminden meşru bir yol ile nasıl çıkacaktır?” Çözüm şudur: “Aleyki” ile “alâ rakabetiki” ifadesi aynı anlama gelmektedir. İki ifade de “Senin üzerine evlendiğim...” anlamına gelmektedir. Çünkü “rakabe” kelime olarak “boyun” anlamına da gelmekte, mecazi olarak ise “senin üzerine” manasını ifade etmektedir. Yani “aleyki”=“alâ rakabetiki” = “senin üzerine” olmaktadır. Zira boyun “bir şeyin cüz’ünü yani bir kısmını zikredip küllünü yani tamamını kastetmek şeklindeki söz sanatı gereğince bedeninin tamamını ifade eder. “Boynumun borcu” diyen “benim borcum” demiş olmaktadır. Ama aynı zamanda “rakabe” köle anlamına da gelmektedir. Burada koca “senin üzerine evlendiğim her kadın” sözünü “aleyki” ile ifade ettiğinde bununla “alâ rakabetiki” şeklindeki ifadeyi kastetse ya da aynı anlama geldiği için “aleyki” yerine “alâ rakabetiki” ifadesini kullansa kadın bunu “senin üzerine evlendiğim her kadın...” şeklinde anlayacaktır. İsteddiği de budur. Kocanın kastettiği ise “senin köleni mehrine saymak üzere evlendiğim her kadın” şeklindeki anlamdır. Çünkü “alâ rakabetiki” ifadesi bu anlama da gelmektedir. Kocanın kastettiği de budur. Bu durumda adam niyetinde olan anlam üzerine yemin edip onun kölesi yerine başka bir şeyi mehir verdiğinde yemininde durmuş olacak ve yeminini bozmadan evlenebilecektir.

182 Hassâf aynı konuda şöyle bir çıkış yolu zikreder: “...o boştur.” sözü ile farklı bir dinden, şu şehirden, şu kabileden bir kadın ile evlenirsem, şu vasıfta bir kadın ile evlenirsem... diye niyet ederse onun dışında bir kadın ile evlendiğinde yemini bozulmaz (*Kitâbü'l-Hiyel*, s. 128). Serahsî, aynı konuda bir çıkış yolu daha zikreder: “...o boştur.” sözü ile “O, ip ile bağlandığı bağdan boştur, ipten kurtulmuştur.” anlamını kastederse, bu da kendisi ile Allah Te’âlâ arasındaki hüküm yönünden muteberdir (*el-Mebsût*, XXX, 241).

Dedi ki: Adam evlenir, bu yeni eşi ile zifafa girerse ve bir cariye satın alırsa bununla hem dünyevi hükümler bakımından (kazaen/hukuken) hem de Allah ile kendi arasında (uhrevi sorumluluk bakımından) yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Aynı şekilde Kûfe'den yola çıkan bir adam eşinin talebi üzerine: "Kûfe'ye dönünceye kadar evlenip cinsel ilişkiye gireceğim her kadın boştur." diye yemin etse [nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?]

Dedi ki: Bu sözüyle cinsel ilişkiyi değil de kadının üzerine ayağıyla basmayı kastederse yemin ederse¹⁸³ başka bir kadınla evlenip zifafa girdiğinde yeminini bozmuş olmaz.¹⁸⁴

Sordum: Adam bunu kastederse hüküm nasıl olur?

Dedi ki: Allah ile kendi arasında yemininde durmuş olur.

Sordum: Eşinin talebi üzerine bir adam: "Size dönünceye kadar evlendiğim her kadın boştur." diye yemin etse [nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?]

Dedi ki: "Size dönünceye kadar evlendiğim her kadın boştur." ifadesinin başına bir elif harfi ekleyip onu soruya dönüştürerek "Size dönünceye kadar evlendiğim her kadın boş mudur?" şeklinde soker.

Ebü Yûsuf'a sordum: "Size dönünceye kadar evlendiğim her kadın boştur." dese de bununla "Bu konuda sizin görüşünüze başvuruncaya kadar..." şeklinde bir niyete sahip olsa [hüküm nasıl olur?]

Ebü Yûsuf Dedi ki: Bu iyi bir çıkış yoludur.

Ebü Yûsuf'a sordum dedi ki: "Size dönünceye kadar" der ve bununla "sizin yanınızda bulunduğum sürece" manasını kastederse hüküm ne olur?

183 Mesela, "Vallahi evlendiğim ve üzerine çıkıp ayağımla bastığım her kadın boş olsun" demesi gibi.

184 Adamın ifadesinde geçen "vat" kelimesi Arap dilinde hem "cinsel ilişkiye girmek" hem "ayakla basmak, çiğnemek" anlamına gelir. Bu kelime ile kadın cinsel ilişkiyi anlamakta adam ise ayak ile çiğnemeyi kastetmektedir. Buna tevriye denir. Konuşanın bir manayı kastettiği, dinleyenin bir başka manayı çıkardığı çoklu anlama gelen sözlere tevriye denir.

Ebû Yûsuf Dedi ki: Bu iyi bir çıkış yoludur.

[49] **Sordum:** Kadın kocasına: "Size dönünceye kadar evlendiğim her kadın boştur." dedirtse de adam: "Ne'am/evet" yerine "ne'ab/gakla (karga için)" dese ve kadın da onun "ne'am/evet" dediğini zannetse [hüküm nasıl olur?]

Dedi ki: Bu da bir çıkış yoludur.

Sordum: Kadın [istemediği bir şeyi yapmasından korktuğu kocasını engellemek için] Beytullah'a (Ka'be) kadar yürüyeceğine [kocasına] yemin ettirse bundan çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: "Şayet şöyle şöyle yaparsam Beytullah'a kadar yürüyeyim!" der ve "yürüyeyim" sözüyle karısına olumlu cevap vermek değil de "yürüyeyim mi?" şeklinde soruya niyet ederse, "şayet yaparsam..." dediği şeyi yapsa bile yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Yemin ettiğinde mahallesindeki camiye kastetse hüküm nasıldır?

Dedi ki: Bu da ona zarar vermez ve bu da iyi bir çıkış yoludur.

Sordum: Adam cariyesini kendisine ait bir malı çaldı diye suçlasa ve cariye: "Sözümü tasdik etmez isen hürsün." dese, efendisi de onun kendisini tasdik etmeyeceğinden ve azat olmuş olacağından korksa bu durumda nasıl bir meşru çıkış yolu vardır?

Dedi ki: Cariye önce "o malı çaldım" der, sonra da "çalmadım" der. Böylece cariye iki sözünden birisinde efendisini tasdik etmiş ve yemininde durmuş olur.

Sordum: Bir kimse karısına "Seninle konuşmaya ben önce başlarsam boşsun", kadın da "Seninle konuşmaya önce ben başlarsam falanca cariyem hürdür" ya da "30 seneye kadar sahip olacağım bütün köleler hürdür" dese, bu konuda meşru bir çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Evet, vardır! Şöyle ki: Konuşmaya önce koca başlar, sonrasında da karısı ona cevap verir. Bu durumda her ikisi de yemininde durmuş olur.

Sordum: Niçin bu böyle oldu?

Dedi ki: Çünkü koca yemin ettikten sonra karısı yaptığı yemin ile onunla konuşmuş ve bununla ilk söze başlayan kendisi (kadın) olmuştur. Dolayısıyla söze ilk başlayan (adam) olmadığından kocanın yemini bozulmamıştır. Kadının yemini de kocasının sözünden sonra geldiğinden bozulmamıştır. Koca hanımına konuşunca yeminini bozmuş olmaz. Zira koca da karısının yemininden sonra konuşmuş olur.¹⁸⁵

Dedi: Bana Hafs b. Ömer haber verdi: Bir adam bir gece vakti Ebû Hanîfe'ye geldi ve dedi ki: "Karım ile beraberdim. O benim amcamın kızı idi ve Allah'ın yarattığı kulları içinde bana en sevimli olanı idi. Onunla oynadığım bir sırada bana öfkelen-di ve benimle konuşmadı. Onu konuşturmak için her şeyi yaptım ama başaramadım. Bunun üzerine ona: "Bu gece benimle konuşmazsan boşsun." dedim. Onu dövdüm, yerlerde sürükledim ama konuşmamakta direndi. Üzerine evin kapısını kapattım ve sana geldim. Tan yeri ağarınca (fecre kadar) kadar benimle konuşmaz da onu kaybederim diye korkuyorum.

Ebû Hanîfe kendisine dedi ki: "Senin için yapman gereken tek bir şey var; onun dışında bir çıkış yolu göremiyorum. O da karının o vakte kadar sana bir kelime bile olsa cevap verip konuşmuş olmasıdır. Bu durumda o senin karın olarak kalır, aksi takdirde karın senden ayrılmış olur. Şimdi hemen git ve ona: 'Sen Arap olduğunı söylüyordun ama ben seninle tartıştıktan sonra evden çıktım ve senin anne-babanı sordum, meğer annen Nebt¹⁸⁶ soyundanmış!' de! Şüphən olmasın o tan yeri ağarmadan önce "yalan söylüyorsun" diyecek ya da bir kelime bile olsa konuşacaktır." Adam geldi ve karısına: "Ey Allah'ın düşmanı! Sen [50] Arap olduğunı söylüyordun, oysa ben evden çıktığımda senin anne-babanı soruşturdum. Ne duysam beğenirsin! Meğer annen Nebt soyundanmış!" Kadın dayanamayıp, "Allah'a yemin olsun ki sen yalan söylüyorsun!" dedi ve konuşmuş oldu.

185 Böylece her ikisi de söze ilk başlayan olmadıklarından yeminlerine sadakat göstermiş olurlar.

186 Hz. Nuh'un oğlu Sâm'a kadar götürülen bir Acem kabilesidir. Babil hükümdarı Buhtunâsr'ın (Nebukadnezar) bu kabileden olduğu ifade edilir. Metindeki ifadeden anlaşıldığı kadarıyla bu kabileye mensubiyet en azından o bölgede hoşlanılmayan bir şeydir.

Sordum: Adam karısına “Benim evimden ebediyen çıkmaya-caksın. Çıkarsan üç talakla boş ol.” dese bu konuda meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Karısını bir talak ile boşar. Kadın, boşama sonrası beklemesi gereken süreyi (iddeti) doldurduktan sonra evden çıkar; peşinden kocası ile tekrar evlenir ve dilediği zaman eve girer-çıkır. Bundan sonra eve girip çıkmasıyla talak vaki olmaz.

Sordum: Koca karısına: “Benden izinsiz evden çıkarsan boş ol.” dese ona izin vereceğinden, sonra da izni olmaksızın tekrar tekrar evden çıkacağından böylece yemininin bozulacağından korksa bu konuda meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Karısına: “Artık tamamen dilediğin zaman evden çıkmana izin verdim.” der ve karısı ne zaman isterse evden çıkabilir.

Sordum: Adamın kardeşi ya da arkadaşı aleyhine söylediği sözler (gıybet/dedi-kodu) o kişiye (kardeşi veya arkadaşı) ulaşıyor. O da gelip sitem ettiğinde ve ayıpladığında kendisine: “Kendisinden başka İlah olmayan Allah’a yemin ederek diyorum ki Allah bu konuda benim senin için hiçbir şey söylemediğimi mutlaka biliyor.” dese ve bununla “Allah her şeyi biliyor.” anlamını kastetse [yemini bozulur mu?]

Dedi ki: Hayır, bozulmaz! Yemininde durmaktadır ve herhangi bir şey de gerekmez.¹⁸⁷

Sordum: Bir kimse “Vallahi ben kararlılıkla söylüyorum ki oturacağım ve ayağa kaldırılınca kadar da kalkmayacağım.” diye yemin etse de bununla “Allah Te’âlâ bana güç verip beni kaldırıncaya kadar...” anlamını kastetse [kalktığında] yemini bozulur mu?

Dedi ki: Yemininde durmuştur ve yemini bozulmamıştır.

Sordum: “Vallahi ben ancak bana başkasının rehberlik ettiği şeyi görürüm.” dese bununla da: “Ben Rabbimin gösterdiğini görürüm.” anlamını kastetse yemini bozulur mu?

187 Arapça ifadede kullanılan “mâ” olumsuzluk anlamına da gelmektedir. Bu durumda dinleyenin “Benim senin hakkında hiçbir şey söylemediğimi Allah biliyor.” ifadesinde konuşan: “Senin hakkında ne söylediğimi Allah biliyor.” anlamını kastetmekte böylece hem doğruyu söylemekte hem de muhatap ile arasında ortaya çıkacak tatsızlığı önlemektedir.

Dedi ki: Yemininde durmuştur ve yemini bozulmamıştır.

Sordum: Bir kimse cariyesine “Seni dövmeden bir yiyecek tadarsam ya da bir şey içersem Allah rızası için hürsün.” dese de bunu duyan cariye kaçsa, bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Cariyesini küçük oğluna veya küçük kızına bağışlar, sonra söz konusu yiyeceği yer ve cariyesi de azat edilmiş olmaz.

Sordum: Şayet cariye büyük oğluna bağışlasa ya da ona sat-sa sonra (söz konusu yiyeceği) yese hüküm ne olur?

Dedi ki: Yeminini bozmuş olur ve cariyesi azat olur. Çünkü cariye mülkiyetinden çıkmamıştır. Zira böyle bir bağış ve satış batıl olduğundan, geçerlilik kazanmadığından (söz konusu yiyeceği) yediğinde cariye mülkiyetinden çıkmadığı için azat olmuş olur.

Dedi: Yahya Ebû Zekerıyyâ es-Seylahînî (ö.210/825) → el-Hâris b. Ubeyd el-Ayyâdî el-Basrî → Âmir el-Ahval: Mekkeli bir kadın hacc için *âfâkî*¹⁸⁸ olarak ihrama girse, Safa-Merve arasında sa'yini yapsa sonra kocası ile aralarında bir tartışma çıksa da kocası ona: “Haccını tamamlarsan boş ol.” dese Yahyâ der ki: “Bununla Arafat vakfesini kastetmektedir.”; bu durumda sonuç ne olur diye Atâ'ya soruldu, o da şu cevabı verdi: “Niyetini umreye çevirir ve mukim olur.”

Nikâh

[51]

Nikâh Konusunda Darlıktan Meşru Çıkış Yolları

Ebû Hanîfe'ye şöyle bir soru sorulur: Bir kadına kocası: “Benden muhâla'a¹⁸⁹ istersen ve ben de bu teklifi kabul etmez isem üç talakla boş ol.” der. Kadın da: “Geceden önce ben de sana bu teklifi yapmaz isem cariyem hür olsun.” şeklinde karşılık verir. Sonra ikisi birlikte Ebû Hanîfe'ye gelirler. Ebû Hanîfe kadına: “Sen kocandan muhâla'a iste!” der kadın da kocasına: “Senden muhâla'a istiyorum.” şeklinde teklifini yapar. Bu defa Ebû Hanîfe adama dönerek ondan: “1000 (bin) dirhem karşılığında muhâ-

188 Âfâkî, Mîkât sınırları dışında oturanlar için kullanılan bir kavramdır ve Mekkeliler için âfâkî olarak ihrama girmek daha faziletlidir.

189 Karı-kocanın belli bir bedel mukabilinde anlaşmaları yoluyla evliliklerine son vermeleri.

la'a teklifini kabul ettim." demesini ister. Koca da bunu söyler. Ebû Hanîfe kadına: "Kabul etmediğini söyle!" der ve Kadın: "Kabul etmiyorum" der. Ebû Hanîfe bu defa kadına şöyle söyler: "Kalk kocanı al git! Artık her ikiniz de yemininizde durdunuz ve yemininiz bozulmadı."

Ebû Hanîfe'ye şöyle bir soru sorulur: "İki erkek kardeş, iki kız kardeş ile evlenmiştir. Kardeşlerden her birisi yanlışlıkla diğ­gerinin nikâhlısı ile zifafa girmiştir ve bu da sabah ortaya çıkmış­tır." Bu olay Ebû Hanîfe'ye anlatılır ve kendisinden çözüm istenir. Ebû Hanîfe: "İki erkek kardeşin her birisinin nikâhlı oldukları eşlerini boşamalarını ve onların yerine zifafa girdikleri kadın­larla nikâhlanmalarını söyler. Boşanır boşanmaz hemen yeniden evlenmeleri de caizdir. Çünkü kadınlardan her biri zifafa girdik­leri kişiden dolayı beklemeleri gereken iddet süresi içindedirler. Onu nikâhlayan erkekten boşanması durumunda ise iddet bek­lemeleri gerekmez."¹⁹⁰

Muhammed der ki: Konuyla ilgili bize bir hadis ulaşmıştı. Ancak biz o hadisi sıhhat açısından kusurlu bulduk.

Sordum: "Kadın bir adam ile evlenmek istiyor. Ancak ada­mın daha sonra üzerine başka bir kadınla evlenip kendisiyle il­gilenmeyeceğinden korkuyor. Böyle bir durumda kadın dilediği zaman kendisini boşayabilmesi için "işin elindedir/kendini bo­şayabilirsin" diye bir söz alıp kendisini güvenceye almak istiyor. Kocasını kendisine ilgisiz kaldığında kadın nasıl bir güvence ve meşru çıkış yolu ile kocasından ayrılabilirsin?"

Dedi ki: "Koca: 'Seninle evlendiğimde dilediğin zaman işin elindedir/kendini boşayabilirsin.' der. Kocanın ilgisizliği ortaya çıktığında da boşama yetkisi elindedir. Dilerse kendini boşar, di­lerse boşamaz."

Sordum: "Yine aynı şekilde kocasının gâib¹⁹¹ duruma düşme­inden ve nerede olduğunu bilemeyeceğinden korksa aynı çıkış yolu uygulanabilir mi?"

190 Çünkü nikâhtan sonra ama zifaftan önce vuku bulan talaktan dolayı iddet yoktur.

191 Gâib: Hayatta olduğu bilinmekle birlikte nerede olduğu bilinmeyen kişi. Hayatta olup olmadığı bilinmeyen kişiye ise *meftûd* denir.

Dedi ki: “Evet! Koca bu ifadeyi söyler ve talak yetkisini karısının eline verir. Koca gâib duruma düştüğünde karısı dilerse kendisini boşar, dilerse boşamaz. Takdir kendisine aittir. Bu onun için aradığı konuda bir güvencedir.”

Vasi ve Vasiyet

[52]

Vasi ve Vasiyetle İlgili Darlık Durumunda Meşru Çıkış Yolları

Sordum: Vasi ölen kimse lehine bir tanıklıkta bulunsa, onun böyle bir tanıklığı geçerli olur mu?

Dedi ki: Hayır, geçerli olmaz.

Sordum: Aynı şekilde vekil, vekili olduğu konuda müvekkilinin lehine tanıklıkta bulunsa, bu geçerli olmaz değil mi?

Dedi ki: Evet, geçerli olmaz.

Sordum: Vasi tanıklık ettiğinde ölen kişinin mirasçıları yetişkin olsa da onun adil olan başka birisiyle birlikte tanıklığı geçerli olmaz değil mi?

Dedi ki: Evet! Böyle bir durumda onun tanıklığının geçerliliği olmaz.

Sordum: İki vasi, ölünün büyük olan oğlu lehine birisinden alacaklı olduğuna tanıklık etse geçerli olur mu?

Dedi ki: Evet, olur!

Sordum: Oğlan küçük ise tanıklıkları geçerli değildir değil mi?

Dedi ki: Evet, geçerli değildir.

Sordum: İki vasi kendisine gelerek “Ölünün hakları konusunda bizim tanıklıklarımız var.” dediklerinde kadının nasıl davranması uygun düşer ve bu konuda meşru çıkış yolu nedir?

Dedi ki: Onlar henüz vasiyeti kabul etmemişlerse kadını o ikisini vasiyetten çıkarır ve yerine iki yeni vasi tayin eder. Bundan sonra vasilerin ölü için ve büyük ya da küçük olsun varisler için tanıklıkları geçerli olur. Şayet vasiyeti kabul ederlerse tanıklıkları geçerli olmaz ve kadını onları vasilikten çıkarmaz.

Sordum: İki vasi üçüncü bir şahsın (ecnebî/mirasçılar dışında) ölmüş olan kişide alacağı olduğunu bilseler de bunu ödese-ler sonra da ödedikleri bu borcun meşruiyetine ve ölen kişide ödenmesi gereken bir hak/borç olduğuna tanıklık etmek üzere gelseler hüküm nasıl olur?

Dedi ki: Böyle bir durumda tanıklıkları geçerli değildir ve ödedikleri malı tazmin ederler. Şayet bahse konu olayda malı ödemedi- den önce tanıklıkta bulunurlarsa tanıklıkları geçerlidir.

Sordum: Peki ölen kişi bir adama vasiyette bulundu diye ta- nıklık yapsalar o da bunun gibi midir?

Dedi ki: Evet!

Sordum: İki vasi vasiyeti kabul edip sonrasında da vasilikten çıkmak istediklerinde böyle bir hakka sahip midirler?

Dedi ki: Hayır!

Sordum: Vasilikten çıkabilmeleri için nasıl meşru bir çözüm yolu bulunabilir?

Dedi ki: “Şunun dışında bir çözüm yolu yoktur: “İsterlerse ölünün vesâyeti konusunda kendi yerlerine geçecek birisini ve- kil tayin ederler.” Bu durumda (vasilikten) çıkmaları caiz olur.

[53] **Sordum:** Bir hasta falanı Kûfe'deki, falan adamı Şam'daki, bir diğerini Hicaz'daki mal varlığı için vasi tayin etmek istese bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet. Ebû Hanîfe ve öğrencisi Ebû Yûsuf'un görüşü- ne göre her üçü de vasisidir.

Ebû Hanîfe'ye göre bu üç vasiden herhangi birisi diğer ikisi- nin vekâletlerini almadıkça veya bu ikisinin huzurunda olmadık- ça veyahut da rızalarına başvurmamakla ölüye ait herhangi bir şeyi satma, satın alma, alacağı tahsil etme yetkisine sahip de- ğildir.¹⁹² Ebû Yûsuf ise şöyle demektedir: Bu üçünün her birisi vasi tayin edildikleri alanda tek başlarına hareket etme yetkisine sa- hiptirler. Satış akdi de böyledir. Bu üç vasiden herhangi birisi di-

192 Her bir vasi üç yerdeki mal varlığının bütünü için vasisidir. Züfer de bu gö- rüştedir. Bk. Hassâf, s. 102.

ğer ikisinin vekâletlerini almadıkça veya onların hazır bulunduğu bir ortamda olmadıkça veyahut da rızalarına başvurmamakla ölünün terikesinden herhangi bir şeyi satma yetkisine sahip değildir. Bu Ebû Hanîfe'nin görüşüne göredir. Ebû Yûsuf der ki: Vasilerden her birisinin kendi başına yapmış olduğu alım-satımı geçerlidir (caiz).

Sordum: Ayrı ayrı üç şehirdeki her bir vasinin bulundukları mahalde diğer ikisinden bağımsız olarak vesayet yetkilerini kullanabilmeyi istemeleri halinde hasta ve vasiler için meşru çıkış yolu ve güvence nasıl bulunabilir?

Dedi ki: Bu konuda ancak tek bir çözüm yolu vardır, o da şudur: 'Bu üçünün de söz konusu bütün şehirlerde ölünün bıraktığı mal varlığının tamamı için vasisi olduğuna dolayısıyla bunlardan birisi ya da ikisi gâib olur ya da ölürse geriye kalan kişinin bütün şehirlerde ölünün bıraktığı mal varlığının tamamında vasi olduğuna şahit tutar. Ne zaman bu vasilerden birisi hazır bulunsa o tek başına vesayet yetkisini kullanır. Bu durumda takasa girebilir, satabilir, mirasçılar adına bir malı teslim alabilir, satın alabilir. Böyle bir yola başvurduğunda vasilerden her birisi bulunduğu şehirde ya da başka bir şehirde diğer vasilere gerek kalmaksızın tek başına ölenin malını teslim alabilir, istediği malı satabilir.

Sordum: Adamın biri vasiyette bulunsa ve: "Şahit olun! Eğer ölürsem falan adam benim vasimdir. Şayet falan kabul etmezse -diğer bir kişiye işaret ederek- falan vasimdir" dese hüküm nasıl olur?

Dedi ki: Anlatıldığı haliyle bu işlem bize göre geçerlidir (caiz); fakihlerden bazısının bunu bilmediğinden emin değilim!

Sordum: Farklı düşünen fakihlerden/kadıllardan birisi çıkıp da bu işlemi reddetmemesi için bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir ve hasta bu konuda kendisini nasıl güvenceye alabilir?

Dedi ki: Her ikisinin de vasisi olduğuna ve aralarından birinin bunu reddetmesi diğerinin kabul etmesi durumunda kabul edenin tek başına vasi olacağına şahit tutar. Dilerse de kabul etmeleri durumunda her ikisinin birlikte vasi olacağına şahit

tutar. Şayet her ikisi de kabul ederlerse onun vasisi olmuş olur. Bunlardan her birisi diğerinin yerine tek başına satar, satın alır, borç öder, davada taraf olur, vekâlet verir. Bütünüyle bahsedilen şeyler caiz olur.

[54] **Sordum:** Hasta, birisini Kûfe'deki mal varlığı için, diğerini Hicaz'daki mal varlığı için vasi tayin etse de ölse hüküm nasıl olur?

Dedi ki: Her ikisi de ölünün Kûfe ve dışındaki bütün mal varlığı (terike) için vesayet yetkisine sahiptirler. Bunlardan birisi diğer vasi olmadan birisinden bir şey talep edemez, bir şey satamaz.

Sordum: Vasilerden birisi diğerine kendi görüşüne göre hareket edebileceği konusunda vekâlet verse ve bu bağlamda Hicaz'da bulunan Kûfe'de bulunanı bir şey alıp-vermesi, uygun gördüğünü satabilmesi için vekil tayin etse, Kûfe'deki de kendi görüşüne göre hareket etmesi, uygun gördüğünü satabilmesi, bir şey alıp-vermesi için Hicaz'da bulunanı vekil tayin etse bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Bir adam birisini vasi tayin etse, sonra aradan zaman geçse de bir başkasını daha vasi tayin etse hüküm ne olur?

Dedi ki: Birincisi de ikincisi de beraberce vasidirler.

Sordum: Sizin dışınızda sadece sonuncusunun vasi olduğunu savunan var mı?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Adam birisine vasiyette bulunmak istese, daha öncesinde bunun dışında birilerine yaptığı vasiyetleri bulunsa da o günden önceki bütün vasiyetlerini iptal etmek istese bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu ve güvenli bir yöntem bulunabilir?

Dedi ki: Dilediğini dilediğine vasiyet eder, vasilerinin adlarını belirler ve bundan önceki bütün vasiyetlerini iptal ettiğini, elindeki belgede zikrettiği vasiler dışındaki bütün vasilerini vasiyetten çıkardığını da zikreder, buna şahit tutar ve vasiyetin tarihini kaydeder.

Sordum: Bir adam çıktığı şu yolculukta “şayet ölürse kölesinin özgürlüğüne kavuşmasını vasiyet etmek istese” ne yapması lazımdır?

Dedi ki: “Çıktığım şu yolculukta şayet ölürsem falanca hürdür.” der.

Sordum: Efendisi yolculuktan dönmeden önce bu kölesini satabilir mi?

Dedi ki: Evet, satabilir!

Sordum: Vasi bazı kadıların¹⁹³ bilgisizliğinden korksa ve onların ölünün terikesinden kendilerine ulaşan mal varlığının bir kısmından sorguya çekeceğinden sonrasında da vasiden söylediklerine, varislerin ihtiyaçları için harcadıklarına, ödediği borçlarına ilişkin delil isteyeceğinden korksa nasıl davranması gerekir?¹⁹⁴

Dedi ki: Vasi terikenin satışını, borcu ödemeyi, varislere yapılacak harcamaları kendisi dışında üstelenecek birisini belirler. Terikeden kendisine ulaşan bir şey için şahit tutmaz. Bu durumda kadının kendisini sorgulamasına bir yol kalmaz.¹⁹⁵

Sordum: Eşya ancak vasinin emri ile satılmış, borç onun emri ile ödenmiş ise kadı da vasiden borcu ödemediğine, terikeden kendisine bir şey ulaşmadığına, terikeyi satmadığına, terikeden bir şeyin satılması konusunda birisini yetkilendirmediğine, terikede tasarrufta bulunması için birisini vekil tayin etmediğine yemin etmesini istese onun nasıl hareket etmesi gerekir?

193 Metinde “fakihler” ifadesi kullanılmaktadır. Fakih, fıkıh ilmini bilen âlimler için kullanıldığından ve yargı görevini yürüten kadılar olduğundan tercümede “kadılar” ifadesi tercih edilmiştir. Nitekim Hassâf’ın *Kitâbü'l-Hiyel*’indeki ifade de “kadılar” şeklindedir.

194 Vasi emindir, ölenin yerine geçmiştir ve yaptığı iş gönüllülük esasına dayalı bir iyiliktir (teberru’). İhtimali durumlarda onun sözüne itibar edilir. Dolayısıyla onu, tasarrufları sebebiyle sorgulamaya gitmek bilgisizlik/cehalet ifadesi olarak kabul edilmiştir. Ancak bazı kadılar ihtiyaten vasilerin tasarruflarını sorgulama yoluna gitmişlerdir. Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, XXX, 226.

195 Bu durumda kadı kendisini sorgulamaz. Çünkü ölenin terikesinden kendisine bir şey gelmemiş ve terikede bizzat kendisi bir tasarrufta bulunmamıştır. Bk. Serahsî, XXX, 226.

[55] **Dedi ki:** Vasi burada bir haksızlığa uğramış ve terikede de usulüne uygun şekilde tasarrufta bulunmuş ise yemin etmesi istenen mevzu dışında bir başka şeye niyet ederek yemin etmesi caizdir. Şayet işi usulüne uygun şekilde yapmayıp haksız konumda bulunuyor ise başka bir şeye niyet ederek yemin etmesi caiz değildir. Ebû Yûsuf der ki: Ebû Hanîfe, Hammâd b. Ebî Süleyman'dan o da İbrahim en-Neha'î'den bize bu şekilde nakletti.

Sordum: Vasinin küçük veya büyük mirasçılar adına zekât ödeme yetkisi var mıdır?

Dedi ki: Hayır, yoktur! Şayet öderse zekâtı olarak verdiği malı tazmin eder.

Sordum: Aynı şekilde fıtır sadakasını (fitreyi) verme yetkisi yoktur değil mi?

Dedi ki: Evet, kıyasa göre böyledir. Ancak biz istihsan ilkesini esas alarak fıtır sadakasını tazmin ile yükümlü olmadığı görüşünü savunuyoruz. Yine vâris adına kurban kesmiş olsa şayet varis küçük ise bir şey tazmin etmesi gerekmez. Çünkü bu onun tüketebileceği bir yiyecektir. Yine baba da bu konuda aynen vasi gibidir. Baba ve vasi bulunmadığı zaman babanın babası olan dede de bunun gibidir.

Sordum: Vasi mirasçılara mallarını vermek ve onlara karşı az-çok her şeyden temiz (berî/borçsuz) olduğunu yazmak istese şu ikisinden hangisi daha sağlam bir yoldur: Elindeki mal varlığı üzerinde gerçekleşen her bir tasarrufu, bütün harcamalarını ve kendilerine verdiği her şeyi ayrıntılı şekilde tek tek yazması mı? Yoksa yaptıklarını tek tek saymaksızın genel bir ifade ile "az olsun-çok olsun yaptığı ne varsa bunları usulüne göre yapıp sorumluluğunun bulunmadığı (her şeyden temiz/berî/borçsuz olduğu)" şeklinde yazması mı?

Sordum: Yaptıklarını tek tek saymaksızın 'az-çok her şeyden temiz (berî/borçsuz olduğu)' ifadesini yazması kendisi için daha sağlam bir yoldur.

Sordum: Niçin?

Dedi ki: Çünkü ben daha sonra birisinin çıkıp terikeden alacak talebinde bulunacağına, bir başka mirasçının ya da vasiyet sahibinin (kendisine vasiyet edilen) gelip onun mirasçılara verdiğini söylediği şeyleri isteyeceğinden emin değilim!

Sordum: İnsanlarla iç içe olan bir adam var ve isteyenlere borç veriyor. Kendilerine de alacağını gösteren belgeler düzenliyor. Aynı zamanda kendisinin mirasçıları var. Bu şahıs, alacağını gösteren her bir belgeye vasisinin adını yazmak istiyor. Bu durumda nasıl hareket etmelidir?

Dedi ki: Belgenin sonunda “Falan oğlu falan kabul etmiştir ki bu belgede yazılı olan ve olmayan bütün alacakları tahsil etmek üzere ölümünden sonrası için falan oğlu falan onun vasisidir.” diye yazar. Ve yine sağ iken onun kendisinin vekili olmasını isterse: “Ve yine onu sağlığında iken alacaklarını tahsil ve davada kendisini temsil için vekil tayin etmiştir.” şeklinde yazar.

Sordum: Belge (sakk) iki adam lehine düzenlenmiş ve onda: “Falan ve falan kabul etmişlerdir ki ikisinden birisi gâib olur ya da birisi ölürse geriye kalan kişi bu belgede yazılı olan ve olmayan alacakları tahsil, alacak davalarında temsil konusunda onun vekilidir ve ölümünden sonra da yazılı olan ve olmayan alacaklar için diğerinin vasisidir.” şeklinde yazmışlar ise caiz midir?

Dedi ki: Caizdir.

Sordum: Bir adamın diğerinde bir alacağı (mal) olsa, alacaklı hastalansa da borçlusu için alacağını vasiyet etse (ölürsem borçtan kurtuldun/bana borcun yok dese) ancak hasta, mirasçılarının [56] bu vasiyeti geçerli kılmayacaklarından korksa; hasta çok mala sahip/zengin olsa ve bu alacağı vasiyetin geçerliliği için gerekli olan 1/3'lük dilimin içinde kalsa ama mirasçıların ölenin bu alacak dışında bir başka mal bırakmadığını söylemelerinden korksa bu konuda güvenli yol ve borçlu için meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Şayet hasta, falancada olan alacağının tamamını aldığına dair bir şahit tutarsa bu caizdir.

Sordum: Hasta: “Benim falancada hiçbir alacağım yoktur.” dese bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, olur!

Sordum: Hasta, kölesini azat etmek istese ve kendisinin malı olsa da köle 1/3'lük dilimin içinde kalsa, mirasçılarının da "ölenin azat olunan bu köle dışında başka bir şey bırakmadığını" söyleyeceklerinden korksa hasta, kölesi ile ilgili tasarrufunu nasıl sağlama alabilir?

Dedi ki: Hasta isterse kölesini güvendiği bir adama satar, parasını alır, peşinden parayı müşteriye bağışlar, sonra müşteri köleyi azat eder.

Sordum: Ölenin borcu olsa, borcunu karşılayacak ve artacak parası bulunsa, kölesini de 1/3'lük dilimden azat edecek olsa da hasta, malının saklanacağından sonra da mirasçılarının: "Kölesini azat etti. Başka da malı yoktur." dolayısıyla "Kölesi için ikrarı geçerli değildir; çünkü ondan parasını almıştır." diyeceklerinden korksa hüküm nedir?

Dedi ki: Eğer hasta olan efendi kölesi konusunda mirasçılarının bu tür bir tutumundan korkuyorsa, efendisi köleyi para karşılığında kendisine satar [kölenin kendi kendisine satışı onun azat edildiği anlamına gelir], parayı şahitlerin huzurunda/gözü önünde alır ve bu satışa onları şahit tutar, sonra hasta kölesinden aldığı parayı gizlice kendisine bağışlar.

Sordum: Kölenin efendisine ödeyebileceği parası yoksa nasıl bir yol izlenmelidir?

Dedi ki: Efendi kölesine gizlice parayı verir. Sonra köleyi kendisine satar ve şahitlerin gözü önünde parasını da alır. Peşinden efendisi kölesini ibra eder (aralarında alacak-verecek kalmadığını beyan eder) ve mirasçılar ile köle arasında bir bağ kalmaz.

Sordum: Efendi kölesini azat etmek istemiyor; ama kendisinde alacağı olan bir mirasçısına borcuna karşılık olarak satmak istiyor. Ancak mirasçının kendisinden alacaklı olduğuna dair bir delili bulunmasa nasıl güvenli bir yol bulunabilir ve bu konuda meşru çıkış yolu nedir?

Dedi ki: Hasta kendisine mirasçı olacak olan şahsa borcunu gizlice öder. Sonra köleyi bu mirasçıya belirledikleri ücret karşılı-

ğında satar, bu satışa da şahit tutar, parasını da şahitler huzurunda/şahitlerin gözü önünde alır. İşte bu işlem geçerli (caiz) olur.

Nikâh

[57]

Nikâh Konularında Darlıktan Meşru Çıkış Yolları

Sâlim b. Abdillâh b. Ömer → Dâvûd es-Saffâr → Kasım b. Mu'an → Ebû Yûsuf: Ona dedim:

Bir adam karısını üç defa boşasa, kadın gerekli bekleme süresini (iddet) doldursa, bir adam karı-kocanın talebi olmadığı halde üç talakla boşanan bu kadını kocasına helal kılmak amacıyla onunla evlense hüküm ne olur? sorusuna Sâlim: Bunu yapan sevap kazanır diye cevap vermiştir. Ebû Yûsuf der ki: Bu Ebû Hanîfe'nin görüşüdür ve biz de bunu benimsiyoruz.

Sordum: Bir adam bir kadın ile evlenmek istese, kendisine söz konusu kadın ile evlendiğinde eşini evinden çıkarmama şartı koşulsa ve bu konuda kendisinden güvence istense, bu güvenceyi boşama ve köle azadı (evden çıkarsan boş ol ya da kölen azat olsun) dışında bir yol ile sağlamak için nasıl sağlam bir yol izlemeli ve güvenli bir yol bulmalıdır?

Dedi ki: Adını koydukları bir mehir üzerinden kadın ile evlenir ve kadına bu mehir ile evliliğini kendisini şehirden çıkarmama şartıyla yaptığını söyler. Şehirden çıkarmama konusundaki şarta riayet etmeme durumunda kadın ile konuşup anlaştıkları mehrin daha yükseği olan emsal mehrinin tamamını ödemeyi taahhüt eder.

Sordum: Kadın ile evlendikten sonra onun üzerine bir başka kadınla da evlilik yapacağından korksalar da bir başka kadın ile evlenmemesini şart koşarsalar, o da onun üzerine bir başka kadın ile evlenmemek şartıyla belirledikleri mehir ile [mesela 1000 dirhem mehir ile] evlense ama başka bir kadın ile evlenirse kadına şu kadar dirhem [mesela 2000 dirhem] olan emsal mehrini vermesi şart koşulsa, koca da bunu kabul etse hüküm nedir?

Dedi ki: Anlattığım şekilde bu şart geçerlidir.

Sordum: Bir adam kızını kölesi ile evlendirse ve peşinden ölse nikâh fasit olmuş değil midir?

Dedi ki: Evet, tabii ki fasit olmuştur. Çünkü kız, babasından miras kalan kocasına [köle] belli bir pay ile mirasçı olmuştur.

Sordum: Efendi (kızın babası) ölümünden sonra nikâhın fasit olmaması için nasıl bir yol izlemelidir?

Dedi ki: İsterse kölesini bir adama satar ve parasını alır. Bundan sonra ölürse nikâh fasit olmaz.

Sordum: Efendi kölesini satmak yerine onunla kitabet akdi (belli bir bedel ödediğinde hürriyetine kavuşacağına dair akit) yapmak istese de sonra ölse nikâh fasit olur mu?

Dedi ki: Hayır, fasit olmaz.

Sordum: Bir adam, efendisi kendisi ile zifafa girmemiş bir cariye satın alıyor. Efendisi söz konusu cariyeyi müşteri teslim aldıktan sonra fakat müşteri yanında iken hayız görmezden önce boşuyor. Bu durumda cariyeyi bir hayız süresi beklemeden (istibrâ') satın alan kişi onunla zifafa girebilir mi?

Dedi ki: Evet, [girebilir!]

[58] Bir adam "Falan kadınla nişanlanır (evlenme teklifinde bulunur) veya onunla evlenirsem, o kadın da bunu kabul ederse üç talakla boştur." dese, bu kişi o kadınla nişanlanır ya da evlenirse yemini bozulmuş olmaz [onunla evlenebilir ve evlendiğinde kadın boşanmış olmaz]. Şayet yemin eden şahıs nişanlanmadan önce evlenirse bu konu kadına ulaştığında onun evlenme isteğini kabul edip nikâha onay verirse üç talakla boşanmış olur ve anlaştıkları mehrin yarısına hak kazanır.¹⁹⁶ Bir adam, evli olup da kocasının cinsel ilişkiye girmedeği bir cariyeyi satın ve teslim alsa, peşinden de kendisinden satın aldığı kocası onu boşasa sa-

196 İki konu arasındaki fark şudur: "Birincide iki şart (nişanlanma ve evlenme) arasına "ev (veya)" edatı ile seçenek getirilince iki şarttan birisi ile yemin çözülmüş olur. Önce nişanlanırsa kadın henüz nikâh yokken yemin çözülmüş olur. Bundan sonra evlendiğinde yemin ortadan kalktığı için boşama vaki olmaz. İkinci durumda ise o kadın ile nişanlanmadan doğrudan evlendiği için yani haber ulaşıp da kadın bunu kabul ettiğinde onun üç talakla boş olmasının sebebi gerçekleşmiş olur. Çünkü boşanma evlenmeye bağlanmıştır. Yani şart evliliktir. Bu da kadının evlenme isteğine onay vermesiyle tamamlanmıştır. Kadının adamın nikâhına girmesiyle boşama şartı gerçekleştiğinden kadın boş olmuş olur (Serahsî, *el-Mebsût*, XXX, 229).

tın alan, bir hayız süresini doldurup temizlenmesi (istibrâ') için beklemesine gerek olmadığından onunla cinsel ilişkiye girme hakkına sahiptir. Şayet koca, cariyeyi sattıktan sonra ama müşteri onu teslim almadan önce boşasa, satın alan bir hayız bekleyip temizlenmesi gereken süreyi doldurmadıkça onunla cinsel ilişkiye girme hakkına sahip değildir.

Bir adam bir cariye satın alsa da onu teslim almadan kölesi ile evlendirse, sonra satın alan onu teslim alsa peşinden de köle zifafa girmeden cariyeyi boşasa, cariye hayız görmemiş olsa bu durumda satın alan şahıs Ebû Yûsuf'un görüşüne kıyasla bir hayız bekleyip temizlenmesi gereken süreye gerek olmaksızın onunla cinsel ilişkiye girme hakkına sahiptir. Bir adam evlendirme yetkisine (velayet) sahip olduğu bir kadın ile kendisi evlenmek istiyor. Ancak kadın şahitlik yapacak erkeklerin önüne çıkıp görünmek istemiyor. Bu durumda kadının velisi olan erkeğe kendisini onunla evlendirmek üzere vekâlet vermesinde ve sonrasında adamın şahitlerin huzuruna çıkıp onları nikâha şahit tutmasında bir sakınca yoktur.¹⁹⁷

Sordum: Bir adam karısını üç talakla boşasa da bir başka adam gelip boşanmış olan bu kadınla beklemesi gereken süreyi doldurduktan (iddet) sonra evlense ve onunla zifafa girip cinsel ilişkide bulunduktan sonra bu kadını boşasa, kadın ikinci kocanın boşaması sonrası beklemesi gereken süreyi (iddet) tamamlasa ilk kocası onunla evlenebilir mi?

Dedi ki: Evet, evlenebilir.

Sordum: Şayet kadın evlendiği bu ikinci kocasına: "Benimle evlen ve ilk kocama beni helal kıl." veya ilk koca ikinci kocaya: "Bu kadın ile evlen ve onu bana helal kıl." yahut ikinci koca kadına: "Seni ilk kocana helal kılmak için seninle evleniyorum." sözlerini demiş olsalardı kadın ilk kocasına helal olur muydu?

Dedi ki: Onlardan herhangi birisi bu sözleri söyleyecek olursa bu ikinci nikâh ile kadın ilk kocasına helal olmaz.

¹⁹⁷ Bu durumda adam, kadının velisi, vekili, onu kendisi ile evlendirmeye yetkili ve sonunda da kocası olmuş oluyor.

Sordum: Bir adam Kûfe'de bir kadın ile evlenmeyeceğine yemin etse de Kûfe'de onu vekili evlendirse [yeminini bozmuş olur mu?]

Dedi ki: Evet, bozmuş olur!

Sordum: Bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Kadın kendisini evlendirmek üzere bir adamı vekil tayin eder. Sonra kadının vekili ve koca ya da kocanın vekili Hîre'ye ya da başka bir şehre çıkarlar; Kûfe'nin son evlerinin bulunduğu sınırdan çıktıktan sonra adam evlenir. Böyle yaparlarsa yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Bir adam aralarında denklik bulunan bir kıza evlenme teklifinde bulunuyor. Ancak o sırada kızın hazırda bulunan bir velisi yoktur. Bu durumda kızın taliplisi olduğu bu adam ile kendisini evlendirmesi için birini vekil tayin etmesinde bir sakınca var mıdır?

Dedi ki: Bunda bir sakınca yoktur. Ali'den bize ulaştığına göre kendisi velisinden izinsiz evlenen bir kızın nikâhına onay vermiştir. Biz de bu görüşü benimsiyoruz.

[59] **Sordum:** Bir adam bir kıza talip olsa, kız kocasının üzerine evleneceğinden/kuma getireceğinden ya da onu yaşadığı şehirden çıkaracağından korksa da onunla yüksek bir mehir üzerinden evlense, buna da şahit tutsa, koca mehirin bir kısmını ödese bir kısmını borçlansa sonra da onu şehirden çıkarmak ya da onun üzerine evlenmek istediğinde kadın da kocasından mehirin kalan kısmını almak üzere girişimde bulursa buna ne dersin?

Dedi ki: Bu kadının hakkıdır.

Sordum: Bir adam "Falan kadınla evlenirsem o boştur." demiş olmaktan korkmaktadır; ancak "Üç talakla boştur." dememiştir. Daha sonra bu kadınla da evlenmek istemektedir. Ne yapmalıdır?

Dedi ki: Onunla evlenir, peşinden onunla ikinci defa evlenir. Şayet evlendiği kadının talakı üzerine yemin etmiş ise ilk evliliğiyle yeminini bozmuş [kadın boşanmış] sonra da nikâhı yenilemiştir. Buna göre ikinci evlilik ile yeminin bir alakası kalmaz.

mıştır. Ortada yemin kalmayınca da ikinci evlilik bundan zarar görmez.

Sordum: Bir adamın bir cariyesi olsa, onunla anlaştıkları bedeli ödediği takdirde azat olacağına dair bir sözleşme yapsa (kitabet akdi), sözleşme sonrası cariyeye o bedeli ödemededen efendisinin onunla cinsel ilişkiye girmesi helal olur mu?

Dedi ki: Hayır!

Sordum: Helal olabilmesi için nasıl bir yol izlenmeli?

Dedi ki: Bu cariyeyi küçük ya da büyük oğluna bağışlar (ta-sadduk) ve ona teslim eder; sonra oğlu cariyesini babası ile evlendirir, peşinden de kitabet akdi yapar.

Sordum: Oğlu küçükse babasının onun cariyesi ile evlenmesi geçerli olur mu?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Baba evlendikten sonra cariyeye ile bedeli karşılığında azat olma sözleşmesi (kitabet akdi) yapabilir mi?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Baba küçük oğlunun cariyesi ile evlense de sonra cariyeye ile belli bir bedel karşılığında azat olacağına dair sözleşme (kitabet akdi) yapsa ve (cariye) ondan bir çocuk doğursa çocuğun durumu nedir?

Dedi ki: Hürdürler.

Sordum: Azat sözleşmesi yapmış olan cariyeye çocuğunu doğurduktan sonra bu bedeli ödemekten aciz duruma düşmüşse efendisinin babasının ümm-i veledi olur mu?

Dedi ki: Hayır, olmaz! Oğul ne zaman isterse cariyeyi [istediği birine] satabilir. Doğan çocuk ise hürdür.

Sordum: Cariye azat olma bedelini ödemekten acze düştüğünde mevcut haliyle nikâh sahih midir?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Cariye babaya ait ise ve baba onunla cinsel ilişkiye girip cariyesinin hamile kalmasından ve bundan da bir çocuk

doğurmasından dolayısıyla da (ümm-i veledi olan) cariyeyi sata-mayacağından korksa bu durumda cariyeyi küçük ya da büyük oğluna satıp sonra oğluna ait olan bu cariye ile evlenmiş olsa da bundan çocuk doğsa bu çocuk hür olur mu?

Dedi ki: Evet! Soy yakınlığı (karabet) sebebiyle olur.

Sordum: Cariye ümm-i veledi¹⁹⁸ olur mu?

Dedi ki: Hayır, olmaz! Ama cariye oğluna aittir. Dilediği za-man onu satar ya da onunla ilgili uygun gördüğünü yapar.¹⁹⁹

Sordum: Efendi kölesinin bir cariye edinmesine ve mülkiyet yoluyla onunla cinsel ilişkiye girmesine izin verse köle bu hakka sahip olur mu?

Dedi ki: Hayır, bu helal olmaz! Kölenin cinsel ilişkiye girmesi ancak nikâh yoluyla mümkün olur.

[60] **Sordum:** Efendisi köleye “Satın alacağın bütün cariyelerle ev-lenmene izin verdim.” dese köle de bir cariye satın alsa ve borcu-nu ödese sonra da onunla evlense ne dersin?

Dedi ki: Bunu yapabilir ve nikâhı caizdir, sahihtir.

Sordum: Bir adam kölesine belirlediği/adını koyduğu bir şeyi satın alması için izin verse bu, efendinin kölesine ticaret yapması [genel] için izin verdiği anlamına gelir mi?

Dedi ki: Hayır!

Sordum: Efendi kölesine “Satın alacağın bütün cariyelerle evlenmene izin verdim.” dese köle de bir cariye satın alsa ve bor-cunu ödese sonra da onunla evlense bu caiz midir?

198 Ümm-i veled: Efendisinden çocuk doğuran cariye demektir. Bu cariye hür-riyetini güvenceye almış olur ve cariye olarak kaldığı sürece satılamaz, hibe vb. hukuki işlemlere konu olamaz. Efendisinin ölümü ile de doğrudan özgürlüğüne kavuşur.

199 el-Asf'daki ifade şöyledir: Sordum/Dedim: Ne dersin? Bir adamın bir cariyesi olsa onunla cinsel ilişkiye girmek istese ama cariyesinin hamile kalmasından ve bundan da bir çocuk doğurmasından dolayısıyla da (ümm-i veledi olan) cariyeyi satamayacağından korksa bu durumda nasıl hareket etmesi gerekir? Cevaben dedi ki: Cariyeyi küçük ya da büyük oğluna satıp sonra oğluna ait olan bu cariye ile evlenir. Sordum/Dedim: Cariye ondan çocuk doğurduğunda çocuk hür olur mu? Cevaben dedi ki: Evet, olur! Yakınlık sebebiyle azat ederler. Dedim/Sordum: Cariye ümm-i veled olur mu? Cevaben dedi ki: Hayır, ol-maz! Ama dilediği zaman satabileceği bir cariyedir (IX, 442).

Dedi ki: Evet, caizdir!

Sordum: Onun cariye edinip mülkiyet yoluyla cinsel ilişkiye girmesine izin verse caiz midir?

Dedi ki: Onun bu izninin bir geçerliliği yoktur].

Sordum: Bir köle efendisinden izin almaksızın bir kadın ile evlense sonrasında efendisinden onun evlenmesine izin çıksa ve izin vermeden önce yaptığı bu nikâha onay vermiş olsa bu geçerli midir?

Dedi ki: Evet, bu geçerlidir. Bunun geçerli olmadığına dair başka bir görüş de vardır. Bu da Züfer'in görüşüdür.

Sordum: Bir adam bir cariyesini oğlu ile evlendirmek istese de öldüğünde nikâhın fasit olacağından korksa -çünkü adam/ efendi öldüğünde oğlu miras yoluyla cariyeden bir paya sahip olacağından nikâh fasit olacaktır- bu konuda meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Baba/Efendi cariyesini evlendirmek istediği oğlunun kardeşlerine satar sonra da bu oğlu söz konusu cariye ile evlenir. Sonrasında çocuk doğarsa hürdür.

Sordum: Bir adam şu cariyesini kölesi ile asla evlendirmeyeceğine dair yemin ediyor. Sonra da ikisini evlendirme durumu hâsıl oluyor. Yeminini bozmadan bunu halletmek istese bu konuda meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Kölesini ve cariyesini beraberce bir adama satar ve onları kendisine teslim eder. Satın alan kişi de bu ikisini evlendirir. Peşinden de yemin etmiş olan önceki sahipleri o ikisini satın alır. Bu durumda cariye kölenin eşi olmuş olur ve yemin eden de yeminini bozmamış olur.

Şirketler

Şirketler Konusunda Darlıktan Meşru Çıkış Yolları

Sordum: "İnan" (eşitlik şartı bulunmayan ortaklık) üzere ortak olan Abdullah ve Zeyd, borçlu birinin (msl. Ahmet'in) isteği üzerine ikisi birden onun bir adama (msl. Ali'ye) olan borcuna kefil olsalar, şu şartla ki Abdullah o borcu ödediğinde ortağı

Zeyd'e ve asıl borçluya (Ahmet'e) dönebilecek; şayet alacaklıya (Ali'ye) borcu ödeyen Zeyd ve asıl borçlu (Ahmet) ise Abdullah'a rücu edemeyecektir. Bu konuda çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Zeyd alacaklının (Ali'nin) asıl borçludaki (Ahmet'te-
[61] ki) alacağına kefil olur. Bundan sonra Abdullah gelir; o, Zeyd ve asıl borçluya (Ahmet'e) ikisinin isteğiyle kefil olur. Şayet Abdullah borcu öderse Zeyd'e ve asıl borçluya (Ahmet'e) dönebilir; Zeyd ve asıl borçlu (Ali) ödemiş ise ödedikleri konusunda Abdullah'a rücu edemezler.

Sordum: İki adamın mal alıp satmak üzere birisinin 100 dinar, diğerinin 1000 dirhem getirerek ortaklık kurmalarına ne dersin?

Dedi ki: Bu caizdir.

Sordum: Ortaklık kurulduktan sonra iki maldan birisi [dinar veya dirhem] zayı olursa ne dersin?

Dedi ki: Zayı olan mal ortaklardan kime ait ise özellikle onun hesabına zayı olmuştur. Zayı olan mal için diğer ortak kendisine bir şey ödemez.

Sordum: İki kişi ortaklık kurar ve iki maldan birisi zayı olursa, zararı da ortaklaşa üstlenmek isterlerse bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Dirhemi olan ortak, dinarı olan ortağından dirhemlerin yarısına dinarlarının yarısını satın alır ve karşılıklı olarak birbirlerinden teslim alırlar; bundan sonra bahsedildiği şekilde ortaklık kurarlar.

Sordum: Birisinin 5000 dirhem karşılığında diğerinin de 1000 dirhem karşılığında malı var. Bu iki kişi bu malları üzerinden ortaklık kurmak isteseler ne dersin?

Dedi ki: Eşya/mal üzerinden ortaklık kurmak caiz değildir.

Sordum: Bu iki kişinin mevcut malları ile ortak olabilmeleri için nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: 5000 dirhem değerinde malı olan kişi, diğer arkadaşından onun malının 5/6'sını 5000 dirheme denk olan kendi

malının 1/6'sı karşılığında satın alır. İkisi bunu yaptığında sermayeleri oranında ortaklık kurmuş olurlar ve malı 1000 dirheme denk olanın bütün malın 1/6'sı, diğerinin de 5/6'sı oranında payı olmuş olur.

Sordum: İki kişi, birisi bir cariyeye satın aldığı anda diğeri ile o cariyede yarı yarıya ortak olacaklarına anlaşılsalar bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet!

Sordum: O iki ortaktan birisi bir başkasına kendisinin bulunmadığı bir yerde kendisi adına o cariyeyi satın alması için vekâlet verse diğer arkadaşının bu cariyede bir ortaklığı olur mu?

Dedi ki: Hayır!

Sordum: Niçin?

Dedi ki: O bizzat kendisi satın alırsa ortaklık söz konusu olur. Başkası satın aldığı anda onun huzurunda satın almamış ise cariyede ortaklığı olmaz.²⁰⁰

Sordum: O ikisi, birisinin satın alması halinde diğerinin de o cariyede ortak olacağı konusunda anlaşılsalar, sonra onlardan birisi cariyenin efendisinden onu belli bir bedel karşılığında kendisine bağışlamasını talep etse, o da buna olumlu cevap verip cariyeyi bağışlasa ve parayı alıp cariyeyi teslim etse diğer arkadaşı cariyede ortak olur mu?

Dedi ki: Hayır!

Sordum: Niçin?

Dedi ki: Dikkat edersen o cariyeyi satın almadı, cariyeye kendi- [62] sine bağışlandı ve bağış olduğundan artık onu murabaha yoluyla (aldığı fiyat üzerine kâr ekleyerek) satamaz. Bundan dolayı diğeri cariyede ortak olmaz.²⁰¹

Sordum: Bir adam iki kişinin ortak olduğu bir cariyeyi satın ve teslim alır. Ancak satış sonrası cariyenin yarısında hak sahibi

200 Burada vekil müvekkilin huzurunda almadığı için bizzat kendisi satın almış olmamaktadır ve diğeriyle anlaşmaları şekilde ortaklık meydana gelmez.

201 İlk işlem satış şeklinde olursa müşteri onu murabaha ile satabilir. Ancak ivazlı bile olsa hibe yoluyla sahip olunan mal murabaha yoluyla satılmaz.

olan üçüncü bir şahıs çıkar. Bunun üzerine müşteri bu hak sahibine parasını ödeyip ondan cariyeyi kurtarabilmek için ödemiş olduğu toplam bedelin yarısına²⁰² ya da cariyeye için kendilerine ödediği bedelin tamamının iade edilmesi üzerine satıcılardan birisine sulh teklifinde bulunmaktadır. Böyle bir sulh caiz olur mu?

Dedi ki: Hayır, caiz olmaz.

Sordum: Niçin caiz olmaz?

Dedi ki: Bir kimse teslim almadığı şeyin ödeme sorumluluğunu da almaz.²⁰³

Sordum: Müşteri açısından diğer ortak tarafından cariyeye üzerinde hak iddia edilmesi durumunda sulh yaptığı diğer ortağa rücu ederek sorumluluktan kurtulabilmesi için sağlam yol nasıldır?

Dedi ki: Bu konuda güvenli yol şudur: “Orada bulunan ortak, müşteriden toplam bedelden kendi payını indirir. Sonra müşteriye ortağının payına düşen miktarı verir. Peşinden de ona orada bulunmayan ortağın hak iddia etmesi durumunda cariyeyi ondan kurtarıp kendisine teslim edeceğine teminat vermek ya da toplam bedelden almış olduğu yarı miktarı iade etmek üzere sulh yapar.”

Sordum: Aynı şekilde bu iki insan arasındaki hak hataen öldürme sonucu hükmedilen kan bedeli (diyet) ise kâtil -sana anlattığım şekilde- o ikisinden birisi ile sulh yaparsa, ödemeyi üstlenen şahıs da güvenilir birisi ise hakkını güvenceye almış olur değil mi?

Cevap olarak dedi ki: Evet!

Sordum: İki kişinin ortak olduğu bir köle için ortaklardan her birisi kendi hissesine düşen kısımda kölenin azadını ölümüne bağlamak (tedbîr) istese ne dersin?

202 Çünkü yarısını ortaya çıkan hak sahibine ödedi.

203 Cariye ortak olduğu için diğer ortağının izni olmadan öteki ortak onun adına tasarrufla bulunamaz. Dolayısıyla cariyeyi satsa bile teslim edemez, alıcı da hukuken teslim almış olmaz.

Dedi ki: Ortaklardan biri diğerinden önce kölenin azadını ölümünden sonrasına bağlasa Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre köle her iki efendisi arasında *müdebber* köle²⁰⁴ hükmündedir. Ebû Yûsuf'a göre ise ilk azat eden adına *müdebber* köle hükmündedir.

Sordum: Her ikisi adına *müdebber* köle hükmünde olabilmesi ve ölünceye kadar köleye ortak olan iki efendiden birisinin diğerine bir şey ödememesi için nasıl güvenli bir yol bulunabilir?

Dedi ki: Kölenin her iki efendisi kendi adlarına tek bir söz ile kölenin azadını ölümüne bağlı kılması için bir adama beraberce vekâlet verirler. Vekil de köleye ya "Seni falan ve falanın adına *müdebber* kıldım." ya da "Efendilerinden her birinin sendeki payını onun adına *müdebber* kıldım." der."

Sordum: İki kişinin ortak olduğu bir köle için ortaklardan her birisi kendi hissesine düşen kısımda kölesi ile belli bir bedel ödediğinde özgürlüğüne kavuşacağına dair sözleşme (kitabet akdi) yapmak istese de bunu yaptığında diğer ortağına ödemede bulunacağından korksa bu konuda meşru çıkış yolu ve güvenli yol nasıldır?

Dedi ki: Her ikisi de payına bağlı olarak kitabet akdi yapmak üzere bir adamı vekil tayin ederler.

Sordum: İki efendiden birisi kendi payı üzerinden köle ile [63] kitabet akdi yapsa bazı fakihlere göre köle ile bütünüyle kitabet akdi yapılmış olur [Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre]. Bu durumda diğer ortağın kitabet akdini bozma, iptal etme hakkı doğar [buna göre diğer ortak dilerse kölenin tamamında geçerli hale gelen bu kitabet akdini iptal eder, dilerse kitabet akdini yapan (mükâtib) ortak diğer ortağın payına düşeni öder] ve kendi payında kitabet akdi yapma hakkı olmaz değil mi?

Dedi ki: Evet, olmaz!

Sordum: Her iki ortağın kendi payında yaptığı kitabet akdinin diğer ortağını da bağlaması ve köleden kendi payı için kitabet bedeli olarak aldığı paraya diğerinin ortak olmaması için nasıl güvenli bir yol bulunabilir?

204 Azadı efendisinin ölümüne bağlanmış köle.

Dedi ki: Her iki efendi de köleleri ile kitabet akdi yapması için üçüncü bir şahsı vekil tayin ederler. Her birisi vekile: “Benim payım konusunda köle ile şu şekilde bir kitabet akdi yap.” deyip istedikleri kitabet bedelini farklı belirlerlerse (mesela ortaklardan birisi 1000 dirhem diğeri 100 dinar isteyebilir), mükâteb köle de vekile her bir efendisinin adını anarak ayrı ayrı: “Ben falan efendimin payı için şu şekildeki kitabet bedelini kabul ettim”; vekil de: “Ben de söylediğin şekilde müvekkillerim adına seninle kitabet akdi yaptım.” derse caiz olur. Bu durumda iki efendiden birisinin diğerine payını ödeme yükümlülüğü bulunmaz; payı karşılığında kitabet bedeli olarak aldığı ücrete diğeri ortak olmaz.

Sordum: Yine iki kişi ortak oldukları bir köleyi bir adama satsalar ve her bir ortak kendi payı için farklı bedel belirlese, alıcı da satıcıların teklifini tek bir söz ile kabul etse, sonra iki satıcıdan birisi kendisi için bir şey alsa, bu aldığına diğer satıcının ortak olması söz konusu değildir değil mi?

Dedi ki: Evet, değildir!

Sordum: İki adamın ortak olduğu bir köle vardır. Kölenin efendilerinden birisi diğerine: “Sen payına düşen kısımda köleni azat ettin.” demekte öteki de bunu inkâr etmektedir. Köleyi azat ettiğine tanıklık eden efendi zengin, diğeri (azat ettiğine şahitlik edilen) ise yoksuldur. Tanıklık eden [azat ettiğine tanıklık edilen ortağa] bir şey öder mi?

Dedi ki: Hayır, ödemez! Fakat köle, azat bedelini her ikisine de ödemek üzere çalışır. Ama ben bazı fakihlerin bilgisizliğinin (cehâlet) sonucu olarak “Ödemesi gerekir.” diyeceklerinden emin değilim.

Sordum: Zengin olan “Bize bu köleyi satan daha önce onu azat etmişti.” derse köle konusunda ortağına bir şey öder mi?

Dedi ki: Hayır! Ancak bizim dışımızda ödemesi gerektiğini savunan âlimler var.

Sordum: O sadece “Şu bizim kölemiz doğuştan/aslı itibariyle hürdür.” dese bir şey ödeme sorumluluğu olur mu?

Dedi ki: Bizim görüşümüze göre ödeme sorumluluğu yoktur. Ama köle, diğer efendisinin payını ödemek için çalışır. Bizim dışımızda bazı âlimlerin ödeme sorumluluğunun bulunduğunu savunduklarından emin değilim.

Sordum: Mufâvada şirketinin [her bakımdan eşitlik esasına dayalı ortaklık] ortaklarından biri gâib iken diğeri aralarındaki ortaklığa şahitler huzurunda son vermek istiyor. Diğer ortağın gâib olduğu bu durumda ortaklık bozulmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, olmaz!

Sordum: Bu işlemde ortaklığın son bulması için bu konuda nasıl meşru bir çözüm yolu bulunabilir?

Dedi ki: Ortaklığı bozmak isteyen kişi orada bulunmayan ortağına kendisinin ondan ayrıldığını ve aralarındaki ortaklığı [64] bozduğunu bildirmesi için bir elçi gönderir. Elçi bunu yapar ve bu söylediklerine şahit tutarsa kendisi ile diğeri arasındaki ortaklık sona ermiş olur.

Sordum: Bir adam diğeri ile *muvâlât* akdi²⁰⁵ yapsa sonra akdi yapanlardan birisi gâib olsa da Arap olan (mevle'l-muvâlât) himayesine aldığı kişinin gıyabında *muvâlât* akdini (himaye antlaşmasını) bozmak istese bunu yapabilir mi?

Dedi ki: Hayır, yapamaz!

Sordum: Arap olmayan yeni Müslümanı, himayesine alan Arab'ın *muvâlât* akdini bozabilmesi için bu konuda nasıl bir meşru çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Hâmi statüsünde bulunan Arap bir vekil tayin eder ve vekil de müvekkili adına gidip kendisine *muvâlât* akdini bozduğunu iletir.

205 Nesebi meçhul birisi nesebi bilinen bir şahıs ile ya da yeni fetihlerin ardından Müslüman olmuş İranlı, Türk, Berberi, Kıptî gibi Arap olmayan birisi henüz mirasçı olacak müslüman yakını yok ise köle olmadıkları halde Arap kabilelerine mensup bir müslüman ile "Şayet elimden bir cinayet çıkarsa diyet borcumu sen üstlenirsin, öldüğümde de mirasımı sen alırsın." şeklinde bir kardeşlik sözleşmesi/himâye anlaşması yapıyordu. Buna *muvâlât* akdi denir. Nesebi bilinen şahsa ya da Arap kabilesindeki yerli insana *mevle'l-muvâlât* denir. Savaş esirlerinden köle statüsüne sokulanlar daha sonra efendileri tarafından azat edilmişler ise bunlara da *mevâli'l-'itâka* denir.

Sordum: *Muvâlât* akdini bozmak isteyen yeni Müslüman olan kişi ise ve onu himayesine alan Arab da orada yoksa (gâib) ise bu konuda nasıl bir meşru çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: İslâm'a girmiş olan bu şahıs isterse üçüncü bir şahıs ile *muvalât* akdi yapar. Bu caizdir. Bu durumda ilk *muvalât* akdini bozmuş olur. Artık o ikinci kişinin himayesindedir.

Sordum: Hiç kimse ile *muvalât* akdi yapmak istemese ve ilk *muvalât* akdini de bozmak istese ama Arap olan hâmi de orada hazır değilse (gâib) bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Hâmi statüsünde bulunan Arap bir vekil tayin eder ve vekil de müvekkili adına gidip kendisine *muvalât* akdini bozduğunu iletir, buna da şahit tutar. Bu şekilde caiz olur.

Sordum: İslâm'a girip *muvalât* akdi yapanın bu akdi yaptığığında küçük bir çocuğu var idiyse küçük çocukları babalarının mevlâsının mevlâsı olur mu?²⁰⁶

Dedi ki: Evet!

Sordum: Çocuklar büyüdülerinde dilerlerse *velâ* (himâye) aktitlerini bozabilirler değil mi?

Dedi ki: Evet!

Kefil

Sorumluluk (Damân), Kefalet ve Bu İkisinden Çıkış ile İlgili Çözümlemeler

Sordum: İki kişi, birisini istenilen yer ve zamanda hazır edeceklerinin sorumluluğunu üstlenseler (şahsa kefalet) de bunlardan birisinin o görevi yerine getirmesi diğerini de sorumluluktan kurtarır mı?

Dedi ki: Evet kurtarır. Bu husus iki kişinin bir adamın belli miktardaki alacağına kefil olup (borca kefalet) kefillerden sadece birisinin borcu ödemesi ile diğerinin de borçtan kurtulması gibidir.

206 Babalarının yapmış olduğu *muvalât* akdi çocuklarını da bağlar mı?

Sordum: Bazı kadıların borçluyu iki kefilden birisinin alacaklısına teslim etmesinin diğerinin sorumluluğunu kaldırma-yacağına hükmetmesinden endişe duymak gerekir mi?

Dedi ki: Evet. Bundan emin değilim!

Sordum: Borçluyu istenilen yer ve zamanda hazır bulundurma sorumluluğunu üstlenmiş olan iki kişiden birisinin bunu yerine getirmesi halinde her ikisinin bu sorumluktan kurtulması için nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: İki kefilden birisinin ilgili şahsı teslim etmesiyle ikisinin beraberce sorumluluktan kurtulacaklarını şart koşarak kefil olurlar.

Sordum: İki kefil bu borçlunun istenilen yer ve zamanda hazır bulunduracaklarına dair sorumluluğu üzerlerine alsalar da anlatılan şekilde birisi kendisine onu teslim ettiğinde ikisinin birden sorumluluktan kurtulacaklarına dair bir şart koşmamış olsalar ama herhangi birisi görevi yerine getirdiğinde ikisi de sorumluluktan kurtulmak isteseler ne yapmak gerekir?

Dedi ki: Kefil oldukları borçluyu istenilen yer ve zamanda hazır bulunduracaklarının sorumluluğunu üstlenmiş iki şahıs, borçluyu taliplisine/alacaklıya teslim etme ve onun sorumluluğundan kurtulma konusunda birbirlerinin vekili olduklarına şahit tutarlar. Bu durumda iki kefilden birisi kefil oldukları o şahsı istenilen yere getirip alacaklıya teslim ettiğinde hem kendisi hem de arkadaşı sorumluluktan kurtulur. Bu her ikisi için de caiz olan bir yoldur.

Sordum: İki kişi bir adamın falan oğlu falana satışından doğan alacağının 1 (bir) dirhemden 1000 (bin) dirheme kadar olana kefil olsalar bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, caiz olur!

Sordum: Sana anlattığım şekilde kefil olurlar ama birisi alacağın 1/3'ünün diğeri 2/3'ünün sorumluluğunu üstlenirse bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, olur!

Sordum: İki kefilden birisi diğer kefilin kendisinin üstlendiği borç ve riski (derek: hak iddia eden birisinin çıkması halinde onun sorumluluğunu üzerine almasını) üstlenmesini istese bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, olur!

Sordum: Bu konunun sorunsuz şekilde sonuçlanması için nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Kefil, kefil olduğu borca diğer kefilin de kefil olduğuna dair şahit tutarsa bu caiz olur.

Sordum: İki kişi eşitlik (müfâvada) ya da eşitliğe dayanmayan bir ortaklık kurarlar. Ortaklardan birisi şirkete ait malın tamamını ticaret için bir başka şehre çıkarmak ister. Ancak bu esnada geride (mukîm) ortağının ölebileceğinden, o öldükten sonra da şirketin malı ile bir şey satın almaktan dolayı onu şirket adına değil de kendi adına almış olacağından ve bedelini kendisinin ödeyeceğinden korkmaktadır.²⁰⁷ Böyle bir sorumluluktan kurtulması için nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Mukîm olan ortak ortaklık kurdukları malın küçük çocuğuna ait olduğunu ve kendisinin ölümü halinde bütün mal varlığı için ortağını vasi tayin ettiğini söylerse, ortağını da kendisinin sağlığında ve ölümünden sonra dilediğini alıp-satması konusunda yetkilendirir ve buna da şahit tutarsa onun için bu caiz olur.

Sordum: Mirasçılar büyük ise bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Mukîm olan ortak ticaret için giden ortağını elindeki malın işaret ettiği büyük çocuklarına ait olduğuna şahit tutar. Çocukları da ticaret için seferde olan ortağa sermayeyi uygun göreceği şekilde işletmesi, kendileri adına dilediğini satın alabilmesi için yetki verirler ve yaptığı ticarete kendisine ortak olduklarını beyan ederler. Bu durumda ticaret için yola çıkan ortak diğer ortağının ölmesi ya da hayatta olması sebebiyle risk altında kalmaz.

207 Çünkü ortaklardan birinin ölümü ile ortaklık sona erer.

Sordum: İki adamın bir kadında ortak alacakları vardır. Bunlardan birisi kadında bulunan alacak payını mehre sayarak onunla evlenmiştir. Bu durumda evlenen ortağın mehre saydikları (mehr-i müsemma) kısmın yarısını diğer ortağına ödeme yükümlülüğü var mıdır?

Dedi ki: Hayır, böyle bir yükümlülüğü yoktur. Ama bizim dışımızda yükümlü tutan âlimlerin bulunduğundan da emin değilim.

Sordum: Bütün âlimlere göre evlenen ortağın mehir olarak verdiği hissesinden diğer ortağına bir şey ödememesi için nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Bu kadın ile evlenmek isteyen ortak alacaktan kendi [66] payına düşeni o kadına bağışlar, sonra da on dirhem mehir karşılığında o kadın ile evlenir. Peşinden kadın evlendiği kocasına o on dirhemi bağışlar.

Sordum: Koca anlatıldığı şekilde hareket ederse ortağına bir şey ödemez değil mi?

Dedi ki: Hayır, ödemez.

Sordum: İki kişinin ortak olduğu köleye efendilerinden birisi kendi payına düşen kısımda ticaret için izin verse diğeri vermeseyse, izin vermeyen efendi kölesinin alıp-sattığını görse de sessiz kalsa onun bu sessizliği/sükûtu kölesinin ticaret yapmasına rızasının bulunduğu ve ticaretine izin verdiği anlamına gelir mi?

Dedi ki: Evet, gelir.

Sordum: Efendinin sükûtunun kölesinin ticaretine izin anlamına gelmemesi için nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Çarşı/pazarda kölesine kendi payında ticaret kısıtlılığı koyduğuna, bir şey alıp-satmasına rızasının bulunmadığına şahit tutar, bundan sonra şayet alış-veriş yaptığını görüp sessiz kalmış ise o sadece susmuştur.²⁰⁸ Çünkü onun ortağının kendi payına düşen kısımda kölesinin ticaret yapmasına izin vermesini engel olma gücü yoktur.²⁰⁹

208 Susması onay anlamına gelmez.

209 Dolayısıyla yaptığı alış-veriş ortağının kendi payı ile ilgilidir.

Sordum: Anlatıldığı şekilde hareket eder sonra da kölesini alış-veriş yaparken görür de sessiz kalırşa bu kölesine ticaret için izin verdiği anlamına gelmez değil mi?

Dedi ki: Evet, izin vermiş olmaz.²¹⁰

Yemin ve Kefalet

Yeminlerde ve Kefalet/Sorumluluk Konularında Meşru Çıkış Yolları

Sordum: Bir şahıs hiç kimse için bir şeyin sorumluluğunu/riskini (damânı)²¹¹ üstlenmeyeceğine/bir şeye teminat vermeyeceğine [mesela kefil olmayacağına] yemin ediyor. Yemin eden kişinin bir ortağı vardır ve söz konusu ortağı ile aralarında yarı yarıya ortak olmak üzere bir eşya satın almışlardır. Satın alan kişi, ortak satın alınan malın yarısı için ortağı yerine bir sorumluluk üstlenmiş olur mu?

Dedi ki: Evet, olur.

Sordum: Sorumluluk atına girmeyeceğine yemin eden bu müşteri bu şekildeki satın alışıyla yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, bozmuş olmaz!²¹²

Sordum: Aynı şekilde yemin eden müşteri arkadaşının ortağı olmasa; fakat arkadaşı onu bir cariye satın alması için vekil tayin etse, o da bundan sonra bir cariye satın alsa, satın alan (müşteri) cariyenin bedeli olarak ödenecek para için vekil adına sorumluluk üstlenmiş olur mu?

Dedi ki: Evet, olur.

Sordum: Yemin ettiği konuda yeminini bozmuş olur mu?

210 Onun sessizliği kıyasa göre izin verdiği, istihšana göre ise izin vermediği anlamına gelir. Bk. *el-Fetâva'l-hindiyye*, V, 99.

211 Damân: Bir şeyin riskini üstlenmek, sorumluluğunu almak demektir. Üstlenilen görevin -mesela teslimi istenilen şeyin- yerine getirilmesi demektir. Bu yönüyle kefaletten daha geniş bir manaya sahiptir.

212 Çünkü ortağı yetki vermiş de satın almış ise sorumluluk altında değildir. Zira bu kefalet değil akdi üstlenmiş olmaktır. Bu ise örfteki kullanıma göre yemindeki sorumluluğa dâhil bir tasarruf değildir (*el-Mebsût*, XX, 101); Şayet kendiliğinden almış ise bu fuzûlînin tasarrufudur ve akdin geçerliliği ortağının onayına bağlıdır.

Dedi ki: Yeminini bozmuş olmaz.²¹³

Giyim ve Yemin

Giyim Konusundaki Yeminlerde Ortaya Çıkan Darlıktan Çıkış Yolları

Elbise satın almayacağına yemin eden bir kimsenin yatak veya halı veyahut da giysi özelliği taşımayan bir başka şey satın alması ile yemini bozulmuş olmaz. Bu konudaki yemin, yemin edenin ancak giysi özelliği taşıyan şeyleri satın alması durumunda bozulur. Şu kadarı var ki bu yemininde eşya cinsinden bir mal satın almama niyeti de var idiye işte o zaman aldığı eşya sebebiyle yeminini bozmuş olur. Buna göre şayet bir kürk satın alsa yeminini bozmuş olur.

Sordum: Bir adam bir kimseyi asla giydirmeyeceğine dair yemin etse de ona halı veya perde ya da yatak bağışlasa bunlardan birisi ile yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, bozmuş olmaz!

Sordum: Falan tarafından dokunmuş giysi giymeyeceğine [67] yemin eden kişi o şahsın başkası ile dokuduğu giysiyi giyse yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Bozmuş olmaz.

Sordum: Falan kadının eğirdiği ipten yapılan elbiseyi giymem diye yemin eden kişi bu kadının bir başka kadın ile eğirdiği ipten yapılan elbiseyi giyse yeminini bozmuş olmaz değil mi?

Dedi ki: Evet, bozmuş olmaz.

Sordum: “Asla pamuktan elbise giymeyeceğine yemin eden kişi içinde pamuk bulunan ketenden bir elbise giyse yeminini bozmuş olur mu?”

Dedi ki: Hayır, yeminini bozmuş olmaz. Burada yemin sadece pamuktan eğrilmiş ipten yapılmış elbise için geçerlidir.²¹⁴

213 Çünkü böyle bir işlemde sorumluluk kendisine değil müvekkiline aittir. O sebeple yemini bozulmaz.

214 Pamuklu elbise ile sırf pamuktan yapılan elbise farklıdır.

Yine aynı şekilde asla ipekten (el-harfîr, el-kazzü) giysi giymeyeceğine yemin eden kişi çözüğü ipek ya da ipek karışımı pamuktan bir elbise giydiğinde hiçbirisinde yeminini bozmuş olmaz. İzâr (göbek ile diz arası örtü/peştimal) giymeyeceğine yemin eden, izâr yerine geçecek şekilde bir ridâ' (omuzdan inip bel veya göbek üstüne bağlanan üst giysi) giyse yeminini bozmuş olmaz. İşaret ederek şu gömleği giymeyeceğim diye yemin eden kişi onu ridâ şeklinde giyse yeminini bozmuş olur.

Hiçbir zaman falan adamın giysilerinden hiçbirisini giymeyeceğim diye yemin eden kişi, o sırada yemin ettiği adamın giysisi bulunmasa ama yemin sonrasında bir elbise satın alsa ve yemin eden de o elbiseyi giyse yeminini bozmuş olur.²¹⁵ Hiçbir zaman falan adama ait bir giysi giymeyeceğim diye yemin eden kişi o adamdan bir giysi satın alsa da onu giyse yeminini bozmuş olmaz. Çünkü o elbise satın yoluyla yemin ettiği adamın mülkiyetinden çıkmıştır.²¹⁶ Hiçbir zaman silah taşımayacağına yemin eden kişi kılıç kuşanmasıyla veya omuzuna yay almasıyla yeminini bozmuş olmaz.²¹⁷

Sordum: Demirden bir zırh taşıyacak olursa?

Dedi ki: Yeminini bozmuş olur.²¹⁸

Sordum: Bir adam "Unutma hali dışında hiçbir zaman falana bir şey giydirmeyeceğim." diye yemin ederse, yeminini unutup ona bir giysi giydirse, sonrasında yeminini hatırladığı halde ikinci defa bir giysi giydirse yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, yemin eden yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Bir adam "Onu ancak unuttuğumda giydireceğim." diye yemin etmiş olsa sonra da yeminini hatırladığı halde ikinci defa giydirmiş olsa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Evet, bozmuş olur! Bu, bir öncekine benzeyen bir durum değildir.

215 O anda kendisinde bulunan elbiselere niyet ederek bu yemini yapmış ise sonradan alınan giymekle yemini bozulmaz (Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 4).

216 Satın aldığı anda bu elbise yemin ettiği şahsın değil kendisininindir.

217 Bunlar örfe silahlanmak anlamı taşımaz. Zira bunlar "kılıç kuşanmak" ve "yay taşımak" şeklinde özel bir tabir ile ifade edilmiştir (Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 5).

218 Çünkü bu ifade örfe silahlanmak anlamına gelir.

Sordum: Falancaya asla hiçbir şey giydirmeyeceğim diye yemin eden kişi ona bir elbise satsa sonra da parasını kendisine bağışlasa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, olmaz!

Sordum: Falana gömlek giydirmeyeceğine yemin etse de ona sağlam bir kumaş bağışlasa ve kendisine ondan bir gömlek diktirmesini istese yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, olmaz!²¹⁹

Sordum: Hiçbir zaman gömlek giydirmeyeceğim diye yemin ettiği kişinin kendisine bir gömleğin 9/10'nunu bağışlasa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, bozmuş olmaz!

Sordum: Hiçbir zaman gömlek giydirmeyeceğim diye yemin ettiği kişiye bir başkası ile birlikte giydirirse yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, bozmuş olmaz!

Sordum: Hiçbir zaman falana ait bir gömlek giymeyeceğim diye yemin eden kişi onun kölesine ait gömleği giydiğinde yeminini bozmuş olur mu?

Ebü Hanîfe der ki: Yeminini bozmuş olmaz.

[68]

Ebü Yûsuf der ki: Yemini bozmuş olur.

Sordum: Falana elbise giydirmeyeceğim diye yemin eden kişi onun oğlunu yahut karısını ya da kölesini veya kendisiyle özgürlük sözleşmesi yapmış kölesini yahut da özgürlüğünü ölümüne bağladığı kölesini giydirse yeminini bozmuş olmaz [öyle değil mi].

219 *el-Asl*'daki Kitâbü'l-Hiyel'de de aynı şekilde yer alan bu hüküm (IX, 460), Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinde yeminin bozulacağı yönündedir. Açıklaması da şudur: "Yemin edenin sözü bizzat bir gömleği eline alıp üstüne giydirmek değil kendi mülkiyetine geçecek bir gömlek edindirmemektir. Dolayısıyla verdiği kumaştan çıkan bir gömlek sebebiyle ona bir gömlek kazandırdığından yemini bozulmuş olmaktadır. Örfte elbise giydirmek birine elbise vermek anlamına gelir. Nitekim yemin kefaretinde elbise giydirmekten maksat ona elbise edindirmektir (XXX, 231).

Dedi ki: “Hayır, bozmuş olmaz! Baksana, [tıpkı bunun gibi] birisine hiçbir zaman bir şey satmayacağına yemin etse de onun kölesine satsa yeminini bozmuş olmaz. Böyle bir bağışlama ile ilgili yemin de aynen satın almadaki gibidir.”

Sordum: Falandan hiçbir zaman giysi satın almayacağım diye yemin eden kişi birisine aldırsa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, bozmuş olmaz!²²⁰

Sordum: Falandan şu giysiyi satın almayacağım diye yemin eden kişiye o giysinin sahibi onu şart koştuğu bir bedel (ivaz) karşılığında bağışlasa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, bozmuş olmaz!²²¹

Sordum: Bir adam birisine (falana) hiçbir zaman bir elbise giydirmeyeceğim diye yemin etse de o kişi ile oğluna giydirse yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, bozmuş olmaz!

Sordum: Bir adam birisine ait bir elbiseyi hiçbir zaman giymeyeceğim diye yemin etse de elbise sahibi ölse, ölenin mirasçıları olsa ve yemin eden şahıs mirasçılara kalan bu elbiseyi giyse yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, bozmuş olmaz!²²²

Sordum: Bir adam birisine ait bir elbiseyi hiçbir zaman giymeyeceğim diye yemin etse de onun birisiyle ortak olduğu elbiseyi giyse yeminini bozmuş olur mu?

220 Akdin sonuçları bakımından satın almaya vekil tayin edilen kişi, doğrudan kendisi için satın alan konumundadır. Nitekim vekil, akdi yaparken müvekkiline ihtiyaç duymamaktadır. Bu hüküm, yemin eden kişi akdi bizzat kendisi yapabilecek ehliyetine sahip olduğu zaman söz konusudur. Akit yapma ehliyetine, gücüne sahip değil ise vekilinin satın alması ile yemin bozulur. Zaten alış-verişini başkasının yaptığı bir kişinin vekil tayini ile onu satın alması kendisinin satın alması gibidir (Serahsî, XXX, 232).

221 Satım akdi ile bedel mukabili bağışın hükümleri farklıdır. Bizzat satım akdinin kendisi malın alıcının mülkiyetine geçmesi ile sonuçlanır. Bağış ise bağışı alanın teslim alması (kabz) ile tamamlanır ve mülkiyete geçer. Yemin, alış-veriş (bey' akdi) üzerine kurulmuştur. İvaz mukabili bağışta fikhî olarak akdin kendisi ile ne veren “satıcı” ne de alan “müşteri” olmuş olur. Bundan dolayı böyle bir akit ile bu yemini yapmış olanın yemini bozulmaz (Serahsî, XXX, 232).

222 Çünkü elbise mirasçılara geçmek suretiyle onun mülkiyetinden çıkmıştır.

Dedi ki: Yeminini bozmuş olmaz.

Ebû Yûsuf der ki: Bir adam: “Şu eve girersem Mekke’ye gitmek veya Mekke’ye seyahat etmek ya da bir bineğe binerek Mekke’ye gitmek üzerime borç olsun.” dese de o eve girse [hüküm nedir?]

Ebû Hanîfe der ki: Bir şey gerekmez.

Ebû Yûsuf da aynı görüştedir.

Yine aynı şekilde bir adam: “Şu eve girersem Mekke’ye giderim veya Mekke’ye seyahat ederim ya da bir bineğe binerek Mekke’ye varırım.” demiş olsa o eve girdiğinde bir şey gerekmez.²²³ Şayet: “...Mekke’ye yaya gitmek üzerime borç olsun ya da Beytullah’a yürürüm.” dese Ebû Hanîfe bu durumda bu kişinin sözüyle bağlı olduğu görüşündedir. Ebû Yûsuf da aynı görüştedir. Çünkü “yürüme” üzerinden kurulan bu tür cümleler insanların yeminlerindenidir. Kıyas dikkate alındığında hacc veya umre şeklinde açık bir ifadede bulunmadıkça bu söz ile kendisine bir şey gerekmez. Ancak biz “yürüme” ile kurulan cümlede istihsanı²²⁴ esas alarak sözün bağlayıcı olduğu sonucuna vardık. Çünkü bu ifade insanların örfünde yemin ifade etmektedir. Oysa biz seyahat, gitme ve binme ifadeleriyle kurulan cümlede hacc ya da umreyi kastetmiş bile olsa kıyası esas aldık ve bir şey gerekmediği sonucuna vardık.

Şayet: “Şöyle şöyle yaparsam falan ile hacc yaparım ya da falan ile hacc yapmak üzerime borç olsun.” dese ve o dediğini yaparsa kendi adına hacc yapması gerekir. Başkasına hacc yaptırmaya yükümlülüğü yoktur. Şayet ona hacc yaptırmaya niyet etmişse nezrettiği şeyi yerine getirmesi ve kendisi ile birlikte ona hacc yaptırması gerekir.²²⁵ Şayet bir adam: “Şu yemeği yersem Beytul-

223 Muhtemelen bunun sebebi şudur: “O dönemin örfüne göre bu sözler nezr ifade etmez vaad anlamına gelir.”

224 İstihsan: Hanefilerin hüküm elde etme yöntemlerinden birisidir. Daha güçlü bir delile dayalı olarak bir meselenin hükmünü genel kuraldan istisna etmek demektir.

225 ولو قال إن فعلت كذا وكذا فأنا أحج بفلان، أو علي أن أحج بفلان ففعل فإن عليه أن يحج بنفسه وليس عليه أن يحج فلاناً، فإن نوى أن يحج فعله أن يفعل وحج نفسه له لازم. Buradaki ibareye ب iki anlam verir. Birincisi falan ile birlikte hacc yapmak diğeri de falana hacc yaptırmak. Birinci durumda kendisinin hacc yapması

[69] lah'a bir kurban (hedy) göndereceğim." dese de o yemeği yese, nezr/yemin ettiğinde Mekke'de ise yeminini bozup bozmama açısından değerlendirildiğinde kendisine bir şey gerekmez. Çünkü o zaten Mekke'dedir. Hedy kurbanı göndermesi gerekmez. Zira (nafile ibadet kabilinden) onun Mekke'de bulunmasına denk bir şey yoktur.²²⁶ Mekke'nin yoksullarına sadaka nezrinde bulunmuş ise oranın fakirlerine dağıtılmalıdır.²²⁷

Ebû Hanîfe der ki: "Şayet bir adam yemini/adağı gereği ya da nafile olarak Ka'be'ye hedy kurbanı gönderirse, şayet bu gönderilen hayvan haccın yapıldığı mevsimde deve yahut inek ya da koyun ise eyyâm-ı nahr'da (kurban kesildiği bayramın ilk üç günü) inek veya koyunu Mina'da boğazlar (zebh). Deveyi ise yine eyyâm-ı nahr'da Mina'da nahr yoluyla keser ve etlerini de hayır olarak dağıtır (tasadduk eder).

Şayet haccın ifa edildiği zaman dilimi dışında ise yine hayvanların kesimini Mekke'de yapar ve etlerini hayır olarak dağıtır (tasadduk eder). Haccın ifa edildiği zaman dilimi içinde olup da Mekke'de bulunduğu sırada kurban kesim günleri (eyyâm-ı nahr) girmeden önce boğazlarsa bütün bu konularda bu da kendisi için yeterli olur. Şayet hacc-ı temettu'²²⁸ sebebiyle kesilecek kurban değilse adak ya da avlanma yasağını ihlalden kaynaklanan ceza kurbanını ise eyyâm-ı nahr'da kesmesi gerekir. Bundan önce kesmiş olması geçerli değildir." Şayet adakta bulunulan şey kurban kesme dışında elbise/kumaş ya da eşya gibi bir şeyin dağıtılması ise Ebû Hanîfe bu konuda adakta bulunanın bunları da Mekke'nin yoksullarına hayır olarak dağıtması gerektiğini söylemektedir. "Ka'be görevlilerine vermesini ise mekruh görü-

yeterlidir. Bu ifadede adak geçerli değildir. İkinci durumda ise başkasına hacc yaptırmaya niyet ettiğinde ona hacc yaptırması gerekir (Serahsî, IV, 133).

226 Hedy kurbanı bir yerden Mekke'ye gönderilen kurbandır. O kişi ise zaten Mekke'dedir. Dolayısıyla böyle bir adakta bir şey gerekmez.

227 Nezredilen şey kurban değil de sadaka ise bunu da Mekke fakirlerine vermeli. Şayet sadakaya konu olan mal gayr-ı menkul türünden ise malı satıp bedelini göndermelidir. Sadaka bazen kendisiyle bazen de bedeli ile olur (Serahsî, IV, 134)

228 Hacca niyetlenmiş olan kişinin önce umre yapıp ihramdan çıkması sonrasında haccın eda edileceği günlerde tekrar bu amaçla ihrama girerek hac-cını tamamladığı haccdır.

rüm; ama onlara verse de bu da yeterli gelir.” demektedir. Ebû Yûsuf da bu görüştedir. Onun için bunların bedelini hayır olarak vermesi de yeterlidir. Şayet sahibi olmadığı bir şeyi hayır olarak vereceğine yemin ederse/nezrederse Ebû Hanîfe bu durumda bir şey gerekmediği görüşündedir. Ebû Yûsuf da aynı görüşü savunmaktadır.

Şayet kendisine ait arsa ya da ev gibi gayr-ı menkullerden bir şeyi hayır olarak vereceğine yemin etse/adakta bulunsa onun kıymetini vermesi yeterli olur. Bir kimse bir şeyin adını koyarak “Şunu hayır olarak bağışladım/hedy kurbanı olarak adadım.” der ve bu malın kendi sahip olduklarından mı yoksa başkasına ait bir maldan mı olduğu konusunda bir şey söylemez ise bu onun için bağlayıcıdır ve yapmadığında adağını yerine getirmemiş olur. Bu ifadesiyle o mutlak konuşmuştur²²⁹ ve konuştuğu anda yerine getirmesi gereken bir şeyi nezretmiş değildir. Bu ifade ile yapılmış yemin, sahibi olmadığı bir şey üzerine ettiği yemin gibi değildir.²³⁰ Bir kimse kendisinin ya da bir başkasının çocuğunu kurban edeceğine yemin etse ne yapmalıdır?²³¹

229 Harem’e bir kurban göndereceğim, sadaka vereceğim ifadelerinde olduğu gibi.

230 Arapçada “hedy” kelimesi ile yapılan nezirler Harem sınırları içinde kesilen kurban ya da yöre halkına dağıtılacak sadakalar için kullanılır. Bu nezir, kurban için yapılmış ise orada kesilmesi gerekir. Aksi takdirde nezir yerine getirilmiş olmaz. Eti de Harem bölgesi halkına, Hanefflere göre oranın dışındaki fakirlere de dağıtılabilir. Yine “hedy” ifadesi ile herhangi bir malın dağıtımına dair sadakalar Harem bölgesi yoksullarına dağıtılmamalıdır. Bu görüş Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’e göredir. İmam Azam Ebû Hanîfe’ye göre harem bölgesi dışındaki fakirlere de dağıtılabilir (Damad Efendi, *Mecma’u'l-enhur*, Beyrut, ts. (Dâru l-hyâit-Türâsî'l-Arabî), I, 579). Buradaki ifade kurbanı da sadakayı da kapsayabilir. Burada anlatılmak istenen ise şudur: “Bu kelime ile yapılan nezirde, nezredilen şey kişinin mülkiyetinde olmalı ya da mülkiyetine bağlanacak bir şey üzerine yahut mülkiyet sebeplerinden birisine bağlanmalıdır. Mesela ‘Şu koyunu satın alırsam hediye edeceğim.’ ya da ‘Şu mal bana mirastan düşerse hediye edeceğim.’ gibi. Bu Hz. Peygamber’in “Kişinin mülkiyetinde olmayan mal üzerine yaptığı adak geçerli değildir” hadisine dayanır (Müslim, “Nezir” 8; İbn Mâce, “Kefaret” 16; Ebû Dâvûd, “Eymân ve’n-nüzûr”, 15; Tirmizî, “Talak” 6).” Mesela “Şu isim olursa başkasına ait bir koyunu göstererek şu koyunu hediye etmek (kurban etmek ya da sadaka olarak vermek) üzere borç olsun.” gibi ifadelerle adak olmaz. Çünkü o hayvan kendi mülkü değildir (Serahsî, VIII, 139; Kâsânî, V, 90; Zeyla’î, *Tebyñü'l-hakâik*, Bulak 1313, III, 155)

231 Zaten insan boğazlayamaz ve yeminini onunla yerine getiremez.

Ebû Yûsuf der ki: Bu konuda ona bir şey gerekmez. Bu tıpkı başkasına ait bir malı hayır olarak vermeye, başkasına ait bir hayvanı kurban etmeye yemin etmek gibidir. Hatta çocuğu boğazlama üzerine yapılan yemin ondan da öte ve ondan daha uzaktır.²³²

Ebû Hanîfe çocuğun boğazlanamayacağı konusunda aynı görüşü savunmaktadır. Ancak o: “Ben bu konuda gelen en sağlam rivayeti tercih ediyorum ki o da onun yerine bir koyun kesmesidir.” demektedir.²³³

Ebû Hanîfe der ki: Bir adam “Mekke’ye ya da Ka’be’ye veya Mescid-i Harâm’a yürümek üzerime borç olsun.” derse bu tür sözlerin tamamı bağlayıcıdır.

Sordum: Şayet “Harem’e ya da Safa ve Merve’ye yahut Müzdelife vb. yere yürümek üzerime borç olsun.” derse hüküm nedir?

Dedi ki: Bu türden sözler geçersizdir (batıldır); bu konuda bir şey gerekmez. **Ebû Yûsuf** da aynı görüştedir. Ancak o, “Harem’e kadar yürümek üzerime borç olsun.” şeklindeki sözü hariç tutarak böyle bir nezrin geçerli olduğunu savunmaktadır. Aynı şekilde Ka’be’ye ya da Mekke’ye yahut Mescid-i Harâm’a hayır olarak bazı şeyleri/hedy kurbanı göndereceğini nezretmesi de bunun gibidir.

[70] Alım-Satım

Alım-Satımda Darlıktan Meşru Çıkış Yolları

Bir adam bir elbiseyi fiyatı artıncaya kadar 100 dirheme satmayacağına yemin etse de 90 dirheme satsa **Ebû Yûsuf** der ki: “Bu durumda yeminini bozmuş olmaz. Çünkü o 100 dirheme

232 Ebû Yûsuf burada evla kıyasa göre hareket ederek “Başkasının mülkiyetindeki bir malı kurban etmek üzere yaptığın nezir geçersiz ise çocuğu kurban etmek üzere yaptığın nezir evleviyetle geçersizdir.” demek istemektedir.

233 Ebû Hanîfe bu içtihadını Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i kurban etmeyi nezretmesi üzerine Allah Te’âlâ’nın onun yerine bir koç kurban etmesini istemesine kıyasla söylemektedir (Sâffât, 37/100-108). Başkasının çocuğunu boğazlama üzerine yapılan nezirde ise herhangi bir şey gerekmez (Cessâs, Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî, nşr. Said Bekdaş v.dğr., Beyrut 1431/2010, VII, 465).

satmamıştır. Aynı şekilde 110 dirheme satrsa da yeminini bozmuş olmaz.”

Ebû Yûsuf der ki: Tam yüz dirheme satmadıkça diğer fiyatlar üzerinden satmasıyla yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Şu elbiseyi 100 dirheme satmayacağım diye yemin eder de 90 dirheme satarsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır, bozulmaz!

Sordum: Bir elbiseyi 100 dirheme satın almayacağım diye yemin eder de ondan daha az bir fiyata satın alırsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır, bozulmaz!

Sordum: O elbiseyi 110 dirheme satın alırsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Ebû Yûsuf'a göre yemini bozulur.

Sordum: Bir elbiseyi 100 dirheme satmayacağım diye yemin eder de 90 dirhem ve ilaveten bir kafız²³⁴ buğdaya ya da birkaç kuruşa satarsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır, bozulmaz!

Sordum: Yine 10 (on) dirheme ilaveten bir dinara ya da dirhem olmaksızın 5 (beş) dinara yahut bir eşya karşılığında satrsa yine aynı şekilde bunların hiçbirisinde yemini bozulmaz değil mi?

Dedi ki: Evet (bozulmaz)!

Sordum: Bir adam şu elbiseyi falana para karşılığında hiçbir zaman satmayacağım diye yemin etse de birisi o adam, diğeri de onun yanındaki diğeri adam olmak üzere iki kişiye satrsa hüküm ne olur?

Dedi ki: Yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Elbiseyi “Bu elbiseyi ona satmam.” diye yemin ettiği kişi adına satın alan başka bir adama satrsa yemin bozulur mu?

234 Hacim ve alan ölçü birimi olarak kullanılan kafız hakkında bilgi için bk. Cengiz Kallek, “Kafız”, *D/İA*, İstanbul 2001, XXIV, 155-157.

Dedi ki: Hayır, yeminini bozmuş olmaz!

Sordum: Bir adam falandan asla bir cariyeye satın almam diye yemin etse de o adamın başkasıyla ortak olduğu bir cariyeyi satın alsa yeminini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır, yeminini bozulmaz!

Sordum: Onun yeminini, özellikle üzerine yemin edilen adama ait olan bilindik cariyeye üzerine ise o, yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Yine yeminini bozulmaz.

Sordum: Yemin eden kişi bu cariyeyi üçüncü bir kişiden satın alsa, cariyesini almayacağına yemin ettiği kişi de bu satışa onay verse ve cariyede hak iddia eden bir başkası çıkması halinde de onun sorumluluğunu üstlense yemin eden yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır! Yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Bir adam hiçbir zaman cariyesini satmayacağına yemin etse de onu satmak üzere bir başkasına vekâlet verse, o da onu satsa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, olmaz!

[71] **Sordum:** Bir adam: “Şu köleyi satın alırsam hür olsun.” dese de onu başka birisi için satın alsa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır, yeminini bozmuş olmaz!

Sordum: Yemin eden, köleyi sadece küçük oğlu için satın almış olursa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Şayet satım akdinin gerçekleştiği sırada köleyi sadece oğlu için satın aldığına şahit tutarsa yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Bir adam belirlenmiş bir köle için “Onu ne zaman satın alırsam o hürdür” diye yemin etse de fasit bir satış²³⁵ ile onu satın alıp sonra teslim alsa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır! Yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Niçin?

235 Fasit satış: Hanefi mezhebine göre akdin rükünlerinde eksiklik onu batıl, şartlarında eksiklik ise fasit kılar.

Dedi ki: Çünkü köle satıcının mülkiyetindedir. Müşterinin köleyi mülkiyetine geçirmeden/teslim almadan (kabzetmeden) önce köleyi özgürlüğüne kavuşturması geçerlilik kazanmaz. Zira bu fasit bir satım sözleşmesidir. Bu durumda yemin bozulmuş olmaz.

Sordum: Köle, satın aldığı gün müşterinin elinde emanet (ve-dî'a) olarak bulunuyor idiye [kölenin önce elinde emanet olarak bulunursa ve sonrasında da onu satın almış olursa] yemin bozulur mu?

Dedi ki: Hayır, bozulmaz!

Sordum: Bu köle satıcının elinde olsa, satıcı da şayet onu satsa; köle hür olsun diye yemin edip sonra onu fasit bir satım akdi ile satsa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Evet! Bozmuş olur.

Sordum: Şayet köle, bu fasit akitle satıldığı gün müşterinin elinde idiye satıcı yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozmuş olmaz.

Sordum: Bir adam "İlk sahip olduğum bir ölçek (kürr²³⁶) buğday yoksullara sadakadır." diye nezretse de bir buçuk ölçek (kürr) buğdaya sahip olsa [dolayısıyla sadaka olarak vermese] yemini bozulmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmuş olmaz.²³⁷

Sordum: Bir adam buğdaya kafiz kafiz sahip olsa ve elde ettiği her bir kafiz buğdayı yese ve bunların toplamı 40 kafize yani 1 kürr'e ulaşsa,²³⁸ kafiz kafiz sahip olmuş olduğu ve sadaka olarak vermediği bu 40 kafiz buğday/1 kürr sebebiyle yeminini bozmuş olur mu?

236 Eski bir ölçek olan kür hakkında bilgi için bk. Cengiz Kallek, "Kür", *D/A*, İstanbul 2002, XXVI, 559-561.

237 Bu durumda bir tasaddukta bulunması gerekmez (İbn Mâze, *el-Muhtu'l-Burhânî*, Beyrut 1424/2004, II, 318). Konu *el-Asl*'da şöyle ifade edilmektedir: "Ne dersin? Bir adam 'İlk sahip olduğum bir kürr buğday yoksullara sadakadır.' diye nezretse nasıl hareket etmeli ki aldığı bir kür buğday ile yemini bozulmasın?" Cevaben dedi ki: "Bir buçuk kürr satın alır. Bu durumda sadaka olarak vermediğinde yemini bozulmaz." (IX, 463).

238 Serahî, XVIII, 100, *el-Asl*'da 60 kafiz yani 1,5 kürr, IX, 463.

Dedi ki: Hayır! Bozmuş olmaz.²³⁹

Sordum: Sahip olduğum ilk köle hürdür dese de tek bir akit ile bir kölenin tamamı ile diğerinin yarısına sahip olsa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Evet! Bozmuş olur. Bu ilk babtaki konuya benzermez.²⁴⁰

Sordum: Sahip olduğum ilk köle hürdür dese de bir kölenin yarısını satın alsa ve satsa, sonra da o kölenin diğer yarısını satın alsaydı yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozmuş olmaz.

Sordum: Şayet sadece şöyle demiş olsa: "Satın aldığım ilk köle hürdür." Peşinden de bir kölenin yarısını satın alıp onu satarsa, sonra da kalan yarı kısmını satın alsaydı yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Evet! Bozmuş olur.²⁴¹

Evlere Giriş

Meskenler ve Evlere Giriş Konularında Darlıktan Meşru Çıkış Yolları

Ebü Yûsuf'a: Bir adam herhangi bir niyeti olmaksızın falanca ile bir evde oturmam diye yemin etse de onunla aynı konakta kendi başına farklı odalarda/hücrelerde otursa yeminini bozulur mu diye soruldu.

239 Çünkü ilk aldığı buğday 1 kürr değil 1,5 kürr'dür. Belli bir sayı, ölçü ve tarıya göre belirlenen mallarda her bir rakam kendi başına değerlendirilir (bk. Kâsânî, III, 86; Zeyla'î, *Tebyfnü'l-hakâik*, III, 142). Mesela birisi "Sahip olduğum ilk köle hürdür." dese de iki köleye sahip olsa hiç birisi özgür olmuş olmaz. Çünkü bu kölelerden birisi efendisinin mülkiyetine girdiğinde tek başına ilk olarak isimlendirilmez (Serahsî, VII, 100).

240 Bu durumda o köleyi azat etmesi gerekir. Çünkü "ilk köle" ifadesi burada mevcuttur. Zira diğer kölenin yarısı "köle" değildir. İki köle almış olsaydı kölelerin hiçbirisi özgür olmazdı. Ama "bir köle ve diğer kölenin yarısı" ifadesi farklıdır. 1,5 kilo buğday belli ölçüde sayıya bölünebilir. Mesela üç yarım kilo olabilir. Ama "bir köle ve diğer kölenin yarısı" denildiğinde "üç yarım köle" olarak isimlendirilemez. Dolayısıyla aldığım ilk köle özgürdür diyen birisi için bu işlemden kölesi özgürlüğüne kavuşmuştur (İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, II, 318; IV, 16; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, IV, 372).

241 İlkinde malik/sahip olduğum, ikincisinde satın aldığım ifadesi belirleyicidir.

Şöyle cevap verdi: Hayır, aynı odada oturmamak yemini bozulmaz.²⁴² Bu konuda yeminin bozulacağına dair bir başka görüş de vardır. Halkın örfüne göre insanların bu konudaki sözleri “söz konusu şahsın oturduğu şehirde oturmam” anlamına gelir.

Ebû Yûsuf’a, “Bir adam falanca ile onun evinde onunla beraber oturmam diye yemin etse de o anda taşınmaya başlasa yemini bozulur mu?” diye sordum.

Dedi ki: Hayır, bozulmaz!

Sordum: Bizzat belirleyerek şu evde oturmam diye yemin [72] etse de o ev yıkılsa ve sonra onun yerine yeni bir ev yapılsa da oraya otursa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Bozulmaz.

Dedi ki! Aynı şekilde şu evde oturmam diye yemin etse de orası mescide çevrilse de yemin eden orada otursa yeminini bozmuş olmaz. Keza bahçe yapılsa da gidip orada otursa yine yemini bozulmaz.

Sordum: Şu evde oturmam diye yemin ettiği ev önce bahçe-ye dönüştürülse sonra tekrar ev yapılsa ve yemin eden bu şahıs orada otursa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmuş olmaz.

Sordum: Hiçbir zaman falanın evinde oturmayacağım diye yemin etse de onun diğer bir şahısla ortak olduğu evde otursa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmaz.

Sordum: Falanın evinde oturmam diye yemin eden kişi o evin sekisinde/çardağında (suffe) otursa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Evet! Yemini bozulur. Ancak o evin sekisinde değil de bizzat kendisinde oturmamaya yemin etmişse yemini bozulmaz.

Sordum: Bir kimse Kûfe’ye ancak geçerken şöyle bir uğramak için girerim (âbiru sebîl) diye yemin etse de uğradıktan sonra bir süre orada kalması icap etse ve belli bir zaman orada ikamet etse (mukim olsa) yemini bozulur mu?

242 Çünkü konaktaki her bir hücre günümüzdeki otel odaları gibi ayrı bir oturma alanı/mesken kabul edilmektedir.

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmaz.

Sordum: Herhangi bir şeye niyet etmeksizin falanın yanına girmeyeceğim diye yemin eden kişi o şahıs bir evde/konakta (dâr) iken onun yanına girdiğinde yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmaz. Ebû Yûsuf der ki: Aynı şekilde bir dehlizde (evin kapısı kapandığında dışarıda kalan ve oturulabilen kısımda)²⁴³ ya da mescitte onun yanına girerse yemini bozulmaz. Onun yemini ancak bir odada (beytte) ya da onun sekisinde onun yanına girerse bozulur.

Sordum: Ka'be'de onun yanına girerse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bir adam diğeri konakta (menzilde) iken onun yanına girmeyeceğim diye yemin etse de yemin ettiği şahıs o konakta yok iken oraya girse, sonra yemin eden orada iken bahsettiği o şahıs onun üstüne gelip girse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bir kimse falanca evde (menzilde) iken asla onun yanına girmeyeceğim diye yemin etse, ondan sonra o diğer şahıs da ilk yemin eden evde iken ben de onun yanına girmeyeceğim diye yemin etse sonra her ikisi bir evde biraraya gelmek isteseler de yeminlerinin bozulmasını istemeseler bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Biraraya gelecekleri eve her ikisi birlikte girerler, girerken birisi arkadaşından önce girmez.²⁴⁴

[73] **Sordum:** Bir adam asla falancanın evine girmeyeceğim diye yemin etse de engelleyemediği bir baskı/zorlama ile oraya istemeyerek girmiş olsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Niçin böyle?

Dedi ki: Çünkü o oraya sokuldu, kendisi girmedi.

243 Serahsî, XXX, 233.

244 Böylece her ikisinin de yemini bozulmaz. Çünkü bunların ikisi de yekdiğerinin yanına değil birlikte eve girmişlerdir.

Sordum: Bir şahıs falanın evine ayak basmam diye yemin etse de bununla ayağını evin zeminine basmamayı kastetse ayağında mest veya ayakkabı olduğu halde oraya girse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Sana anlattığım şekilde yemin etse de bir bineğe binerek oraya girse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Eğer hiçbir niyeti olmaksızın falanın evine ayak basmam diye yemin etse de oraya girse az önce sana bahsettiğim bütün bu durumlarda yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Evet! Bozmuş olur.

Sordum: Bir adam falanın evine girmem diye yemin etse de iki ayağından birisini soksa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Konağa girmemeye yemin eden şahıs konağın kapı girişinde durursa yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Şayet yemin eden şahıs kapı kapatıldığında konağın dışında kalıyor ise yemini bozulmaz. Ama kapı kapatıldığında içeride kalıyorsa yemini bozulur.

Sordum: Bir adam karısına hiçbir zaman babasının yanına girmeyeceğine dair yemin ettirse de karısı bir eve girdikten sonra babası onun üzerine girse yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır! Yeminini bozmuş olmaz.

Sordum: Babanın kızının üzerine girdiği mekân babanın evi ise yemini bozulmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmuş olmaz.

Sordum: Bir adam karısına kocasının izni olmadıkça falanın evine girmeyeceğine dair yemin ettirse de koca bir defalığına izin verse ve kadın söz konusu eve girse, sonra kocanın izni olmaksızın tekrar girse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmaz.

Sordum: Şayet karısına: “Benim iznim olmadan babanın evine girersen...” diye yemin etse de sonrasında girmesine izin verse ve kadın da girse peşinden de kocasının izni olmaksızın ikinci defa girse yeminini bozmuş olur mu?

Dedi ki: Evet! Bozmuş olur.

Sordum: Kocasının yemini bozulmadan, kadının da kocasından izin almadan dilediği zaman babasının evine girebilmesi için nasıl bir çıkış yolu vardır?

Dedi ki: Koca eşine: “Ne zaman istersen bu eve girmen için sana izin verdim.” der ve bundan sonra kadın dilediği zaman o eve girer; yemini de bozulmaz.

Sordum: Bir adam asla bu evin kapısından çıkmayacağım diye yemin etse, oradan çıkabilmesi ve yeminin bozulmaması için meşru çıkış yolu nasıldır?

Dedi ki: Dilerse evin duvarlarından birisinin üzerine çıkar sonra yola iner ya da diğer bir eve geçer ve onun kapısından çıkar. Bu durumda yemini bozulmaz.

Sordum: Bir kimse hiçbir şeye niyet etmeksizin eşine: “Benim şu evimden çıkarsan boşsun.” dese, kadın da evden bir odaya geçse boş olur mu?

Dedi ki: Hayır! Boş olmaz.

[74] **Sordum:** Bir kimse falanı evine (beytine) sokmayacağına yemin etse de o kişi evin bir odasına (hücreye) girse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bir kimse asla falan ile oturmam diye yemin etse de onu evinde ziyaret etse peşinden de onun yanında bir gece veya iki gece kalsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Falanın kendisi için satın aldığı menzilde (bitişik ya da ayrı odaları bulunan evde) asla oturmam diye yemin eden

kimse kendisi için falanca ile birlikte satın aldığı bir konakta²⁴⁵ otursa yemini bozulur mu?²⁴⁶

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmaz.

Sordum: Falanın kendisi için satın aldığı yiyecekten yemeyeceğim diye yemin eden kişi onun bir başkası ile satın aldığı yiyecekten yese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Evet! Bozulur.

Sordum: Bir adam falanın konağına girersem bütün mal varlığım yoksullara sadaka olsun dese ve oraya girerek yeminini bozsa, vermesi gereken nedir?

Dedi ki: Dirhem, dinar ve ticaret malından oluşan bütün varlığını yoksullara hayır (tasadduk) olarak dağıtması gerekir.

Sordum: Evinin değerini hayır olarak vermek zorunda değil öyle değil mi?

Dedi ki: "Hayır. Vermek zorunda değil!"²⁴⁷

Sordum: Bir adam falanın evine girmeyeceğim -girersem bütün mal varlığım yoksullara sadaka olsun- diye yemin etse de girip yeminin bozulmamasını istese nasıl bir meşru çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Sana anlatmış olduğum ticaret malları, altın-gümüş türünden varlığını güvendiği birisine hayır olarak verir sonra girmemeye yemin ettiği eve girer bunu yaptığında yemini bozul-

245 dâr: etrafı duvarla çevrilmiş bahçeli konak.

246 "Beyt", koridoru olan tek çatılı yerin ismidir. "Menzil (ev)"; kişinin ailesiyle beraber oturması için odalar, çatılı sofa ve mutfaktan oluşan yerin ismidir. "Dâr (konak)" ise; odalar, evler ve çatısı olmayan bir avluyu (bahçeyi) kapsayan yerin ismidir (Serahsî, XIV, 137).

247 "Bütün mal varlığım" ile "maliki olduğum ne varsa" ibareleri arasında fark vardır. "Mülk" ifadesi "mal" ifadesinden daha geniştir. Mal varlığından kasıt zekâta tabi olan mallardır. Mülk ise sahip olunan her şeydir (Aynî, *el-Binâye*, Beyrut 1420/2000, X, 217-218). Hassâf'ın *Kitâbü'l-Hiyel*'inde şöyle bir konu vardır: Bir adam "Vallahi şu işi yaparsam malik olduğum ne varsa yoksullara sadaka olsun." diye nezirde bulunursa ve o işi de yapması icap ederse ya da yapmak isterse şöyle bir çıkış yolu vardır: "Mevcut mal varlığını basit bir fiyata güvendiği bir adama satar sonra yemin ettiği işi yapar. Yemini bozulunca sattığı adamdan ikâle (alış-veriş bozmayı) ister ve mevcut mal varlığını geri alır. Dolayısıyla yeminini yerine getirmiş ve mal varlığını da korumuş olur (s. 117).

maz. Bundan sonra kendisine hayır/sadaka olarak verdiği kişi de malı kendisine bağışlar ve böylece yemininde durmuş olur.

Sordum: Hayır olarak verdiği şahsın malını kendisine hibe şeklinde iade etmesinden sonra tekrar o eve girmesi halinde yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bir adam sadece: “Karım Kûfe’de falan ile aynı evde oturursa boş olsun.” demiş olsa da onlar da o evi ikiye bölseler, arasına duvar çekseler, her iki taraf da kendi alanına diğerinden bağımsız bir kapı açsa ve bundan sonra iki taraf da kendisine ait bölümde otursa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Yemini bozulmaz.

Sordum: Şayet bizzat belirleyerek o evde (bizzat o yapıda) oturmayacağına yemin etse de biraz önce sana tasvir ettiğim biçimde evi bölseler ve sonrasında o eve otursa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Bu şekilde olursa bozulur.²⁴⁸

Sordum: Bir adam: “Senin evine asla ayak basmayacağım.” [75] diye yemin etse de bununla onun evine asla yalın ayakla girmeyeceğini kastetse ve ayakkabı ile ya da binitli şekilde eve girse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Bozulmaz! Ama böyle bir niyeti yok ise²⁴⁹ yemini bozulur.

Sordum: Bir adam karısına “Falan ile Kûfe’de oturursan üç talakla boş ol!” dese de muayyen bir niyeti olmasa, Kûfe’de her birisi ayrı bir evde otursalar yemini bozulur mu?

Dedi ki: Bir evde buluşmadıkları sürece yemini bozulmuş olmaz.

248 Birincisinde bir başkası ile aynı mekânda oturma kastedilirken ikincisinde mekânın kendisi kastedilmektedir. Birincide evi bölmekle mekânın özelliği değişirken ikincide değişmemektedir.

249 Yani sadece oraya girmemeye yemin etmiş ise.

Borç Yemini

Borç Davalarında Yeminler Konusunda Darlıktan Meşru Çıkış Yolları

Sordum: Bir kimse falandaki alacağını ancak bir bütün halinde alacağına yemin etse de bir dirhem eksik tahsil edip kalan bir dirhemi borçlusuna bağışlasa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bütün alacağını alsa onda bir dirhem kalp para (düşük kalite dirhem) ya da bakır veyahut kurşun bulsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır, onu değiştirinceye kadar bozulmaz.

Sordum: Bir adam falandan alacağını yargı yoluyla talep etmeyeceğine yemin etse de onu takibe alsa/alacağını alıncaya kadar peşine takılsa (mülâzemet) ve alacağını dil ile istemese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Evet! Bozulur.²⁵⁰

Sordum: Borçlu alacaklısına hakkını taksitler halinde dirhem dirhem [taksit taksit değil] vermeyeceğine dair yemin etse de hakkının bir kısmını bu şekilde verse yemini bozulur mu?²⁵¹

Dedi ki: Bundan sonra kalan hakkını vermedikçe yemini bozulmaz.²⁵² Borçlu herhangi bir niyet taşımaksızın alacaklısına alacağını aybaşıda vereceğine yemin etse, hilalin görüldüğü akşamdan başlayarak ertesi gün gece vaktine kadar yeminini yerine getirme imkânına sahiptir. Gece vakti geldiği halde borcunu ödemiş ise yemini bozulur. Borçlu alacaklısının hakkını

250 Diğer kaynaklarda yeminin bozulmayacağı ifade edilmektedir ki mezhebin görüşü bu yöndedir. Zira talep dil ile takip beden ile olur. Bk. Şeybânî, *el-Asl*, IX, 479-480; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, IV, 399.

251 Serahsî'nin *el-Mebsûl*'undaki ifade: "Borçlu alacaklısına hakkını dirhem dirhem vereceğine dair yemin etse de hakkının bir kısmını bu şekilde verse yemini bozulur mu?" Cevap: "Bozulur." (XXX, 235).

252 (*el-Asl*'daki (IX, 480) ifade de bu şekildedir). Borç üzerine yapılan yemin tamamı dikkate alınarak yapılmıştır. Dolayısıyla bu tür bir yeminde borcun bir kısmı ödendiğinde yemin bozulmuş olmaz. Borçtan ödenmeyen bir kısım kaldıkça bu yemini yapanın yemini bozulmuş olmaz. Borcun ödemesi tamamlandığında ise yemin bozulur (Kâsânî, III, 78).

öğle vaktinde mutlaka ödeyeceğine dair yemin etse, öğle vaktinin tamamı ödeme vakti olur. İkinci vakti girdiği halde borcunu ödemiş ise yemini bozulmuş olur. Borçlu alacaklısının hakkını güneşin doğum vaktinde mutlaka ödeyeceğine dair yemin etse, güneşin doğmaya başladığı andan gün ağarıncaya kadarki süre içinde borcunu ödeyebilir. Ödemeden önce gün ağarmış ise yemini bozulmuş olur.

Sordum: Borçlu bugün alacaklıya bir şey vermeyeceğim diye yemin etse, alacaklı da alacaklısından hakkını almadıkça ondan ayrılmayacağına yemin etse bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Aralarına bir adam girer de alacaklıya alacağını öderse her ikisi de yemininde durmuş olur, her ikisinin de yemini bozulmaz.

Sordum: Bir grup gelip borçlusunu takipten engellemek üzere alacaklıyı alıp bir yere kapatırlar (hapsederler). Böylece borçlu ile alacaklı arasına girerek borçluyu ailesine gönderirler. [76] Söz konusu grubun takibine engel olmaları ve kendisini tutmalarından dolayı borçluyu takip edemediğinden alacaklının yemini bozulmuş olur mu?

Dedi ki: Hayır. Yemini bozulmuş olmaz.

Sordum: Alacaklı borçlusundan hakkını tamamen alıncaya kadar onu takipten ayrılmayacağına yemin etse de uyuyup kalsa ve borçlu da kaçsa alacaklı onun nerede olduğunu bilmeseye alacaklının yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmaz.

Sordum: Yine aynı şekilde alacaklı uyanık olduğu halde borçlu gözünün önünde iken bir an dalgınlığından yararlanarak kaçsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmaz. Bu ve ilk konu aynıdır.

Sordum: Bir adam diğerinden alacağını talep etse ve ona: "Senden hakkımı tam olarak almadan takibi bırakırsam sende olan bütün alacaklarım sadakadır." dese de alacağını almadan onu takipten vazgeçse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Evet! Bu “Sende olan bütün alacaklarım yoksullar için sadakadır.” sözüne benzemez.²⁵³

Sordum: Şayet borçlu zor durumda ise ve alacaklı hakkını almadan ondan ayrılırsa yemin edenin malını ona sadaka olarak vermesi gerekir mi?

Dedi ki: Hayır, gerekmez.²⁵⁴

Sordum: “Sende olan hakkımı almadan senden ayrılırsam o, yoksullara sadaka olsun.” der. Bunu “Senden alacağımı almadan ayrılırsam ey borçlu! Senin elbisen yoksullara sadaka olsun.” şeklinde ifade eder. Fakat bununla başka bir şeyi kastetmektedir. O da borçlunun kalbine sadece ondaki alacağını sadaka olarak vereceğine yemin ettiğini düşürmek istemektedir. Bu durumda alacaklısından bir şey almadan kendisinden ayrılması durumunda yemini bozmuş olur mu?²⁵⁵

Dedi ki: Hayır, olmaz!

Sordum: Alacaklısından ayrılmayacağına yemin etse de Halife/Sultan alacaklıya “borçluya ilişme” deyip araya girerek alacaklıyı takibini engellese, bunun üzerine borçlu ailesine dönse ve alacaklının onu tutabilecek imkânı ortadan kalkmış olsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmaz.

Sordum: Bir adam “Falana satacağım ne varsa o, ona sadakadır.” diye yemin etse, sonra da ona satsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmaz.²⁵⁶

Sordum: Bir adam: “Sana sattığım her bir eşya yoksullara sadakadır.” dese de bundan sonra ona bir eşya satsa yemini bozulur mu?

253 Şeybânî'nin *el-Asl*'ındaki matbu nüshada cevap “Hayır!” şeklindedir. *el-Asl*'ın iki yazma iki nüshasında cevap: “Evet!”tir (IX, 480).

254 Muhtemelen “eli darda olan borçluya süre tanınması hatta alacağın bağışlanmasının daha hayırlı olacağını” ifade eden Bakara Suresinin 280. ayeti gereği bu soru sorulmaktadır.

255 Kararlılığını göstermek için “Üstündeki elbiseyi alıncaya kadar seni takipteyim. Alınca da yoksullara sadaka olarak vereceğim.” anlamında söylemiş olabilir.

256 Çünkü sattığı mal satanın mülkiyetinden çıkar ve tasarruf yetkisi elinden gider. Dolayısıyla böyle bir yeminin karşılığı yoktur.

Dedi ki: Hayır! Eşya mülkiyetinde olsaydı yemini bozulurdu. Oysa o eşya satış yoluyla mülkiyetinden çıkmıştır.

Sordum: Bir adam alacaklısındaki hakkını tam olarak alınca-ya kadar borçlusundan ayrılmayacağına yemin etse, ama borçlunun borcunu ödeyebileceği herhangi bir şeyi bulunmasa, alacaklı borçlusuna alacağı kadar bir malı borç olarak verse, borçlu onu teslim aldıktan sonra ilk borcuna karşılık gelen miktarı kendisine ödese yemin eden yemininden çıkar mı?

Dedi ki: Evet!

[77] **Sordum:** Bir adam 'Ben borçludaki haklarımın tamamını bugün alacağım.' diye yemin etse de o gün alacaklarının tamamını alsa ama onun içinde düşük kalite (kalp para) bir dirhem bulsa ve hemen o gün ya da o günün ertesinde onu değiştirse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Eğer o gün değiştirmişse yemini bozulmaz ertesi gün değiştirmiş ise yemini bozulur.²⁵⁷

Sordum: Bir adamın diğerinde dirhem olarak bir miktar alacağı vardır. Borçlu, alacaklıya bir şey vermeyeceğine yemin eder. Ama bir başkasından borcunu ödemesini ister ve o da öder. Bu durumda yemini bozulur mu?

Dedi ki: Evet! Yemini bozulur. Çünkü ödemeyi yapan onu isteyen elçisidir ve onun yerine geçmiştir.

Sordum: "Bizzat kendi elimle onun eline bir şey vermeyeceğim." diye yemin etse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Niyetine göre değerlendirilir ve yemini bozulmaz.

Sordum: Borçlu alacaklısına bir dirhem ve üzerinde bir şey vermeyeceğim diye yemin etse de onun alacaklarının tamamını dinar olarak verse bununla da dirhemleri kastetse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır, yemini bozulmaz.

257 قال إن كان استبدل من يومه حنث وإن كان استبدل من بعد يومه لم يحنث. Metindeki bu ifade hatalıdır. Bu ibare ve tercüme Şeybânî, *el-Asl'a* göredir (IX, 481) ve doğru olan da budur. *el-Mehâric*'deki ifade de birinci durumda bozulacağı ikinci durumda bozulmayacağı şeklindedir.

Sordum: Bir adam falana hakkını bugün vermeyeceğim diye yemin etse de o gün onun bir kısmını ya da çok az bir miktarını bırakarak tamamını verse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Bozulmaz.

Yeme-İçme

Yeme-İçme Konusunda Darlıktan Meşru Çıkış Yolları

Sordum: Bir adam falanın yemeğini ve içeceğini ağzına almayacağına yemin etse de bununla ekmek veya et gibi muayyen bir yiyeceği yememeyi kastetse, içeceklerle de hurma veya incirden yapılan hoşaf/komposto ya da içeceklerin bir türünden bizzat belirlediği birisini kastetse, sonra da niyet ettikleri dışında bu sınıflardan başka yiyeceği yese ve başka bir içeceği içse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bir adam muayyen bir yiyeceğe niyet etmeksizin/ mutlak olarak asla falana ait bir yemeği ağzına koymayacağına yemin etse, o kişinin hediye ettiği yiyeceği yese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bir adam asla falanın yemeğini yemeyeceğine yemin etse de ondan yiyecek satın alsa ve yese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bir adam falanın yemeğini tatmayacağına yemin etse sence bu falana ait bir yiyecekten tatmayacağına dair yaptığı yemin ile aynı mıdır?

Dedi ki: Evet! Her ikisi de eşittir.

Sordum: Bir adam yemin etse de: 'Senin yanında her ne zaman bir yiyecek yesem o bana haram olsun.' dese bununla da yemine niyet etmiş olsa peşinden de onun yanında yese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.²⁵⁸

258 Çünkü o yiyecek helaldir ve yedikten sonra haram hale gelmez.

[78] **Sordum:** Bir adam 'Bu yiyeceğimi yersem işte o yoksullara sadakadır.' dese de o yiyeceği yese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bir adam "Bu yiyeceği yersem işte o bana haram olsun." dese de o yiyeceği yese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Niçin yemini bozulmaz ve kendisine kefarete gerekmez?

Dedi ki: Çünkü o yiyeceğin haram oluşunu yedikten sonrasına bağlamıştır. Bundan dolayı yeminini bozmaz.

Sordum: Bir adam asla falanın bir lokmasını yemeyeceğine yemin etse de o kimsenin bir başkası ile ortak olduğu yiyecekten yese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.²⁵⁹

Sordum: Niçin bozulmaz?

Dedi ki: Çünkü yediği her lokma yemin ettiği kişi ile diğeri arasında ortaktır. Yediği her bir lokma sadece o yemin ettiği şahsa ait değildir. Dolayısıyla yemini bozulmaz. Ancak falanın (yemin ettiği kişinin), başkasının hakkının bulunmadığı bir yiyeceğinden yerse yemini bozulmuş olur.

Sordum: Yememeye yemin eden kişinin niyeti et yememeye ise, bu konuda niyetini de söylememiş ise yemini bozulur mu?

Dedi ki: Niyeti geçersizdir. Yediği her ne olursa olsun yemini bozulur.

Sordum: Yemin ettiğinde asla bir şey yemeyeceğim diye yemin etse de (içinden) et yememeye niyet etse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Niyeti geçerlidir. Bu konu öncekine benzemez.

Sordum: Bir adam herhangi bir niyet taşımaksızın içki içmeyeceğine yemin etse hüküm ne olur?

²⁵⁹ *el-Asl'*da bu durumda yeminin bozulacağına dair ifade vardır (IX, 482-483), Kâsânî'nin *Bedâi'u's-sanâi'* adlı eserinde de bozulacağı kayıtlıdır. Çünkü yemin yiyeceğin her bir parçası ile ilintilidir. Bu da yemin ettiği kişinin yiyeceğinde vardır (III, 65).

Dedi ki: Bu yemin alkollü içki (hamr) üzerine yapılmıştır. Onun dışında bir şey içse yemini bozulmaz.

Sordum: Bir kimse asla haram işlemeyeceğim diye yemin etse de içki (hamr) içse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz. Niyeti bulunmadığında bu ifade zina/fahişelik için kullanılır.²⁶⁰

Sordum: Bir adam bu suyu içmeyeceğim diye yemin etse, o nebîz (kuru hurma, kuru üzüm, darı, arpa gibi maddelerden elde edilen içki) yapılsa da adam bundan içse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bu suyu içmeyeceğine yemin etse onu helva (sevîk/ buğday veya arpa-hurma ve şekerle yapılan bir çeşit tatlı) içine dökse sonra onu içse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Şayet helva sudan fazla ise bozulmaz.

Sordum: Bu yağı yemeyeceğim diye yemin etse ama yağ ırmık helvasına katılsa ve helva yağdan fazla olsa da ondan yese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz.

Sordum: Bir adam şu hoşafı/kompostoyu içmeyeceğim diye yemin etse, ondan sirke ya da kaynatılmış şurup/meyve suyu yapılırsa da içse yemini bozulur mu?

Dedi ki: Hayır! Yemini bozulmaz.

Sordum: Bir adam deve yavrusunu göstererek 'Şu deveyi ye- [79]meyeceğim.' diye yemin etse de yavru büyüüp beş yaşına girmiş olsa ve ondan yese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Evet! Bozulur. Bu, ilk konuya benzemez.²⁶¹

Sordum: Bir adam falan adamın yanında gecelemeceğim diye yemin etse de gecenin yarısından daha az bir zaman diliminde onun yanında kalıp çıksa yemini bozulur mu?

260 Metinde geçen fücûr kelimesi genel manada ahlaksızlık/kötülük manasına gelse de burada zina/fahişelik anlamındadır. Çünkü bu kelime mutlak olarak kullanıldığında örfte zina anlamına gelir. Kâsânî, III, 57.

261 Hayvanlarda asıl olan bizzat kendisidir. Niteliğinin değişmesi sonucu değiştirmez.

Dedi ki: Hayır! Bozulmaz. Şayet gecenin yarısından fazlasını onun yanında geçirirse yemini bozulur.

Sordum: Bir adam herhangi bir şeye niyet etmeksizin karısına: “Yemek yemeden akşamlarsam boşsun.” dese yemini bozulur mu?

Dedi ki: Yemek yemeden güneş batarsa yemini bozulur ve boşama gerçekleşmiş olur.

Sordum: Bir adam yemek üzere bir lokma alıp ağzına koysa ve bu halde iken bir adam ona: “Onu yersen karım üç talakla boş olsun.” dese; diğer bir adam da: “Onu ağzından çıkarırsan karım üç talakla boş olsun.” dese bu konuda her birinin yeminini bozmaması için meşru bir çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Üzerine yemin edilen lokma ağzında olan şahıs onun bir kısmını yer kalanını da ağzından çıkarır. Bu durumda yemin edenlerden hiç birisinin yemini bozulmaz [yediği ve çıkardığı o lokma değildir].

Sordum: Ağzında lokma bulunan şahıs bunu yapmasa ama bir başka insan gelip üzerine yemin edilen bu lokmayı onun ağzından çıkarıp atsa yemini bozulur mu?

Dedi ki: Ağzında lokma olan şahıs onu çıkarana direnmeyip gönüllü davranırsa “Lokmayı ağzından çıkarırsan karım üç talakla boş olsun.” diyenin yemini bozulur. Şayet lokmayı almak isteyen insana onu çıkarmaması için direnir ancak engel olamaz ise yemin edenlerden hiç birisinin yemini bozulmaz.

Sordum: Bir adam diğerine bir mal bağışlasa ve: “Sana bağışladığım bu malı ailen dışında bir yere harcarsan karım üç talakla boş olsun.” diye yemin etse, bağışı alan şahıs da bu malın bir kısmı ile borcunu ödemek ya da bazı yakınlarına yardım etmek yahut onun bir kısmıyla hacc yapmak istese de yemin eden bu bağışın bir kısmını ailesine harcayıp bir kısmıyla yakınlarına yardım etse ya da hacc yapsa Yemini bozulur mu?

Dedi ki: Bağışın tamamını ailesi dışında bir yere harcama-dıkça yemini bozulmaz.

Emek-Sermaye Ortaklığı

[80]

Emek-Sermaye Ortaklığı ve Buralardaki Darlıktan Çıkış Yolları

Sordum: “Bir adam emek sahibine (mudârib) kâr-zarar ortaklığı ile işletmesi (mudârebe) için sermaye verse ve sermayenin sorumluluğunu da onun/işletmecinin üstlenmesini istese [mudârebe ortaklığında zarar sermayeye yazılır] bu konuda meşru çıkış yolu ve güvenli yöntem nasıldır?”

Dedi ki: “Sermaye sahibi bir dirhemini keserek sermayenin tamamını emek sahibine borç (karz) olarak verir. Sonra her ikisi de sermayenin tamamı ile çalışmak ve bunun sonucunda Allah'ın rızık olarak verdiği kârı aralarında yarı yarıya ya da anlaştıkları oranda paylaşmak üzere borç verdiği paranın tamamına bu bir dirhem ile ortak olur. İşte böyle bir yol caizdir.”²⁶²

Sordum: “İki ortaktan birisi diğerinin izni ile çalışır diğeri çalışmaz ise [bu caiz midir?]”

Dedi ki: “Bu caizdir. Kârı aralarında anlaştıkları orana göre bölüşürler.”

Sordum: “Bir adam emeği ile çalışacak birisine sermaye verip kâr-zarar ortaklığı kurmak istese ama kendisinde para değil eşya olsa bu durumda emek-sermaye ortaklığının caiz olabilmesi için nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?”

Dedi ki: “Güvendiği birisine elindeki malı satar, parasını alır ve emek-sermaye ortaklığıyla işletmek üzere emek sahibine (işletmeciye/mudâribe) verir. Sonra işletmeci o eşyayı satın alır ve parasını öder. Bu yolla bizzat eşya emek sahibine/işletmeciye sermaye olarak verilmiş olur.”

Sordum: “Sermaye sahibi, emek sahibine verdiği sermayenin zarar sonucu kaybolup gitmesi durumunda tamamının emek sahibinin ödeme sorumluluğunda bulunmasını istediğinde ona nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?”

²⁶² Emek-sermaye ortaklığında kâr anlaşma oranında zarar ise sermaye oranında olur; emek sahibi de emeğinin karşılığını alamamak suretiyle zarara katlanır. Burada (sermaye sahibi) zarar ortaya çıkarsa sermayenin ödemesini de emek sahibine yüklemek istemektedir. Gösterilen çare de budur.

Dedi ki: “Sermaye sahibi paranın tamamını emek sahibine/işletmeciye borç olarak verir. Borç alan da parayı mudârebe yoluyla işletip kârı yarı yarıya ya da anlaştıkları oranda paylaşmak üzere sermaye sahibine verir. Sonra sermaye sahibi kârın tamamını kendisine ait olmak üzere kendisinden borç alana o parayı işletmek üzere verir. İşte bu **Ebû Hanîfe** ve **Ebû Yûsuf**’a göre caizdir. İmam **Züfer** ise kârın tamamının emek sahibine ait olduğu görüşünü savunmaktadır.”

[81] **Borçlar**

Borç İşlemleri ve Borcun Nakli (Havale)

Sordum: Bir adamın birisinde alacağı olsa, borçlu alacaklısını bir başkasına havale etse ve alacaklı: “Benim alacağımı bu kişiye havale edersen onun borcu ödeyemeyecek duruma düşmesinden korkuyorum, sen benim için daha güvenilirsin.” dese bu konuda nasıl bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Borçlu alacaklısının kendisini havale ettiği şahıstan alacağı konusunda kendisinin vekili olduğuna şahit tutar ve havale yoluyla borcu üzerine alan şahıs da onun lehine bu vekâleti ikrar/kabul eder.

Sordum: Borçlu: ‘Alacaklının benim borcu havale ettiğim kişiden parayı alıp sonra da paramı almadan ve alacağıma saymıyadan önce o para kayboldu deyip benden ikinci defa alacak talebinde bulunmasından korkuyorum.’ dese bu konuda nasıl bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Alacaklı borçlunun vekâletini almaz, havale yoluyla borcu üstlenen şahıs asıl borçludaki alacağa kefil olur. Böylece her ikisi de (asıl borçlu ile kefil) borcun tamamını üstlenmiş olur; alacaklı hangisinden isterse borcu ondan alır.

Sordum: Borçlu: “Hiç kimsenin herhangi bir konuda bana kefil olmasına rıza göstermem; çünkü bu benim ticarettime (itibarıma) zarar vermektedir.” dese bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Borçlu alacaklısını, kendi borçlusuna (alacaklı olduğu kişiye) havale eder. Şu şartla ki, havale edilen/borcu ödemeyi

üstlenen kişi bu borcu belirlenen tarihe kadar ödemez ise havale eden mevcut haliyle bu borcu ödeyecektir.²⁶³

Sordum: Bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, bu caizdir.

Sordum: Bir adamın diğerinde sattığı maldan doğan bir alacağı vardır ve ödeme zamanı gelmiştir. Borçlu taksitli şekilde her ay belirlenen rakamın ödenmesi kaydıyla borcun bir yıla yayılmasını/ötelenmesini istemektedir. Alacaklı ise borçlunun bunu yerine getiremeyeceğinden korkmaktadır. Bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Borçlunun alacağını belirlenen taksitlerle her ay ödeyerek bir yıl içinde bitireceğine, ödeme zamanı gelmiş taksitlerden birisini aksatması durumunda kalan bütün borcun peşine dönüşeceğine şahit tutar.

Sordum: Böyle bir yol caiz olur mu?

Dedi ki: Evet! Sana anlattığım şekilde caizdir.

Sordum: Bir adam diğerine borç vermek ve alacağına karşılık da bir köleyi rehin almak istese de borç veren/alacaklı kölenin elinde iken ölüp malını kaybedeceğinden korksa, bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Evet! Borç vermek istediği kişiden verdiği borca karşılık köleyi satın alır. Köleyi teslim almadığına şahit tutar. Borçlu borcunu öderse, dilerse köle üzerine yaptığı satışı bozar. Köle ölürse borç alanın hesabına ölmüş olacağından borç veren alacağını almak üzere kendisine döner.

Sordum: Borç alan kişi: "Ben alacağını sana getirip köle üzerine yaptığımız satışı bozmak (ikâle) istediğimde senin ikâleye yanaşmayacağından korkuyorum." dese bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Borç alan, borçlu olduğu kişiye kölesini şu yılın şu ayına kadar muhayyerlik şartıyla satar. Belirlenen zaman zarfın-

²⁶³ Tasvir: Ahmet, Âdem'e borçludur. Huzeyfe de Ahmet'e borçludur. Ahmet, Âdem'i Huzeyfe'ye havale eder. Huzeyfe'nin borcu belirlenen tarihte ödemesi durumunda Ahmet mevcut haliyle borcu öder.

da borcunu öderse muhayyerlik hakkını kullanarak köleyi alacağını, aksi takdirde muhayyerlik hakkının kalkıp satışın kesinlik kazanacağını şart koşar.

Sordum: Peki bu caiz olur mu?

Dedi ki: Evet, bu caizdir.

Sordum: Bir adam diğerine borç verip ona karşılık bir evi/konağı rehin (ipotek) almak istese de rehin alan kişi üçüncü bir şahsın hak talebi ile ortaya çıkıp evin bir kısmına sahip olacağından ve böylece evin tamamında rehinin geçersiz (bâtıl) hale geleceğinden korksa nasıl meşru bir çıkış yolu önerilebilir?

Dedi ki: Borç veren o evi daha önce sana anlattığım şekilde muhayyerlik şartıyla satın alır.

Sordum: Bir adamın fakir birisinde bir alacağı olsa da alacağını kendisine bırakıp zekâtına saymak istese bu konuda kendisine nasıl meşru bir çıkış yolu önerilir?

Dedi ki: Borçlu alacağına denk gelen bir parayı kendisine zekât olarak verir sonra da önceki alacağına karşılık onu geri alır.

Sordum: Böyle bir yol geçerli midir ve Allah ile kendi arasındadır/uhrevi bakımdan sorunsuz mudur?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Alacaklının borçludaki malında bir ortağı olsa ve bunu tahsil ettiğinde onun bu mala ortak olacağından endişe etse, ortak olamaması için şer'î bir çözüm var mıdır?

Dedi ki: Evet, vardır! Borçlu alacaklısına alacağındaki payı oranında bir miktarı bağışlar ve alacaklı da bunu teslim alır. Sonra alacaklı borçlunun bağışlamış olduğu miktarı borçluya zekât olarak verir ve borçtan ibra eder.

Sordum: Bu sana göre sahih midir ve zekâtтан sayılır mı?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Alacaklının ortağına bir şey ödemesi gerekir mi?

Dedi ki: Hayır! Gerekmez.

Sordum: Bir adamın diğerinde alacağı vardır. Borçlu bu alacağını inkâr etmekte ve mahkemede de yemin etmektedir. Alacaklı olan şahısta da borçluya ait emanet bir mal ya da onun ispat edemeyeceği bir alacak vardır. Bu durumda alacaklı alacağı miktarda bir meblağı bundan tahsil edebilir mi?

Dedi ki: Evet! Edebilir.

Sordum: Onu kadıya götürse ve kadı ondan alacaklısının [83] kendisine emanet mal bırakıp bırakmadığı ya da yanında ona ait bir şey bulunup bulunmadığı konusunda yemin etmesini istese, o da bir başka şeye niyet ederek yemin etse bu caiz midir?

Dedi ki: Evet! Caizdir.

Ebû Hanîfe → Hammâd [b. Ebî Süleyman] → İbrâhîm [en-Neha'î]: "Kendisinden yemin istenen kişi haksızlığa uğramış ise yemini, niyet ettiğine göre olur."

Sordum: Bir adamın diğerinde birini 50 dinardan sattığı iki cariyeden 100 dinar alacağı bulunmaktadır. Elinde bu borcun 50 dinarlık kısmı için bir belge (çek) vardır. Borçlu, belgenin (çek) bulunmadığı 50 dinarı inkâr etmektedir. Alacaklı borçludan 100 dinarın tamamını almak istemektedir. Bu konuda meşru bir çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Evet! Alacaklı belgeli bulunan 50 dinarı tahsil etmek üzere tanınmayan yabancı bir adamı aleni olarak vekil tayin eder ve bu vekâlet için adaletine güvenilen kişilerden şahit tutar. Sonra gizlice vekili çağırır ve güvendiği başka iki şahit huzurunda onu vekâletten çıkarır, vekâleti iptal eder ve kaybolur. O andan itibaren vekil gelip vekâletinin bulunduğunu şahitlerle ispat ederek belgesiz olan 50 dinar alacağı tahsil eder ve gâib durumda bulunan alacaklıya takdim eder. Peşinden alacaklı ortaya çıkar ve elinde belgesi bulunan 50 dinarı talep eder. Borçlu vekiline ödediğini iddia ettiğinde de onu daha önce vekâletten çıkarmış olduğunu şahitlerle ispat eder ve belgeli durumda bulunan kalan 50 dinarı tahsil eder.²⁶⁴

264 Hassâf'ın *Kitâbü'l-Hiyel*'inden (s. 93-94) de yararlanılarak ara boşluklar doldurulmuştur.

Sordum: Bu caiz midir?

Dedi ki: Evet! Caizdir.

Sordum: Allah ile kendi arasında (diyâneten) caiz midir?

Dedi ki: Evet! Caizdir.

Sordum: Bir adamın diğesinde alacağı olsa da borçlunun borcunu inkâr edeceğinden ve kaybolup gitmek isteyeceğinden korksa [nasıl bir yol izlemesi gerekir?]

Dedi ki: Ondan kendisini istenilen yer ve zamanda hazır bulundurmak üzere bir kefil (şahsa kefalet) alır. Alacağını tahsil konusunda sonuç alamadığında da alacaklının açacağı davada kefil, borçlunun vekili olarak borcu üstlenir.

Sordum: Borçluyu istenilen yer ve zamanda hazır edeceğine kefil olan kişinin ertesi gün borçluyu kadı huzurunda alacaklıya teslim edemediği takdirde borçlunun iddia ettiği alacağı kefilin üzerine alması konusunda ne dersin?

Dedi ki: Bu da caizdir.

Sordum: Kefil ile alacaklı aralarında anlaşmazlığa düşseler de kefil: "Ben sözümde durdum [ve alacaklıyı istenilen yer ve zamanda hazır ettim]; ama sen gelmedin." dese buna mukabil alacaklı: "Tam aksine ben oraya geldim; ama sen taahhüdünü yerine getiremedin." dese durum ne olur?

Dedi ki: Alacaklının sözüne itibar edilir. Kefilin borcu ödeme sorumluluğu devam eder.

Sordum: Kefalet sözleşmesi anlatıldığı şekilde gerçekleşmiş ve kefil alacaklıya, borçlu sözünü yerine getirmez ise kendisinin borcu ödeme sorumluluğundan kurtulmuş olmasını şart koşmuşsa sonra da sözünü yerine getirip getirmeme konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerse sonuç ne olur?

Dedi ki: Kefilin borçluyu istenilen yer ve zamanda hazır etme yükümlülüğü devam eder, borcu ödeme sorumluluğu da yoktur.

Sordum: Şayet durum anlatıldığı gibi değil de borçluyu istenilen yer ve zamanda hazır edeceğine kefil olan, alacaklının sözünde durmaması halinde kendisinin borçtan kurtulmuş ola-

cağını şart koşmuş ama sözün yerine getirilip getirilmediği konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerse sonuç ne olacaktır?

Dedi ki: Kefilin sözü dikkate alınır.

Sordum: Alacaklı için bu konuda anlatılandan daha sağlam bir yol var mıdır?

Dedi ki: Evet! Kefil borçluyu yarın kadı huzuruna çıkardığın- [84] da borçtan kurtulmuş olacağını şart koşarak alacaklının iddia ettiği borcu üstlenir.

Sordum: Bu sana göre caiz midir?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Bir adam alacağına karşılık bir evin ya da bir kölenin yarısını rehin almak istese de evin hisseleri ayrılmamış olsa böyle bir işlemin caiz olabilmesi için nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Rehin veren evin yarısını rehin alana satar ve o da teslim alır. Sonra onunla ikâle yapar (karşılıklı rıza ile akdi bozar) ve paranın tamamını alıncaya kadar evi ona teslim etmez.

Sordum: Rehin verilen köle ise ve satın alanın elinde ölürse sonuç ne olur?

Dedi ki: Borç alanın alacağı hükümsüz hale gelir.²⁶⁵

Sordum: Bir kimse bin dirhemlik alacağı için yarın borçluyu istenilen yer ve zamanda hazır edeceği konusunda alacaklıya kefil olur. Bunu yerine getiremediğinde de borcu ödemeyi üstlenir. Ancak ertesi gün kefil olduğu kişiyi hazır edemezse [hüküm nedir?]

Dedi ki: Borcu üstlenir.

Sordum: Sizden başka bunu geçersiz sayan bir başka âlim var mı?

265 Hanefilere göre rehin mal koruma bakımından bizzat kendisi mürtehin/rehin alan üzerinde emanet hükümlerine tabidir. Rehin alan kusurlu olduğu hallerden sorumludur. Ancak rehin, tazmin sorumluluğu bakımından alacak haklarına etki eder. Bu durumda kölenin rehin alanın elinde ölümü ile birlikte kölenin değeri kadar miktar borçtan düşülür.

Dedi ki: Evet! Bazı fakihler böyle bir işlemi geçersiz saymaktadırlar.

Sordum: Size ve sizin dışınızda bu işlemi geçersiz sayan âlimlere göre de işlemin geçerli olabilmesi için meşru çıkış yolu nedir?

Dedi ki: Kefil borçlunun bin dirhemlik borcunu üstlendiğini ancak ertesi gün borçluyu istenilen yer ve zamanda hazır ettiği takdirde bu borçtan kurtulmuş olacağını şart koşar, buna da şahit tutar.

Sordum: Bu herkese göre caiz midir?

Dedi ki: Evet!

Şuf'a

Şuf'a/Önalım Hakkı

Sordum: Bir adam satın almak istediği bir konağı komşusunun şuf'a hakkını kullanarak alacağından korkmaktadır. Haksızlık yapacağı endişesiyle komşusunun şuf'a hakkını kullanmasına engel olmayı da istememektedir. Hoşlanmadığı bir şeyle karşılaşmamak için sahibinin konağı kendisine vermesine de sıcak bakmamaktadır. Bu konuda bildiğin meşru bir çıkış yolu var mı?

Dedi ki: Evet, var! Satıcı evin bir odasını yolu ile (irtifak hakkı) birlikte alıcıya bağışlar (tasadduk eder). Sonra evin kalan kısmını ondan satın alır. Bu durumda şuf'a hakkını kullanarak o konağı almak isteyen şuf'a hakkı kalmamış olur.²⁶⁶

Sordum: Kadı ona aldatmadığına ve dolandırmadığına dair yemin teklif ederse sonuç nasıl olur?

Dedi ki: Yemin edebilir. Çünkü doğru yere yemin etmiştir.

Sordum: Müşteri kendisine bağışta bulunmuşken yemininde nasıl sadık olur?

Dedi ki: Çünkü şuf'a hakkını kullanarak o konağı almak isteyen kişiye zulmetmekten kaçmak için böyle bir yola başvurmuştur.

266 Çünkü şuf'ada, mülkte ve irtifak haklarında ortaklık komşuluktan önce gelir. Dolayısıyla şuf'a hakkı o odanın sahibine geçmiş demektir.

Ebü Yûsuf'a sordum: Bir adam bir konağı 1000 dirheme satın almak istese ama komşusunun şuf'a hakkını kullanarak o konağı alacağından korksa da orayı 1000 dinara satın alsın sonra 1000 dinar yerine 1000 dirhem ödese ne dersin?

Dedi ki: Bu caizdir.

[85]

Sordum: Kadı ona aldatmadığına ve dolandırmadığına dair yemin teklif ederse sonuç nasıl olur?

Dedi ki: Yemin edebilir. Çünkü doğru şeye yemin etmiştir.

Sordum: Şuf'a ile ilgili anlatılan dışında başka bir fikhî çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Evet! Satıcı müşteriye konağı sınırlarıyla birlikte bağışlar ve teslim eder. Müşteri de onun bağışına karşılık kendisine 1000 dirhem verir. Bu durumda şuf'a hakkını kullanarak o konağı almak isteyen şuf'a hakkı düşmüş olur.²⁶⁷

Sordum: Şuf'a sahibi gelse ve müşterinin herhangi bir hileye başvurmaksızın konağı satın aldığını görse de evi almak istese, müşteri kendisine: "İstersen bu konağı aldığım fiyata sana satarım (tevliye ederim)." diye teklifte bulunsa, şuf'a sahibi de: "Bunu isterim." diye cevap verdikten sonra müşteri: "Satmıyorum. Çünkü sen benim teklifimi kabul etmek suretiyle [şuf'a hakkını düşürdün dolayısıyla] bu evi bana teslim etmiş oldun." dediğinde sonuç nedir?

Dedi ki: Bu konu müşterinin dediği gibidir. Şuf'a sahibi müşterinin maliyetine satma teklifini kabul etmekle şuf'a hakkından vazgeçmiş sayılmaktadır. Bu bir pazarlık konumundadır. Dolayısıyla artık onun konakta şuf'a hakkı yoktur.²⁶⁸

Sordum: Şuf'a sahibi bunu müşteriye söylemese ama müşteri ona bir elçi göndererek teklifini yapsa, şuf'a sahibi elçiye sana

267 Burada satış değil bağış olduğu için şuf'a hakkı kullanılamaz. Bağış karşılığı bir bedel aldığı için de satıcı bağıştan dönemez.

268 Şuf'a başkasının mülkünde bir hak olduğu için zayıf konumdadır. Kişinin şuf'a hakkını kullanmasına engel en küçük bir davranışı ve tasarrufu ile bu hak düşer. Burada müşterinin teklifini kabul etmiş olması şuf'a hakkından vazgeçtiği anlamına gelir. Keza o malın satıldığını duysa da bu hakkına sahip çıktığını belirtmese ve başka bir şey ile meşgul olsa şuf'a hakkı düşer.

anlattığım şekilde söylese [müşterinin maliyet fiyatından kendisine satma teklifine olumlu cevap verse] sonuç ne olur?

Dedi ki: Aynı şekilde şuf'a hakkı iptal edilmiş olur.

Sordum: Müşteri komşusu ile çekişmeye girip davalaşmak istemese bu konuda meşru bir çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Evet! Müşteri sana anlattığım şekilde bağış ve satın alma işlemlerini yürütmek [evin bir odasını yolu ile birlikte alıcıya bağışlayıp (tasadduk edip) evin kalan kısmını ondan satın almak] üzere bir başka adamı yetkilendirir. Yetki verdiği kişiyi bağışlanacak odayı teslim almak üzere vekil tayin eder. Vekil bunu yerine getirdikten sonra o konağın geri kalan kısmını da satın ve teslim alır, işlemi tamamlar. Vekil bu işlemleri aleni yapar. Esas alıcı olan müşteri de ortadan kaybolur ve vekil konağın müşteriye ait olduğuna kendisinin onda bir hakkının bulunmadığına dair şahit tutar.

Sordum: Şuf'a sahibi gelip konağı elinde bulunduran şahıstan şuf'a hakkına dayanarak hakkını istese sonuç ne olur?

Dedi ki: Onun böyle bir hakkı yoktur.

Sordum: Konak sahibi müşterisine ondan bir bağışta bulunmamış ve müşteri onu sahih bir akit ile satın almıştır. Şuf'a sahibi de bu hakkını kullanmaktan vazgeçmiştir. Ama müşteri şuf'a sahibinin sonradan bu hakkını talep edebileceğinden ve bu hakkından vazgeçmiş olduğunu inkâr edeceğinden korkmaktadır. Şuf'a sahibinin bu hakkına dönüşünü engelleyici meşru bir çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Evet! Söz konusu konağı satın alan (müşteri) onu orada tanınmayan yabancı bir adama satar ve sattığı adam (alıcı) kaybolur. Giderken de satın aldığı adamı konağı korumak üzere vekil tayin eder ve gizlice güvendiği birisini konağın satıcıya ait olduğuna ve konağın kendisine satışının geçersiz (batıl) olduğuna şahit tutar.

Sordum: Şayet sahibi konağını şuf'a sahibi hakkını talep ettikten sonra satmış ve şeffi' (şuf'a hakkına sahip olan) de bunu ispatlamış ise sonuç ne olur?

Dedi ki: Bu şuf'a hakkını ortadan kaldırmaz, şuf'a hakkı mevcuttur ve şeff' onu kullanarak konağı alabilir.

Ebû Yûsuf der ki: Bundan sonra bir adam bir konağı satın ve teslim alır. Sonra birisine satar. İkinci müşteri konağı teslim alır peşinden de şahitler huzurunda konağı vekâlet ya da kiralama [86] ile geri verir ve ortadan kaybolur.²⁶⁹ Sonra bir adam çıkıp gelir ve konağı elinde bulunduran ilk satıcıya bu satış sebebiyle konakta şuf'a hakkı bulunduğu iddiasıyla dava açar ve delil ile ispat ederek konağa hak kazanır. Sonuç ne olur?

Ebû Yûsuf cevaben der ki: Gâib olanı davanın tarafı sayarım. Onun delil ile satışı ispat etmesi davanın muhatabı olmasına engel teşkil etmez. Çünkü şayet ben 'Gâib olan şahıs satın alıp teslim almış, vekâlet ya da icare yoluyla aldığı şahsa vermiştir.' diye hükmetseydim gâib olduğu halde gâibin satın aldığına ve bu satışın da onun için kesinleşmiş/bağlayıcı olduğuna hükmetmiş olurum ki bu da son derece çirkindir ve kabul edilebilir değildir.

Ebû Yûsuf der ki: Bu konağı satın alsa sonra bir başka şahsa satsa müşteri de teslim aldıktan sonra satıcı dışında birisini o evde tasarruf için delillendirerek vekil tayin etse, vekil ne şuf'a ne hak iddiası ve ne de başka bir talep konusunda açılacak dava da bir başkasının tarafı olmaz.

Sordum: Bir adam bir evi satın almıştır. Ama şuf'a yoluyla evin kendisinden alınmasını da istememektedir. Bu adama yapması gereken şeyin konağın bir odasını yolu ile birlikte bağışlayıp (tasadduk edip) sonrasında kalan kısmını satın alması olduğunu anlattım. Peki sonra adam bu yaptığında aldatmadığına ve dolandırmadığına dair kendisinden yemin istenmesinden korksa ne yapmalıdır?

Bunun üzerine dedim ki: Yemin eder, yemin ona zarar vermez. Çünkü o ettiği yeminde doğruyu söylemiştir (sadıktır). O sadece yaptığını zulümden kaçınmak için yapmıştır.

²⁶⁹ Çünkü satın alanın gâib olduğu durumlarda şuf'a hakkına sahip olan kişi satıcıdan o mülkü alamaz (İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, VII, 313).

Sordum: Peki yemin etmeye cesaret edemez ise üzerinde yemin sorumluluğu bulunmaması ve şuf'a ile konağın kendisinden alınmaması için meşru bir çıkış yolu bulabilir misin?

Soruya Dedi ki: Evet! Konağı küçük çocuğu için bir kat fiyatına dirhem olarak satın alır, parasını da hemen orada dinar olarak satıcıya öder. Bu durumda yemine ihtiyaç kalmaz. Müşteri konağı hangi para ile satın aldığını delil ile ispat ettiği halde karşı taraf yeminde ısrarcı olur ve müşteri de yemin etmemekte direnirse ben bu sebeple küçük çocuğun hakkının iptal edilmesini doğru bulmam. Zira paranın hangisi olduğu kendisine delil ile ispat edilmiştir.²⁷⁰

Sordum: Küçük çocuğu yoksa bu konuda meşru bir çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Evet! Bu konağı [görünüşte/aleni olarak] değerinin iki katı miktarına denk gelecek şekilde bir fiyata [dirhem] satın almak üzere bir adamı vekil tayin eder [ve kaybolur]. Vekil bu konağı belirlenen fiyattan satın alır. Ancak ödemeyi dirhem yerine satıcının şuf'a hakkı sahibine pahalıya gelecek şekilde iki katına çıkardığı fiyata denk ticaret eşyası ya da dinar olarak yapar.²⁷¹

270 Matbu metinde geçen لَوِ أَرَادَ (isterse) yazma nüshalarda ve el-Asf'da أَرَادَ (ısrarcı olursa) şeklindedir.

271 El yazmaları ve diğer eserlerdeki bilgiler de dikkate alınarak tercüme edilmiştir. Burada muvazaa olduğu anlaşılmaktadır. Satıcı ile alıcı gerçekçi bir fiyat üzerinden anlaşmışlardır. Bu fiyata şuf'a hakkı sahibi konağa talip olabilecektir. Bunu önlemek için şuf'a sahibinin hakkını kullanmasını engelleyici bir hile öngörülmüştür. Bu da vekil yoluyla açıktan iki kat fiyata satın alınması ama esas fiyatın gizli tutulması, dolayısıyla yemin verildiğinde vekilin yemininin doğru olması. İkincisi muhatabın vekil olması ve müvekkilin gâib olması. Üçüncüsü de satışın farklı bir bedel ile yapılmasıdır. Bunlar şuf'a hakkının düşürülmesinin yollarıdır.

Serahsî, *el-Mebsûl'ta* (XXX, 239) bu konuda şu ayrıntıyı nakleder: İmam Muhammed, Ebû Yûsuf'a sorar: "Bir adam 1000 dirheme bir konak satın alır. Ancak komşusunun onu şuf'a hakkını kullanarak almasından korkmaktadır. O konağı görünüşte 2000 dirheme satın alıp, satıcıya 1000 dinar veya 1000 dirhem verse olur mu?"

Ebû Yûsuf bunun caiz olduğunu söyler. Çünkü bu, teslim almadan önce para konusunda karşılıklı bir mutabakat ile satış bedelini değiştirmiştir. Bu da caizdir... Bu durumda hâkim ona, kimseyi dolandırmadığına veya kandırmadığına dair yemin teklif etse, o da yemin etse yalan yere yemin etmiş olmaz. Çünkü kandırma veya dolandırma, aldatma ve hıyanet söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Burada böyle bir şey yoktur. Eğer yemin

Dedim/Sordum: Bunu yaparsa ona yemin gerekmez mi?

Dedi ki: Gâib olan bir adamın kendisini vekil tayin ettiğini ve o da müvekkilinin verdiği yetkiye dayanarak konağı belirlenen fiyata satın aldığıнын delilini ortaya koyabilirse yemin gerekmez.

Sordum: Bir adam diğer bir şahsın elinde bulunan konakta hak iddiasında bulunmaktadır. Konağı elinde bulunduran şahıs iddia sahibinin haksız olduğunu bilmektedir. İddia sahibi iddiasını ispat edecek bir delile sahip olmadığından hakkını kötüye kullanıp konağı elinde bulunduran şahıstan yemin etmesini istemektedir. Evi elinde bulunduran şahıs da yemin yükümlülüğünden kurtulmak istemektedir. Bu konuda meşru bir çıkış yolu var mıdır?²⁷²

Dedi ki: Evet! Vardır. Söz konusu konağın küçük oğluna ait olduğunu ikrar eder. Şayet iddia sahibinin delili varsa lehine hükmedilir. Aksi takdirde babaya yemin gerekmez. Çünkü babanın elinde bulundurduğu konağın oğlunun olduğunu ikrar ettikten sonra iddia sahibine ait olduğuna dair sözü kabul edilmez ve ikrarıyla konak kendisinden alınmaz.

Sordum: Bir adam diğerinden 10.000 dirheme bir konak satın almak ister. Şayet şuf'a sahibi o konağı almak isterse 20.000 dirheme alabilmesini arzu eder. Ama sonrasında konağa bir hak sahibi çıkarsa müşterinin satıcıya ancak 10.000 dirhem için dönebilmesini ister. Bu konuda meşru bir çıkış yolu var mıdır?

Dedi ki: Evet, vardır! O konağı toplam 20.000 dirheme satın alır. Bunu da 9999 dirhem ve 20.000 dirhemden geriye ka-

etmek istemezse o konağı, aynı usul ile küçük çocuğu için satın alır. Böylece yemin yükümlülüğünden kurtulur. Çünkü yemin, yemin etmesi istenen kişinin ondan kaçınması ya da iddiayı kabul etmesi (ikrar) ümidiyle teklif edilir. Küçük çocuğu için ikrarda bulunması hukuken geçersizdir. Küçük çocuğu yoksa bir arkadaşını o evi kendisi adına satın alması için vekil tayin eder ve buna şahit tutar. Vekil konağı satın aldığıında İmam Muhammed'e göre alıcı ile şuf'a hakkına sahip kişi arasında bir dava söz konusu olmaz. Ebû Yûsuf'a göre ise konak, alıcının elinde kaldığı sürece o, davanın muhatabı olur. Ancak kendisini vekil tayin edene (müvekkil) teslim edip o da şahitler eşliğinde emanet ya da âriyet olarak geri verirse davanın muhatabı olmaktan kurtulur.

²⁷² İddia sahibi iddiasını delil ile ispat etmeye yükümlüdür. Delil getiremez ise davalıya iddia ile ilgili yemin ettirilir ve dava buna göre sonuçlanır.

lan (10001 dirhem) kısım için 1 dinar şeklinde öder. Eğer şuf'a sahibi bu hakkını kullanarak konağı satın almak isterse ancak 20.000 dirhem vermek suretiyle alabilir. Konağa bir hak sahibi çıkması durumunda da müşteri satıcıya ödediği 9999 dirhem ve 1 dinarı almak üzere başvurabilir.

Sordum: 20.000 dirhem için neden başvuramaz?

Dedi ki: Çünkü satıma konu olan mala bir hak sahibi çıkıp akit bozulduğunda dinardaki sarf (para bozdurma) akdi de bozulmuş olur.²⁷³

Sordum: Söz konusu konağa bir hak sahibi çıkmasa ama müşteri konakta bir kusur tespit etse de onu satıcısına iade etmek istese hangi paraya onu geri verebilir?

Dedi ki: 20.000 dirheme!

Sordum: Adam konağı başka birisi için satın alsa da satış sırasında: "Falan, falana paranın tamamını kendisine yetki veren falan şahsın malından ödedi ve borçtan kurtuldu." ifadesini kayda geçirtse bu satıcıya zarar verir mi?

Dedi ki: Evet! Böyle bir işleme yetki veren şahsın gelip: "Benim malımı aldın; oysa ben malımla benim adıma senden bir şey satın alması için falana yetki vermemiştim." demesinden ve sonuçta da müşterinin teslim aldığı ikrar ettiği malı kendisinden almasından korkarım.

Sordum: Müşteri bu konuya satım sözleşmesinde bu şekilde yer vermese de: "Falan, falana parayı tamamen ödedi." şeklinde yazıp "gâib olan falanın malından" ifadesini zikretmese sonuç nasıl olur?

Dedi ki: Bunda gâib olan kişi için güvenli bir yol yoktur.

Sordum: "Senin adına ben kendi malımdan ödedim, dolayısıyla şimdi de bu konuda ödediğimi almak üzere sana dönüyorum." deyip müşterinin ödediği parayı alacağından korksa sonuç ne olur?

Dedi ki: Bu durumda vekil için bu olabilir.

273 Çünkü satım sırasında sarf akdi uygulanmıştır ve sarf da peşin yapılır. Satım akdi bozulduğunda müşteri satıcıdan sadece verdiği alabilir.

Sordum: Satıcının ve satın almaya yetki veren gâib kişinin zararlarını önlemek için bu konuda nasıl meşru bir çıkış yolu bulunabilir?

Dedi ki: Bu konuda şöyle yazar: “Falan, falana paranın tamamını ödedi.” Kimin malından ödediğini yazmaz. Şahitler senedi imzalayarak satış akdine paranın teslim alındığına şahitlik et-^[88] tikten sonra da müşteri, ödenen paranın vekâlet verenin/yetki verenin malından ödendiğini ikrar eder. Aralarında adil olan budur. Satın almaya yetki veren ve orada hazır bulunmayan (gâib) kişi ile orada mevcut olan satıcı için şayet şahitler buna şehadet ederlerse en sağlam/güvenilir yol budur.

Sordum: Dinar yerine semen (ödeme aracı) olarak elbise veya konak ya da köle yahut da bir eşya olsaydı bu tıpkı dinarda olduğu gibi doğru-düzgün yöntem olur muydu?

Dedi ki: Hayır! Ama dinar yerine eşya olsaydı da konağa bir hak sahibi çıksaydı alıcı satıcıya 20.000 dirhemi almak üzere başvurabilirdi. Baksana! Bir adam diğerinden 100 dirhem alacağı olduğunu, bunu ona dinar karşılığında sattığını sonra onda herhangi bir alacağının kalmadığı konusunda anlaştıklarını iddia etse alacaklı borçludan bir dinarı almak üzere başvurabilir. Şayet borçlu 100 dirheme karşılık alacaklıya herhangi bir eşya satmış olsaydı ve sonrasında onlar borçluda hiçbir alacağının kalmadığı konusunda söz birliği etmiş olsalardı, alacaklı borçlu ya 100 dirhem almak üzere dönebilirdi.

Adam Öldürme

Adam Öldürme ve Müessir Fillerde Sulh

Kays b. er-Rebî → Hammâd [b. Ebî Süleyman] → İbrâhim [en-Nehaî]: Kendisine soruldu:

“Bir adam diğerini kemik görünecek şekilde (mûdiha) başından yaralasa söz konusu müessir fiili işleyen mağdurdan kendisini affetmesini istese o da affetse sonrasında da yaralı bu yarıdan ölse ne gerekir?”

Dedi ki: Müessir fiili işleyen kişi diyeti öder. Çünkü o diyeti değil cinayetten doğan sorumluluğu (kisası) affetmiştir.

Ebû Yûsuf, bize **Ebû Hanîfe**'den aynı görüşü nakletmiştir.

Ebû Yûsuf der ki: Yaralamayı affedip diyeti affetmemesi bir anlam ifade etmez. Yaralamayı affetmek ondan doğacak sonuçları da affetmek anlamına gelir.²⁷⁴

Hüseyim → Abdullah el-Kûfî → Şa'bî → Şurayh:

Şurayh'dan bir adamın başını aralıklarla üç kere yaran bir köle hakkında hüküm vermesi istendi de Şurayh birinci ve üçüncü yaralama için onun lehine, ikinci yaralama için onun diyet vermesine hükmetti.

Sordum: Bir adam diğerini başından yaralasa, mağdur fâil ile bir mal üzerinden sulh yapsalar sonra da yaralı bu yaradan dolayı ölse ne gerekir?

Dedi ki: Sulh geçersiz olup fâilin eyleminde kasıt varsa diyeti kendi malından, ölüm ile sonuçlanan eylem hata sonucu meydana gelmiş ise *âkilesi* tarafından ödenir.

[89] **Sordum:** Adamın başına vuran, yaraladığı kişi ile bu eylemi ve ondan doğacak sonuçları konusunda zikrettiğimiz mal üzerinden sulh yapsa ve sonrasında yaralı ölse ne gerekir?

Dedi ki: Şayet eylem demir ile kasten işlenmiş ise sulh geçerlidir. Eğer söz konusu eylem hata ile meydana gelmiş ise diyeti fâilin *âkilesi* öder. Mağdurun sulh bedeli olarak anlaştığı malın değeri diyete denk değilse âkile tarafından diyet miktarına denkleştirilir. Yaralananın diyetten başka malı yoksa sulh bedelinden yapacağı indirim 1/3'ü geçemeyeceğinden âkile 2/3'e denk gelecek şekilde kalan kısmı tamamlar.²⁷⁵

274 İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre mağdurun yaralamayı affetmesi ondan ölüm meydana gelmesi halinde diyeti de affettiği anlamına gelir. Ebû Hanîfe onun sadece yaralamayı affettiğini dolayısıyla ölüm halinde diyeti affetmediğini, yaralamadan ölüm ortaya çıkması halinde diyetin ödenmesi gerektiği görüşünü savunur [Bâbertî, *el-İnâye*, Beyrut, ts. (Dâru'l-Fıkr), X, 252].

275 Mağdur hataen yaralanma sonucu öldüğünde ceza diyete dönüşür. Bu durumda diyeti talep mirasçıların hakkı ve âkilenin görevidir. Daha önce anlaşma yapılan sulh bedeli diyetin altında ise diyet miktarına tamamlanmalıdır. Ölenin malından 1/3 vasiyet hakkı bulunduğundan sulh bedelinde yaptığı indirim de bu oranı geçemez. Çünkü bu oranın fazlası mirasçılara zarardır. Dolayısıyla ölenin sulh bedelinde yaptığı indirim 1/3 ile sınırlı tutularak diyet hesaplanır. 2/3'ü âkile tarafından ödenir.

Sordum: Hata ve kasıt ayırımının dayanağı nedir?

Dedi ki: Baksana! Bir adam diğerine demir ile kasten vursa darbeyi alan ölümle sonuçlanacak bir hastalık (maraz-ı mevt) halinde iken bu darbeyi ve ondan doğan sonuçları affetse bu caizdir. Çünkü ondan geriye kalan mal değil, kısas isteme hakkıdır [kısası da affedebilir]. Eğer hastalık halinde iken hata ile meydana gelmiş darbeyi ve bu eylemden doğan sonuçları affetse de ölse *âkile* için sadece 1/3 miktarında bir indirim caiz olabilir. Çünkü ondan geriye bir mal (diyet) kalmıştır.²⁷⁶

Sordum: Bir adam diğerine hata ile vursa da darbeyi alan ölümle sonuçlanacak hastalık (maraz-ı mevt) halinde bu darbeyi ve ondan doğan sonuçları affetse ve hastanın çok malı olsa da diyet miktarı toplam mal varlığının 1/3'ünden daha az bir meblağa karşılık gelse bu affi geçerli olur mu?

Dedi ki: Evet!²⁷⁷

Sordum: Aynı şekilde fâil yaralama fiilinden ve ondan doğan sonuçlardan dolayı malı olduğu halde mağdur ile düşük miktarda bir paraya (dirhem) sulh yapsa caiz olur değil mi?

Dedi ki: Evet, olur!

Sordum: Fâil yaralama fiilinden dolayı mağdur ile düşük miktarda bir paraya (dirhem) sulh yapar. Hastanın, diyet miktarının da terikenin 1/3'ünün içinde kalacak şekilde çok malı vardır. Hasta iyileşmeden ölür. Mirasçılar ise: "Ölen herhangi bir mal bırakmadı, babamız sana iltimas geçmiş ve sana bırakmaması gereken malı bırakmış." derlerse bu durumda sonuç ne olur?

276 İndirim vasiyet hükmünde olduğu için vasiyet 1/3'ü geçemez.

277 Maraz-ı mevt, ölümle sonuçlanan hastalık demektir. Hastalık, özellikle de ölümcül olanı insan psikolojisi üzerinde etkilidir. Dolayısıyla böyle bir hastalık esnasında hastanın tasarrufları ölümünden sonra gözden geçirilir. Şayet iltimaslı bir alım ya da satım varsa mesela değerinden daha fazla bir fiyata bir mal satın almış ise ya da değerinden daha düşük bir fiyata satmış ise keza sırf mirasçılarının mirastan payını düşürmek amacıyla vasiyette bulunmuş ise, eşini mirastan mahrum bırakmak amacıyla boşanmış ise... Bütün bunlar mağduriyetleri önlemek açısından yeniden değerlendirilir ve çözüme kavuşturulur.

Dedi ki: Bu konuda mirasçılarının sözü dikkate alınır. Mirasçılar ölünün yapmış olduğu sulha bağlı olarak aldığı miktar olan $1/3$ 'ü çıktıktan sonra diyetin $2/3$ 'ünü ödemeleri için fâilin âkilesine başvururlar.

Sordum: Peki bu meselede mağdurun ölümünden sonra fâil, mirasçılarının kendisi üzerinde az ya da çok diyet hakkının bulunmaması için nasıl güvenli bir yol izleyebilir?

Dedi ki: Fâil ile mağdur anlattığım şekilde aralarında gizlice sulh yaparlar sonra mağdur kendisine vuranın (darp edenin) falan değil bir başkası olduğunu ikrar eder ve buna da şahit tutar. Bizzat kendisi bu söylediğine şahit tutup sonrasında da ölürse mirasçılarının bu sulhu/işlemi hiçbir şekilde iptal etmeleri mümkün değildir. Mirasçılarının fâil olduğunu iddia ettikleri kişiye karşı ileri sürdükleri iddiaları (katilin söz konusu kişi olduğu ve babalarının yalan söylediği gibi) ve öne sürdükleri delillerin hiçbirisi kabul edilmez. Çünkü hasta hayatında bu delilleri yalanlamış/boşa çıkarmıştır.

Sordum: Yine aynı şekilde bir adam diğerinde alacağı olduğunu iddia etse ve bunu ispatlayan delili bulunsa, borçlu hastalığı döneminde alacaklının iddiası üzerine onunla az miktarda bir para karşılığında sulh yapsa da borçludan asla alacağı kal[90] madığına dair ikrarda bulunup şahit tutsa böyle bir işlem de hukuken geçerlidir. Alacaklının mirasçılarının borçluya karşı ileri sürebilecekleri bir delilleri yoktur. Ölümünden sonra da alacak iddiaları geçersizdir; delilleri de kabul edilmez değil mi?

Dedi ki: Evet!

Sordum: Bir adam diğerinden bir cariye satın alsa, onu teslim aldıktan sonra onda bir kusur bulsa ve parayı ödemese bunun üzerine satıcı öncesinde kusur bulunmadığını kabul ile birlikte cariyesini söz konusu kusur sebebiyle sattığı fiyattan daha aşağı bir bedele kabul edeceği üzerinden sulh yapsa caiz olur mu?

Dedi ki: Bu caiz olmaz!

Sordum: Şayet cariye müşteride iken bir kusur ortaya çıkmış ise bu şekilde sulh caiz olur mu?

Dedi ki: O zaman bu caiz olur. Baksana! Nasıl satıcı, cariyeye müşteride iken bir kusur meydana geldiğinde sattığından daha düşük bir fiyata henüz onun parasını teslim almadan geri alma hakkına sahip ise işte sulh da aynen bunun gibidir.

Sordum: Cariye müşteri'nin (Ali'nin) elinden çıkarsa, sonra cariyenin son sahibi (Mehmet) cariyede bir kusur bulsa; cariyeyi elinde bulunduran (Mehmet), cariyenin ilk sahibi (Ahmet) ile cariyeyi (Ali'den) satın aldığı fiyattan daha aşağı bir fiyatı kabul etmek üzere sulh yapsa ve bunu da müşterinin (Ali'nin) alacağına saysa ne dersin?

Dedi ki: Bu caizdir. Baksana! Bir adam veresiye 100 dinara bir cariyeye satın alsa da teslim aldıktan sonra cariyeyi bir başkasına bağışlasa satıcının kendisine bağışlanan kişiden bu cariyeyi peşin 50 dinara satın alma hakkı vardır. Aynı şekilde satımın caiz olduğu bir konuda sulh de caizdir.

Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrahim'in *el-Mehâric* olarak isimlendirilen *Kitâbü'l-Hiyel* adlı eseri burada sona erdi.

DİZİN

A

- Abdullah b. Abbâs 38, 40, 47
Abdullah b. Amr el-Cühenî 40
Abdullah b. 'Avn 52
Abdullah b. Büreyde 29, 42
Abdullah b. Mes'ûd 41
Abdullah b. Mübârek 1, 18, 19, 20, 21, 22
Abdullah b. Ömer 38, 47, 73, 74
Abdullah b. Revâha 43
Abdullah el-Küfî 194
Abdurrahman b. Mâlik b. Miğvel el-Becelî 41
Abdülaziz b. Ebî Revvâd 19
Abdülkerîm 42
Abdülmelik b. Meysera 46
âbiru sebîl 165
adâk 38, 158
Adam Öldürme 193
Adî b. Hâtîm 50
âfâkî 125
Ahmed b. Hanbel 21
Ahmed b. Züheyr b. Mervân 20
Ahmet İhsan Matbaası 16
âkale 194, 195
Ali 10, 33, 37, 38, 41, 51, 65, 77, 138, 141, 142, 197
Ali b. Ebî Tâlib 37, 41
A'meş 46, 47, 51
Âmir el-Ahval 125
Ammûriye 52
Amr b. Dînâr 52
Arafat 125
âriyet 66, 118
atâ' 48
Atâ b. Ebî Rabâh 38
azat 40, 62, 63, 66, 68, 106, 109, 117, 118, 122, 125, 134, 135, 139, 145, 146

B

- Bağdat 1, 16, 18, 24, 75
batıl 18, 64, 67, 76, 85, 88, 97, 100, 113, 125, 188
Bedâi'ü's-sanâî 34
Berâ' b. Âzîb 41
Berîre 14, 15
bey' 81

bey'at 16

- Beytullah 46, 122, 157, 158
Borcun Nakli 180
boşama 38, 40, 124, 126, 135, 178
Burdur Kütüphanesi 33

C-Ç

- Câbir b. Abdillâh 52
cariye 43, 44, 69, 71, 76, 77, 78, 109, 112, 119, 120, 121, 122, 125, 136, 137, 139, 140, 141, 143, 144, 152, 162, 196, 197
Cariye 76, 77, 122, 139, 140, 197
Carl Brockelmann 17
cehâlet 146
Cennetü'l-ahkâm 10
cinayet 16
Cûzcânî 26
Cüreyc b. Abdilhamîd es-Sıbgî 53
çek 183

D

- damân 30, 96
Damân 148
dâmin 96
dâru'l-harb 70
dâru'l-İslâm 70
Dâvûd b. Ebî Hind 52
Dâvûd es-Saffâr 135
denklik 138
derek 82, 83, 98, 99, 150
deyn 78
Dımaşk 1, 19
Divan 48
divanu'l-mal 48
diyet 144, 194, 195, 196

E

- Ebû Bekir b. Muhammed b. Hamza es-Semerkindî 25
Ebû Bekr en-Nehşelî 38
Ebû Hafs el-Kebîr 25
Ebû Hanîfe 1, 9, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 37, 38, 41, 59, 62, 69, 73, 74, 75, 79, 80, 88, 94, 96, 100, 102, 103, 105, 109,

117, 123, 125, 126, 128,
129, 132, 135, 145, 155,
157, 158, 160, 180, 183, 194
Ebû Hâtîm el-Becelî 51
Ebû Hureyre 41
Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Atâ' el-
'İclî 53
Ebû Osman en-Nehdî 42
Ebû Sa'îd Sa'd b. Mâlik el-Mûzenî 51
Ebû Süleyman el-Cûzcânî 24
Ebû Yahyâ 41
Ebû Yûsuf 1, 15, 17, 23, 27, 29, 30,
31, 32, 37, 38, 39, 41, 51,
59, 62, 69, 79, 80, 85, 88,
94, 100, 102, 103, 109, 121,
122, 128, 129, 132, 135,
137, 145, 155, 157, 159,
160, 161, 164, 165, 166,
180, 187, 189, 194, 197
Ebû'l-'Atûf 53
ecnebî 61, 62, 128
el-Asl 10, 15, 33, 34
el-Bahru'r-râik 34
el-Hâris b. Ubeyd 43, 125
el-Hasan b. 'Umâre 51
el-mâlû'l-'ayn 92
el-mâlû's-sâmit 93
el-Mebsût 10, 16, 25, 27, 28, 34
el-Mehâric fî'l-hiyel 9, 11, 13, 15,
17, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31,
32, 33
el-Melikü'l-Muazzam Şerefeddin
İsa b. el-Melikî'l-Âdil 19
el-mevhûbü leh 63
emanet 83, 163, 183
Emek-Sermaye Ortaklığı 179
Emevî 16
Enes b. Sîrîn 49
en-Nehâfî 38, 46, 49, 74, 183, 193
en-Nezâl b. Sebra 46
es-Sünen fî'l-Fıkh 20
Evzâ'î 19
eyyâm-ı nahr 158
Eyyûbîler 18
Ezriat 60

F
farazi 33
fasit 60, 72, 85, 86, 135, 136, 141,
162, 163
fesih 69

Fischer 18, 28
Fuad Sezgin 17
Fudayl b. İyâz 19
fücûr 21

G
gâib 54, 61, 62, 101, 103, 109, 126,
127, 129, 133, 147, 148,
183, 189, 192, 193
ganimet 70
garîb 105, 106
gasp 58, 62, 117
gaybet-i munkatî'a 61
gayr-ı mümeyyiz sabî 61
gybet 124

H
hacc 21, 125, 157, 158, 178
Haccâc 48, 51
Haccâc b. Yûsuf 48
hacc-ı temettü' 158
Hafs b. Gıyas 21
Hakem 37, 38, 40, 47
Hakem [b. Uteybe] 38
Hakem b. Uteybe 37
Hakimü's-Şehîd el-Mervezî 25
Hammâd 38, 41, 45, 74, 132, 183,
193
hamr 84, 177
harbî 70
Harem 160
Harun er-Reşîd 25
Hasan b. Umâre 38, 40, 47
Hasan el-Basrî 38, 40
Hassâf 10, 25
hataen öldürme 144
Hatîb el-Bağdâdî 18
havale 16, 96, 180
Havale 180
Hayseme b. Abdîrrahman 51
hedy 158, 159, 160
helak 63
hibe 16, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68,
70, 109, 170
Hibe 60
Hicaz 113, 128, 130
hile-i şer'iyye 9
Hile-i şer'iyye 9, 13, 15
hile kastı 14, 15
himâye 148
Hîre 138

Hişâm b. Hassân 46
 Hiyel 7, 9, 13, 18, 27, 33
 Horasan 1
 Humeyd b. Abdîrrahmân 53
 Humeyd el-Lahmî 39
 husumet 83
 Huzeyfe b. Yemân 46
 Hüseyim 194
 Hz. Âişe 14, 15

I-İ
 Irak 25
 İbn Adî 21
 İbn Avn 49, 50
 İbn Cüreyc 52
 İbn Ebî Hatim 21
 İbn Ebî Leylâ 96, 97
 İbn Hibbân 21
 İbn Kayyim el-Cevziyye 25
 İbn Nuceym 34
 İbn Uleyye 49, 50
 İbnü'n-Nedîm 25
 İbra 57, 97, 134, 182
 İbrahim en-Neha'î 47, 48, 75, 84, 132
 icâre 16
 icazet 62, 64
 iddet 126, 135, 137
 ikâle 78, 181, 185
 ikrah 15, 16
 İkrah 117
 ikrar 88, 89, 92, 93, 95, 98, 102, 107, 108, 114, 180, 191, 192, 193, 196
 İkrime 51
 İmam Muhammed 10, 15, 17, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 145
 İnan 141
 irtidat 20, 21, 22, 71
 irtifak hakkı 186
 İsmail b. Ayyâş el-Ansî 39
 isnat 28, 31
 İstanbul 16
 istibrâ' 136
 istihkâk 63, 98
 istihsan 27, 28, 60, 132
 istikzâ' 58
 istisna 16, 34, 37, 38, 40, 41
 İstisna 37
 ivaz 156

J
 Joseph Schacht 17, 23, 27, 31, 33

K
 Ka'be 16, 122, 158, 160, 166
 kabz 56, 60, 61, 62, 79
 kafız 161, 163
 kalp para 171, 174
 kanuna karşı hile 9, 13, 14, 15
 karabet 140
 karz 179
 Kâsânî 34
 Kasım b. Abdîrrahman 41
 Kasım b. Mu'an 135
 Kasım b. Safvân 73
 Katib Çelebi 24
 Kays b. er-Rebî' 42, 45, 46, 47, 193
 Kays b. Mûsâ b. Yezîd b. Amr el-Ket-tânî 43
 kazuistik 11, 33
 kefalet 16, 30, 55, 96, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 148, 184
 Kefalet 96, 148, 152, 184
 kefalet bi'n-nefs 98, 99
 kefarete 40, 176
 Kefil 56, 57, 59, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 148, 149, 150, 184, 185, 186
 Kehhâle 17
 kerahet 80, 110
 Kerh 24
 Kıyas 157
 kinaye 51
 kitâbet 68, 69
 kitabet akdi 68, 136, 139, 145, 146
 kitâbet sözleşmesi 68
 Kitâbü'l-asl 27, 29, 30, 31
 Kitâbü'l-Hiyel 10, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 197
 köle 16, 37, 38, 40, 62, 65, 66, 68, 69, 71, 76, 93, 103, 107, 108, 109, 116, 118, 134, 135, 136, 137, 140, 141, 144, 145, 146, 147, 162, 163, 164, 181, 185, 193, 194
 Kûfe 1, 20, 50, 119, 121, 128, 130, 138, 165, 170
 Kur'an 9, 43, 44, 45
 kurban 132, 158, 159, 160
 Küçük çocuk 61
 kürr 58, 163

L

Lammens 17, 28
Leys b. Ebî Süleyym 40

M

Ma'ârif 42
Mâlik b. Miğvel 41, 73
Ma'mer 43
Mansûr 53
maraz-ı mevt 67, 195
Ma'rûf b. Vâsıl 39
mehir 57, 81, 110, 135, 138, 151
mehr-i müsemmâ 151
Mekhûl 39
Mekke 1, 117, 157, 158, 160
Mektebetü'l-Müsennâ 16
merfû 39, 40, 52
Merve 125, 160
Mescid-i Harâm 160
meselecî yöntem. Bakın kazuistik
mevkuf 37, 48
mevle'l-muvâlât 147
meyte 69, 84
me'zûn 62
Mısır 60
Mina 158
miras 9, 88, 91, 92, 115, 136, 141
Mis'ar b. Kidâm 46, 47
M. Manazir Ahsan 17
mu'âmele 73
Mu'âviye b. Hişâm 52
Mu'âz b. Cebel 39
mudârebe 30, 179, 180
mudârib 179
mûdiha 193
Mufâvada 147
muhâla'a 20, 81, 82, 125
Muhammed b. Abdillâh el-Arzemî 38
Muhammed b. Sima'a 26
Muhammed b. Sîrîn 38, 50, 52
Muhammed ed-Desûkî 17
Muhârib b. Disâr 39
muhayyerlik 59, 74, 95, 106, 109, 112, 181, 182
mukim 125, 165
Mukîm 150
murabaha 143
Murad Molla 33
muvâlât 147, 148
Mucâhid 40, 47

müdebber köle 145
mufâvada 150
mükâteb 62, 65, 68, 146
mükâtebe 86
mükâtib 145
mülâzemet 34, 171
mülkiyet 69, 140, 141
mümeyyiz çocuk 61
mürtet 69
müsâkât 73
müste'cir 72, 117
müvekkil 77, 78, 81
Müzdelife 160

N

Nadr b. Şümeyl 21
nahr 158
nebîz 177
Nebt 123
nezir 15, 38
nikâh 14, 15, 27, 30, 135, 136, 137, 139, 140, 141
Nikâh 81, 125, 135

O-Ö

Osman 42, 46
Ölümle sonuçlanan hastalık 67
Ömer 37, 42, 48, 49, 123, 135
Ömer b. el-Hattâb 42
Önalım Hakkı 186

P

Pröbster 17, 18, 27, 28

R

rehin 62, 98, 99, 181, 182, 185
Rehin 96, 185
Remle 60
ribâ 74
rücu 57, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 83, 84, 89, 90, 93, 95, 112, 115, 142, 144

S-Ş

sadaka 15, 16, 59, 63, 65, 70, 84, 107, 109, 112, 113, 158, 163, 169, 170, 173
Sa'd b. Ebî Sa'îd el-Mukrî 41
Safa 125, 160
Safedî 25
sahâbî kavli 16

Sa'îd b. Ali es-Semerkindî 10
 Sa'îd b. Ebî 'Arûbe el-'Adevî 53
 Sa'îd b. el-Haccâc 74
 sakk 133
 Schacht 16, 27, 28
 Seleme b. Sâlih 42
 Semerkant 22
 Serahsî 10, 16, 25, 27, 28, 29
 sevîk 177
 suffice 165
 sulh 16, 57, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97,
 114, 144, 194, 195, 196, 197
 Sulh 85, 91, 96, 193, 194
 Süfyân b. Uyeyne 52
 Süfyân es-Sevrî 19, 41
 Süleyman et-Teymî 42
 Süleymaniye Kütüphanesi 33
 sütkardeşliği 61
 Süveyd b. Gafele 51
 Şa'bî 194
 şahsa kefalet 104
 şâi' hisse 62, 67
 Şam 19, 128
 şefî' 29, 87, 88, 188, 189
 Şehid Ali Paşa 33
 Şehr b. Havşeb 52
 şerike 30
 şirket 16, 150
 şuf'a 16, 21, 29, 32, 87, 88, 186,
 187, 188, 189, 190, 191, 192
 Şuf'a 87, 88, 186, 187, 188
 şuf'ayı düşürme 30
 Şurayh 38, 46, 194

T

tahrîc 30
 tahrîmen mekruh 29
 takas 112
 talak 15, 37, 38, 40, 82, 124, 127
 Talak 37
 Târîhu Bağdâd 18
 tasadduk 58, 59, 95, 106, 108, 139,
 158, 169, 186, 188, 189
 tasdik 41, 45, 55, 56, 109, 122
 Tâvûs 40
 tayyibât 116
 tazmin 58, 63, 79, 128, 132
 tedbîr 69, 144
 terike 92, 130
 te'vil 42

tebliye 187
 tevriye 51

U-Ü

Ukaylî 21
 Ukbe b. el-Ayzâr 48
 umre 157
 Ümmü Gülsüm bt. Ukbe b. Ebî
 Mu'ayt 53

V

Varrak 24
 vasi 30, 79, 80, 84, 127, 128, 129,
 130, 132, 150
 Vasi 79, 127, 131, 132
 vasiyet 16, 30, 84, 95, 113, 115,
 130, 131, 133
 Vasiyet 127
 Vebera b. Abdîrrahman 47
 vedî'a 163
 vekâlet 16, 77, 81, 130, 137, 143,
 145, 162, 183, 189, 193
 Vekâlet 76
 Vekî' 51
 vekil 56, 62, 72, 75, 76, 77, 78, 79,
 80, 81, 82, 83, 84, 92, 101,
 102, 103, 104, 105, 107,
 112, 127, 128, 130, 131, 133,
 138, 145, 146, 147, 148, 152,
 183, 188, 189, 190, 191, 192
 velâ 118, 148
 velayet 137
 Velid b. Ukbe 50
 vesayet 129, 130

Y

Yahyâ Ebû Bekir 43
 Yahya Ebû Zekerîyyâ es-Seylahîni
 125
 yemin 15, 30, 34, 37, 38, 40, 41, 42,
 46, 47, 48, 49, 51, 99, 109,
 110, 111, 117, 118, 119,
 121, 122, 123, 124, 131,
 132, 136, 138, 141, 152,
 153, 154, 155, 156, 157,
 158, 159, 160, 161, 162,
 163, 164, 165, 166, 167,
 168, 169, 170, 171, 172,
 173, 174, 175, 176, 177, 178,
 183, 186, 187, 189, 190, 191

- Yemin 41, 45, 99, 111, 117, 122,
 152, 153, 162, 176, 186,
 187, 189
 yemin-i mugalleza 38
 Yezîd b. Hârûn 52
 Yezîd el-Vâsitî 42

Z
 Zâhiru'r-rivâye 15, 29, 33
 zamîn 99

 zebh 158
 zekât 14, 21, 132, 182
 zihar 118
 zifaf 61
 zimmî 69, 84
 zina 177
 zirâ' 93
 Ziriklî 17
 Züfer 141, 180
 Zührî 43, 53

الشياني

المخارج في الحيد

ANKARA OKULU YAYINLARI